

Міністерство освіти і науки України
ДВНЗ “Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника”

ВІСНИК
Прикарпатського університету

Серія
Економіка

ВИПУСК 13

Івано-Франківськ
Плай
2018

Друкується за ухвалою Вченої ради ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» від 30 серпня 2018 року, протокол № 8.

Редакційна рада:

д-р філол. наук, проф. **Грещук В. В. (голова ради)**, д-р фіз.-мат. наук, проф. **Загороднюк А. В.**, д-р філол. наук, проф. **Кононенко В. І.**, д-р істор. наук, проф. **Кугутяк М. В.**, д-р філос. наук, проф. **Ларіонова В. К.**, д-р пед. наук, проф. **Лисенко Н. В.**, д-р юрид. наук, проф. **Луць В. В.**, д-р хім. наук, проф. **Миронюк І. Ф.**, д-р фіз.-мат. наук, проф. **Остафійчук Б. К.**, д-р політ. наук, проф. **Цепенда І. Є.**

Редакційна колегія:

Романюк Михайло Дмитрович (головний редактор) – доктор економічних наук, професор, заступник діяч науки і техніки України, професор кафедри менеджменту і маркетингу Прикарпатського національного університету ім. Василя Стефаника;

Михайлів Галина Василівна (відповідальний секретар) – кандидат економічних наук, доцент, заступник завідуючого кафедрою менеджменту і маркетингу Прикарпатського національного університету ім. Василя Стефаника;

Баланюк Іван Федорович – доктор економічних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України, завідуючий кафедрою обліку і аудиту Прикарпатського національного університету ім. Василя Стефаника;

Благун Іван Семенович – доктор економічних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України, декан економічного факультету Прикарпатського національного університету ім. Василя Стефаника;

Дмитришин Леся Ігорівна – доктор економічних наук, професор, завідувача кафедрою економічної кібернетики Прикарпатського національного університету ім. Василя Стефаника;

Пилипів Надія Іванівна – доктор економічних наук, професор, завідувача кафедрою теоретичної і прикладної економіки Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника;

Ткачук Ірина Григорівна – доктор економічних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України, завідувача кафедрою фінансів Прикарпатського національного університету ім. Василя Стефаника;

Ткач Олег Володимирович – доктор економічних наук, професор, завідуючий кафедрою менеджменту і маркетингу Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника;

Якубів Валентина Михайлівна – доктор економічних наук, професор, завідувача кафедрою управління та бізнес-адміністрування Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Рецензенти:

Брич В. Я. – доктор економічних наук, професор (Тернопільський національний економічний університет);

Цимбалюк С. О. – доктор економічних наук, професор (Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана).

Згідно наказу Міністерства освіти і науки України № 374 від 13.03.2017 р. «Вісник Прикарпатського університету. (Серія: Економіка)» включений до Переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата економічних наук.

Розділ 1. РЕГІОНАЛЬНІ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

Ткач О. В.

ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІННЯ ІНВЕСТИЦІЯМИ: РЕГІОНАЛЬНИЙ РІВЕНЬ, ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

У статті розглядаються та оцінюються питання управління інвестиціями на регіональному рівні з врахуванням досвіду зарубіжних розвинутих країн. Особливо це стосується методів та способів, що забезпечують ефективну участь суб'єктів господарювання, органів місцевого самоврядування, держав-

них органів управління та наукових інституцій.

Ключові слова: адміністрування та управління інвестиціями, регіон, регіональне управління, державні органи, органи місцевого самоврядування, управлінські методи, інвестиційний клімат.

Тkach O. V.

PECULIARITIES OF INVESTMENT MANAGEMENT: REGIONAL LEVEL, FOREIGN EXPERIENCE

The article examines and assesses the issue of investment management at the regional level, taking into account the experience of foreign developed countries. This especially concerns the methods and techniques that ensure effective participation of bodies of management, local bodies

of government, state bodies of government and scientific institutions.

Key words: administration and investment management, region, regional management, local bodies of government, local bodies of self-government, management techniques, investment climate.

Вступ. Особливості участі окремих регіонів є незаперечним фактом у будь-яких напрямках розвитку національної економіки. Важливим є аналіз успішних методів, способів адміністрування та ефективне управління інвестиціями на регіональному рівні з врахуванням національних особливостей та регіонального устрою. Таким прикладом може стати координація та управління інвестиційними процесами в країнах Північної Америки, зокрема в США.

Постановка проблеми. Зміст управління інвестиціями на регіональному рівні, а також методи адміністрування залежать від стану економічних процесів, участі держави у формуванні економічного клімату, державних законодавчих та виконавчих органів, що безпосередньо приймають участь у процесі регулювання інвестицій. Характер державної політики може відобразитися в наступному:

– держава, фінансуючи наукові дослідження та розробки у науковій області мотивує дослідження ефективності певних методів та способів управління та адміністрування інвестиціями;

– держава використовує у своїй інвестиційній діяльності певні управлінські методи, дозволяє комерційним структурам оцінити їх ефективність та використати останні у своїй діяльності.

Результати сформованого досвіду поведінки на ринку разом з отриманими результатами наукових досліджень є методи управління та адміністрування, які застосовуються суб'єктами ринкових відносин, органами державного управління та органами місцевого самоврядування.

Результати дослідження. Слід зауважити, що результатом поєднання наукової думки, ринкового досвіду та ефективної участі органів державної та регіональної влади у країнах Північної Америки стало програмно-цільове управління. В середині минулого століття у США до елементів економічної системи відносилися: економічне та бюджетне прогнозування, федеральне програмування розвитку окремих галузей і виробничих комплексів, економічних, науково-технічних: соціально-політичних і зовнішньополітичних процесів, державних доходів і видатків. З часом були

сформовані інституції, що були орієнтовані не стільки на вирішення галузевих проблем, скільки на загальнонаціональних, що мали комплексний характер.

Методика та концепції програмно-цільового методу планування та управління має окремі особливості:

– програми формуються як комплекс заходів щодо забезпечення кінцевих результатів, зміст котрих полягає у досяжності певних бажаних змін об'єктів, на які спрямована програма;

– програма має системний характер і повинна охоплювати комплекс робіт, ресурси, організаційні схеми, всі види політичного, адміністративно-правового, планово-аналітичного, бюджетно-фінансового, мотиваційного, матеріально-технічного, організаційного, інформаційного забезпечення, необхідних задля досягнення поставленої кінцевої мети;

– програма орієнтується на структуру процесу прийняття рішення, до якої відносять визнання цілей, ідентифікацію і аналіз проблеми, опрацювання і аналіз альтернатив, прийняття рішень та їх організація виконання.

Слід наголосити, що програмно-цільовий підхід не фокусується на структурі бюджетно-фінансової документації або ж на структурі підрозділів бюджетних установ. До структури федеральних програм є зміст включити:

1. Багатогалузеві національні програми. До таких програм вирішення загальнонаціональних і глобальних проблем відносять енергетичні, економічні, політичні програми, програми розвитку цілей та інші великомасштабні багатогалузеві програми. Такі програми складаються з десятків приватних законодавчо затверджених програм.

2. Програми внутрішньої федеральної допомоги. До таких програм відносять комплекс заходів федерального уряду, за допомогою яких забезпечується передача власності, надання фінансових засобів і послуг різним організаціям, окремим громадянам, містам та штатам, а також фізичним особам.

3. Цільові програми регіонального розвитку. Державні програми в цій галузі проводяться на основі федеральних субсидій, кредитів штатам, місцевим органам влади, приватним фірмам щодо сприяння створенню виробничої та соціальної інфраструктури. Вони виконуються в рамках субнаціональних програм розвитку, направлених на стимулювання розвитку природних, економічних і людських ресурсів.

Окремі регіональні програми є багатогалузевими і мають комплексний характер.

4. Федеральні контракти і проекти. Розміщення федеральних замовлень та управління ними здійснюється на основі федеральної контрактної системи. Така система мотивує появу високоорганізованих форм і методів управління цільовими заходами, що реалізуються великою кількістю організацій, що мають складні взаємовідносини.

5. Програми галузевого та функціонального призначення. Програми здійснюються промисловими компаніями, університетами та іншими організаціями, що не відносяться до сфери державної влади, часто приймають форму цільових програм. При цьому держава впливає на них лише через окремі адміністративні та економічні важелі, серед яких: субсидії цільового призначення, податкові пільги і кредити, стандарти на продукцію, що виробляється та послуги, обмежуюче чи дозвоільне законодавство, допомога в розробці і плануванні програм. До таких заходів можуть відносити стимулювання прискореного розвитку окремих виробництв, контроль за будівництвом особливо важливих об'єктів, проведення важливих досліджень та розробок.

До організаційного механізму програмно-цільового управління в США передбачає створення центрів державного програмного планування та управління на рівні федерального уряду, використання методів і інструментів науки управління для розробки управлінських дій і альтернатив державної внутрішньої політики, покращення збору і аналізу ділової і урядової інформації, підвищення чутливості системи управління до змін соціально-економічного оточення.

Окремою рисою програмно-цільового управління є посилення уваги до довготермінового прогнозування тенденцій розвитку, визначення і координація національних цілей, аналізу і планування програм та їх всебічного аналізу. Основою формування програмної організації управління є рівень, на якому виникає комплексна проблема. Звідси використовуються наступні напрями вирішення організаційних питань:

– реорганізація вищого державного керівництва, створення нових органів або ж зміна функцій вже існуючих;

– розробка відповідних механізмів федерально-штатної взаємодії і управління програмами на регіональному рівні;

-створення механізму внутрішньої координації в цільових органах управління щодо проєктів, які входять в цю програму.

До сформованої системи органів програмного управління входять:

– законодавчі і консультативні органи, координаційні комітети і ради по вирішенню окремих проблем, які визначають пріоритети програм і об'єми їх фінансування, власне, самі органи програмного планування на різних рівнях виконують роль органу аналізу та оцінки. З точки зору реалізації багатогалузевих загальнонаціональних програм найбільший інтерес представляють проблеми формування органів вищого рівня. Головним їх завданням є вирішення проблем координації ланок виконавчого ланцюга, а саме різних міністерств і відомств. Характер взаємодії всіх цих установ змінюється в часі. Поява нових цілей призводять до створення нових і ліквідації старих органів управління.

Великі фінансові засоби, що виділяються з федеративного бюджету США, об'єктивно вимагають підвищення степені наукового обґрунтування рішень щодо управління урядовими програмами. До розробки і застосування аналітичних методів формування і проведення програм висуваються наступні вимоги:

– розширення кола факторів, що враховуються при аналізі програм з метою більш повного виявлення їх впливу на різні ланки соціально-економічної системи, вимогою з посиленням довготермінових аспектів аналізу;

– поєднання методів якісного аналізу з математичним моделюванням при обґрунтуванні рішень конкретних проблем в різних галузях і галузях діяльності;

– розширення методичного апарату дослідження програм за рахунок використання методів «аналізу політики», що мають більш загальний характер, які застосовуються поряд із традиційними методами програмного аналізу;

– зростання уваги не тільки до аналізу програм на стадіях їх формування, але і до оцінки виконання;

– підвищення уваги до законодавчого, організаційного і кадрового забезпечення аналітичних досліджень, формування їх в організаційно окрему функцію в діяльності виконавчих відомств;

– створення аналітичного потенціалу в законодавчій ланці державної влади США.

Перед аналітичним аналізом федеральних програм ставиться завдання проведення «аналізу впливу». Його зміст полягає у вивченні

як кількісних, так і якісних характеристик тих змін, що будуть мати місце у всіх сферах, що відчувають прямий та опосередкований вплив програми. Поруч з цим розробляються загальні принципи і методи «управління впливом», які стосуються опрацювання заходів, які б дозволили попередити негативні наслідки програми та одночасно отримати максимальну вигоду від усіх аспектів її реалізації.

Існує інший напрямок у розвитку аналітичних методів – «аналіз політики». При його проведенні повинні розглядатися не тільки об'єктивні та інші характеристики проблеми, а також, законодавчі пропозиції, потенційні конфлікти з іншими цілями й програмами, політичні наслідки рішення що досліджується, його вплив на суспільство, громаду, економіку, організаційні аспекти, труднощі збору інформації, проблеми втілення. В «аналізі політики» більшість значення приділяється не побудові чіткої методичної схеми чи формальної моделі, що властиво «системному аналізу», а охопленню в дослідження максимального кола обставин і факторів з тим, щоб в кінцевому результаті надати керівництву, що приймає рішення, перелік можливих альтернатив з детальним описом переваг і недоліків кожної з них.

В практиці федеральних відомств США використовують метод програмної оцінки, до якої входять методи «витрати-ефективності», «опитування», «експертних оцінок».

Метод «витрат-ефективності» є аналітичним методом оцінки економічних наслідків проведення альтернативних заходів. Його мета – допомогти виявити найбільш переважаючий курс дій. Слід відмітити, що такий курс дій буде переважати з точки зору максимуму прибутку для держави і суб'єкта господарювання. Основна риса методу «витрати-ефективність» – кропітке вивчення та порівняння альтернативних шляхів дослідження цілей за визначений період часу та пошук інших альтернатив.

«Метод витрат-ефективність» не може цілком визначати процес прийняття рішень, оскільки обмежує аналіз лише економічною оцінкою та не враховує соціальних, психологічних та інших факторів.

Організаційну структуру управління програмами складають наступні типи організаційного механізму: централізоване (лінійно-програмне) управління, координоване управління, матричні структури.

Лінійно-програмне управління передбачає найбільш ефективний спосіб впливу на всі

компоненти системи, що керується і базується на їх повному підпорядкуванні керуючому органу. Враховуючи низьку економічність такого типу управління його використання виправдано лише в випадках особливої важливості й складності робіт, що виконуються, їх виключної ресурсної ємності та вирішального значення фактору часу. Можливості такого управління використовувалися у військових програмах.

Матричні структури управління найбільш успішно застосовувалися задля цільового керування комплексними науково-технічними програмами. Їх використання не пов'язано зі значною перебудовою відносин управління, що вже склалися у діючих лінійно-функціональних структурах, вони забезпечують ефективне управління виконавцям в процесі здійснення програм, характеризуються економічністю та гнучкістю.

Механізм програмного управління і фінансування:

– забезпечує положення наданих фінансових засобів в більш тісну залежність від результатів і якості робіт, підвищує результативність робіт і ефективність використання матеріально-технічної бази;

– дозволяє залучити до проведення досліджень і робіт найбільш кваліфікованих спеціалістів, стимулює їх творчу активність, забезпечує вищу мобільність наукових кадрів;

– вимагає об'єктивної експертної перевірки проектної документації, що супроводжується розвитком системи експертних закладів;

– стимулює створення центрів матеріально-технічного забезпечення проектних досліджень та розробок.

Висновки. Розвиток системи програмного управління і фінансування полягає у тому, що субсидії на дослідження доповнюються системою субсидій на підвищення та отримання наукової кваліфікації науковцями, а також, субсидіями на закупівлю засобів матеріально-технічного забезпечення проектних досліджень.

Підсумовуючи, можемо констатувати той факт, що успішне втілення способів адміністрування та управління інвестиціями в США виокремлює систему програмного управління та фінансування, яка набула інтегруючу та креативну роль в організаційно-господарчому механізмі розробки і реалізації комплексних цільових програм.

Інтернет ресурс: www.montag.com.

Інтернет ресурс: www.datausa.io/cip/5202

Інтернет ресурс: www.esa.doc.gov/.../mont-united-states

In the presented article investment managing and administration have been analyzed as a successful experience implemented by the developed countries, especially by USA.

Зварич І. Т., Зварич О. І.

РЕГІОН У КОНТЕКСТІ ПЕРЕХОДУ УКРАЇНИ ДО РИНКОВИХ ЗАСАД ЇЇ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО І КУЛЬТУРНОГО РОЗВИТКУ

Висвітлюється проблематика трансформаційних змін у процесі переходу регіонів України до ринкових засад соціально-економічного і культурного розвитку.

Ключові слова: *регіон, регіональна економіка, регіональні економічні проблеми, принципи управління регіональною економічною системою.*

Zvarych, I. T., Zvarych O. I.

THE REGION IN THE CONTEXT OF UKRAINE'S TRANSITION TO THE MARKET PRINCIPLES ITS SOCIO-ECONOMIC AND CULTURAL DEVELOPMENT

The problem of transformational changes in the process of transition of regions of Ukraine to the market principles of socio-economic cultural development is discussed.

Key words: *region, regional economics, regional economic problems, principles of management of the regional economic system*

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими і практичними завданнями. Перехід до ринкових засад соціально-економічного і культурного розвитку України та її регіонів визначає найбільш важливим завданням реалізацію правових і економічних механізмів, які б стимулювали динамічне зростання їх власного виробництва [1]. І однією із визначальних тенденцій у процесі вирішення цього завдання та тісно пов'язаних із ним різних змін у економічній кон'юнктурі у період подальшого реформування економічної системи є *регіоналізація економіки України* [2; 3]. Водночас проблема центру і регіонів актуальна не лише в Україні, а й у багатьох інших державах світу [4]. До того ж вона є надзвичайно багатогранною: і політичною, і економічною, і організаційно-управлінською. Разом із цим суть її полягає у тому, щоб домогтись ефективного розподілу праці та відповідальності між центральними і регіональними органами влади та юридично забезпечити їх *взаємоузгоджене функціонування у відповідності із загальнодержавним стратегічним планом*. Зрозуміло, що такою децентралізацією управління економічною діяльністю *актуалізуються і регіональні економічні проблеми*. Отже, без адекватних регіональній специфіці дій забезпечити стійке економічне зростання вкрай важко, якщо взагалі можливо. І однією з основних причин, які перешкоджають комплексному соціально-економічному розвитку регіонів, є в цілому *неефективна система територіального (регіонального) управління*. *Таким чином, ці та інші проблеми істотно актуалізують і подальші дослідження у цій важливій для кожного з регіонів та України в цілому царині.*

Аналіз останніх публікацій із досліджуваної проблеми. В останній час стає все більше і більше праць щодо теоретичних та прикладних аспектів подальшої розбудови економіки України та її регіонів, відтак наводити окремі із них, на наш погляд, доцільності немає. *Проте, робіт, присвячених саме особливостям трансформаційних змін у процесі їх переходу до ринкових засад функціонування їх економічних систем все ще обмаль, що і стало предметом розгляду у цій статті.*

Виклад основних результатів та їх обґрунтування. За умов переходу від централізовано-планової організації управління національним господарським комплексом до переважно ринкових відносин багато соціальних і економічних процесів по суті вийшли із-під

контролю влади. У такій ситуації необхідно звернутись до теорії, її законів, які розкривають глибинні та усталені причинно-наслідкові зв'язки, що зберігаються і повторюються у масових явищах. Тому навіть у надзвичайній ситуації вони можуть стати справді чітким орієнтиром для економічної політики та практики. Одночасно більшість проблем територій виникає сьогодні у зв'язку з несистемним, некомпетентним підходом до управлінських функцій, розподілу та обміну, небажанням або ж і невмінням рахуватись із законами повсякденного господарського життя. Водночас серед різноманітних причинно-наслідкових взаємозв'язків у самій системі управління регіоном *виділяються п'ять найбільш суттєвих та повторюваних у тих або ж інших ситуаціях законів: узгодження інтересів; поєднання державного регулювання економіки з господарською самостійністю підприємств; організації управління; об'єктивного, головним чином конкурсного відбору керівників господарських і управлінських структур; співучасті трудових колективів у ефективному управлінні своїми підприємствами*. Ними створюється гнучкий, але водночас стійкий "каркас" системи свідомого і продуманого регулювання темпів та відповідних структурних пропорцій соціально-економічного і культурного розвитку кожного із вітчизняних регіонів.

Як відомо, *система управління економікою виконує такі основні функції: спрямовуючу* – обґрунтування цілей та вибір визначальних шляхів їх досягнення; *координуючу* – збалансування найважливіших пропорцій, рівно ж як і вичерпне узгодження здебільшого суперечливих взаємозв'язків суспільного поділу праці; *стимулюючу* – активізація рушійних сил розвитку. При цьому шляхи виходу із складних ситуацій першочергово потрібно шукати головним чином у мотивації поведінки людей, тобто безпосередньо у сфері взаємодії їх законних інтересів.

Закон узгодження інтересів є висхідним, визначальним у системі законів управління соціально-економічними системами. Адже *інтереси* – це усвідомлена форма потреб людини, рушійна сила їх діяльності, саме вони визначають їхні старанність та підприємливість. А поскільки *потреби мають постійну тенденцію до зростання*, то й інтереси як своєрідний двигун економіки є постійним джерелом вдосконалення та поступального розвитку виробництва. Питання лише у тому, як ним

управляти і якою енергією забезпечувати його безперервну та ефективну діяльність. Відповідь на такі питання у загальній формі дає насамперед *закон узгодження інтересів*. Ним розкривається причинно-наслідкова залежність між рівнем узгодженості тих суперечливих інтересів, які досягаються під впливом управління, і результатами, самою ефективністю колективної праці. **Водночас ключові інтереси людей можна поєднувати і групувати за багатьма ознаками: особисті, групові, колективні, класові, національні, загальнонародні.** Причому перші із них – *особисті* – найбільше впливають на повсякденну поведінку та дії людини.

Завдання управління регіоном полягає насамперед у тому, щоби за допомогою економічних, адміністративних і виховних методів надавати цим інтересам один бажаний напрямок – досягнення наміченої мети із найменшими витратами часу та ресурсів. **Механізм такого управління**, здійснюючи узгодження інтересів, може мати різні форми і характер. Найбільш простий, але найчастіше найменш ефективний – пряме адміністративне розпорядження завжди діяти за обов'язковим порядком. Тож, є набагато демократичнішим від нього за своїм характером – адміністративний дозвіл господарнику діяти головним чином самостійно, тобто “у рамках закону”. Друга форма адміністративного регулювання – категорична заборона тих чи інших дій під загрозою штрафу або ж і судового покарання. Проте, більш гнучкими та зазвичай результативнішими є опосередковані методи впливу на поведінку людей шляхом надання податкових пільг, кредитів та регулювання цін тощо. Тісно взаємодіє із законом узгодження інтересів також другий принцип управління економікою – поєднання державного регулювання із самостійністю підприємств (**закон єдності двох підсистем управління**). Йдеться про суті головним чином про загалом усталений характер та об'єктивну необхідність найбільш ефективної взаємодії адміністративної влади і господарського управління або ж, якщо висловлюватись більш узагальнено, політики та, відповідно, економіки.

У жодній із держав світу протягом усієї історії людства не існувало чисто ринкової системи. Скрізь та завжди держава брала і бере на себе виконання цілої низки функцій регулювання товарно-грошових та кредитно-фінансових відносин, правового забезпечення

відповідного порядку у бурхливому ринковому просторі, транспортних перевезеннях, зв'язку тощо. До того ж в усіх “ринкових” державах є чимало прихильників використання планів, програм та іншого інструментарію державної структурної політики із метою підвищення темпів розвитку економіки за рахунок швидкого і широкомасштабного застосування найновіших досягнень науки та техніки. Як правило, це дає суттєвий економічний ефект. Розробка планів і активна структурна політика держави та її регіонів притаманні, зокрема, сучасній діяльності урядів Франції, Швеції, Японії, тією чи іншою мірою вони використовуються майже в усіх розвинених державах світу. Тому мова йде не про те, бути чи не бути державному регулюванню економіки, а у якій формі та якими методами його здійснювати і де повинна проходити визначальна межа між адміністративним втручанням центральних або регіональних управлінських структур та господарською самостійністю підприємств. Адже будь-яке зміщення такої межі від оптимальної лінії у бік надмірної централізації або ж свавілля, як правило, призводить до егоїстичної “вседозволеної” комерційної діяльності, порушуючи рівновагу між політикою та економікою, а також зумовлює перевантаження однієї підсистеми та послаблення іншої, що вкрай негативно відбивається передовсім і на якості та ефективності життєдіяльності мешканців регіону.

Ще одним важливим інструментом державного регулювання економіки регіону є соціальна політика. В усіх розвинених державах покращенню якості освіти і виховання молоді та систематичному підвищенню кваліфікації працюючого населення, розвитку науки завжди надається першорядне значення. У більшості з них держава бере на себе безпосередню участь у пенсійному забезпеченні громадян, соціальному, житловому будівництві, розв'язанні проблем зайнятості, контролює і регулює охорону здоров'я та інші важливі сфери життєдіяльності. **А поєднання державного регулювання із господарською самостійністю фірм** вимагає взаємодії з ними усіх ланок державного апарату і адресного регулювання конкретних функцій та відповідальності між окремими рівнями в ієрархії державної системи управління. Перша з таких проблем найбільш складна, оскільки йдеться про діалектичне поєднання сусунків різної якості – **політики і економіки.** При цьому економіка є вихідною, опорною

основою для вироблення політики, а інтереси працівників в усій своїй сукупності мають розглядатись як щонайбільш потужна рушійна сила соціально-економічного розвитку регіону в цілому.

У взаємозв'язку державних органів управління територією і підприємств пріоритет належить саме їм. Це повинно проявлятися їх широкою господарською самостійністю та відповідальністю як щодо задоволення платоспроможного попиту у конкретному секторі ринку, так і за грошове забезпечення особистих доходів членів їхніх трудових колективів та накопичення коштів для подальшого розвитку виробництва. При цьому головним регулятором асортименту і обсягів випуску конкретної продукції є ринок, тобто попит самих споживачів, як і наявна пропозиція. Однак, від ринку не можна вимагати неможливого. Низка важливих регулюючих функцій у масштабі регіону як цілісної системи має залишатись також державним регіональним структурам: науково-технічна та структурна політика, вироблення і втілення у життя загальних цілей та принципів соціального розвитку, у тому числі із охорони навколишнього природного середовища. *Все це має опиратись на єдині загальнодержавні та регіональні план або програму.*

Другий важливий аспект державного регулювання соціально-економічного та культурного розвитку регіону розкривається у *законі організації управління*, яким відображається потреба у чіткому розмежуванні функцій, прав та відповідальності між кожною його ланкою, починаючи насамперед від регіонального (обласного) до районного та місцевого і закінчуючи власне підприємством. По суті йдеться передовсім щодо організованого забезпечення високої якості розподілу та кооперації управлінської праці, а, отже, її кінцевої ефективності. Вихідною ж передумовою розширення реальної самостійності підприємства, рівно ж як і будь-якого державного органу управління, є не так права, як економічна та юридична відповідальність за кінцеві результати своєї діяльності. Все це, безумовно, має бути зважено і збалансовано. При цьому наділення того чи іншого органу управління більш широкими повноваженнями без відповідальності за правильне використання наявних у нього ресурсів призводить на практиці до волютаризму та безгосподарності. І, навпаки, покладання високої відповідальності без відповідних

прав та можливостей для виявлення ініціативи, здійснення маневру ресурсами теж не даватиме бажаного ефекту. Отже, переконливо прослідковується цілком об'єктивний взаємозв'язок між ступенем відповідності прав та відповідальності кожної із структурних ланок управління, кожного керівника, із одного боку, та якістю, результативністю управлінської праці – із іншого. При цьому основним недоліком існуючих систем регіонального управління є відсутність у них тих підсистем, які б персонально відповідали за розробку і реалізацію стратегії розвитку території.

Така ситуація – цілком логічний наслідок досить неадекватного розподілу праці у системі державного управління, який склався історично, коли стратегії розвитку регіонів або ж великих міст розроблялись виключно центральними органами управління, а завдання місцевої влади в основному зводилось до їх наступної реалізації. У сьгоднішніх умовах необхідний вже принципово новий підхід до організації системи регіонального управління. *Усі регіони та населені пункти одержали право самостійно визначати свій шлях розвитку.* Для його реалізації таких важливих умов, як достатність місцевих бюджетів або справді чіткий розподіл функцій між різними рівнями управління недостатньо. Першочергового значення набуває саме проблема побудови новітньої системи управління територіями з метою надання їй значно більшої стратегічної спрямованості. Водночас і ринкова економіка накладає на них цілу низку економічних та соціальних обмежень і вимог: вони змушені конкурувати у залученні зовнішніх інвестицій та кваліфікованої робочої сили, задоволенні всезростаючого рівня потреб населення у комунальних послугах тощо. Таким чином, і вітчизняні регіони за сучасних економічних умов ринку стають його справді рівноправними учасниками.

Сучасні трактування сутності політичних та економічних трансформацій у суспільстві та економіці держави обґрунтовують і зміщення акцентів управління у сферу регіональних пріоритетів та розглядають регіон як складову її стійкого і динамічного соціально-економічного розвитку [5]. Їх специфікою як детермінантою господарських систем передбачається використання якісно нових методів управління, створення правових норм, якими б регламентувався регіональний розвиток, та комплексних механізмів, що враховували б при-

родні, географічні, історичні, етнополітичні, економічні особливості територій, а також ступінь проникнення в економіку ринкових відносин. При цьому методологічною основою організації такого процесу, який зорієнтований на стабільність усіх сторін життя суспільства, є розробка цілей і завдань стратегічного розвитку та обґрунтування наукових принципів управління, визначення шляхів і дієвих механізмів їх досягнення, стратегії фінансування та методів контролю за належним витрачанням коштів.

У відповідності із Концепцією державної регіональної політики головною метою є створення усіх необхідних умов для подальшого динамічного розвитку держави та її територіальних складових насамперед на основі раціонального використання потенціалу регіонів, як і посилення ефективності управлінського впливу різних органів виконавчої влади та місцевого самоврядування із метою підвищення рівня та якості життя населення [6]. Якщо враховувати, що регіональна управлінська система входить до складу розгалуженої системи державного управління, то й стає правомірною спадкоємність цілей і завдань загальнодержавного та територіального розвитку. Проте, регіони нерідко виконують різні із позицій загальнодержавного і геополітичного значення функції, а, отже, абсолютного співпадання державних та регіональних інтересів може не бути. Тому і регіональне управління передбачає вивчення специфіки і закономірностей розвитку регіону, його ролі та значення, рівно ж як і внеску в економіку держави, глибокий аналіз альтернативних шляхів та розробку прогнозних сценаріїв розвитку для визначення перспективних орієнтирів і запобігання негативних для територій соціально-економічних наслідків, виділення найпріоритетніших напрямків функціонування виробничої та невиробничої сфер, підбір дійсно адекватних і ефективних механізмів та інструментів управління ними. При цьому складність територіальних господарських систем передбачає успішне розв'язання різноманітних проблем організаційного та соціально-економічного характеру передовсім на регіональному рівні з позицій системності та комплексності. Стабільний же стан регіону неможливий і без реалізації відповідних принципів, які формують напрямки та зміст регіональної політики. Узагальнюючи результати різних теоретичних досліджень із проблем регіонального управ-

ління, слід враховувати при формуванні відповідної регіональної політики такі дві їх групи: 1) загальнотеоретичного плану; 2) які враховують визначальні елементи гармонізації сучасних економико-екологічних стосунків.

До першої групи принципів потрібно віднести такі: система територіального керівництва підпорядковується системі державного управління і є її складовою, але соціально-економічна розбудова регіону ґрунтується на концептуальних засадах державної політики регіонального розвитку; реалізація регіональної політики повинна мати послідовний характер, повністю виключати елемент стихійності та базуватись на принципах системності; основними методами регулювання внутрі-регіонального та міжрегіонального розвитку належить стати організаційно-правовим і економічним механізмам; забезпечення повноцінного функціонування ключових сфер матеріального та нематеріального виробництва і недопущення (усунення) найгостріших диспропорцій територіальної розбудови, які оцінюються за визначеним переліком показників, що формуються у рамках ефективної та відкритої інформаційної системи; розподіл функцій управління і відповідальності між різними рівнями влади відповідно до їхньої безпосередньої компетенції; надання значно більшої самостійності регіонам щодо формування дохідної частини бюджету та розподілу передбачених у ньому відповідних бюджетних коштів.

Принципи управління, що відносяться саме до другої групи, визначають: раціональну інтеграцію і збалансування розвитку ключових природно-ресурсних та виробничо-економічних систем території на основі оптимального входження господарських структур у екологічну систему; вичерпне врахування специфіки регіонального природно-господарського комплексу і його конкурентних переваг, вигод та обмежень у процесі визначення пріоритетних напрямків розвитку регіону; забезпечення його безпечної розбудови на підвалинах оцінки різних видів ризиків (аварій, техногенних, природних катаклізмів, конфліктів), розробка стратегії належного реагування на усі ризики у регіоні; здійснення систематичних моніторингу та контролю за поточним станом навколишнього природного середовища в умовах зростання різних антропогенних і техногенних навантажень для забезпечення ресурсної, продовольчої та екологічної безпеки. Реалізація таких принципів дає змогу

організувати управління регіональним розвитком із позицій наукового підходу. При цьому, дослідивши специфіку регіону, яка визначається з врахуванням наведених чинників, можна обґрунтувати і пріоритетні шляхи досягнення поставлених цілей, що відповідають ситуації, яка склалась. **До найбільш пріоритетних напрямків управління регіональним розвитком слід віднести:**

- відповідну часу структурну перебудову економіки території на підґрунті насамперед інноваційної та екологічної моделей її розвитку;
- стимулювання створення і діяльності малого та середнього екобізнесу;
- включення різних екологічних імперативів в узагальнений перелік основних завдань і функцій наявної ринкової інфраструктури;
- започаткування сучасних екологічних бізнес-центрів, до функцій яких входила б розробка високих екотехнологій, природоохоронного обладнання і техніки, надання юридичних та консультаційно-методичних послуг підприємствам, організаціям і підприємцям та відповідним органам влади у регіоні.

Значно складніше визначити внутрішні джерела фінансового забезпечення управлінських рішень щодо соціально-економічної та екологічної сфер. Держава може найадекватніше реагувати на критичні еколого-економічні ситуації, запроваджуючи надзвичайні економічні, екологічні та правові режими, надаючи фінансову допомогу територіям. Форми такої підтримки теоретично більш широкі, аніж ті, що здійснюються на практиці. Найбільш реальним та відносно стійким, але і водночас недостатньо ефективним джерелом надходження коштів із державного бюджету у регіональній є відповідні трансферти, які визначаються методом розрахунків, проте їх розмір обмежений та, як правило, не завжди забезпечує розв'язання не тільки екологічних, але також інших, не менш важливих, регіональних проблем. Інші ж форми фінансової підтримки територій (як-то бюджетні асигнування, кредитні ресурси) одержати все ще є надто складним.

Слід враховувати, що реально існують *регіони-донори* бюджетних коштів та *регіони-реципієнти* [7; 8]. Відомі варіанти перерозподілу коштів бюджету базуються на удосконаленні перерозподільних процесів у податковій системі та диференціації відрахувань від податків, встановленні відсотка виплат від акумульова-

ної їх суми. Усі ці методи мають свої переваги та недоліки. *Скоріш усього, одна модель буде неприйнятною, оскільки надто великим є вплив саме зовнішніх чинників – національно-історичних, політичних та економічних.* Таким чином, найвірогідніше, це буде багаторівнева схема, якою інтегрується позитивне із тих чи інших підходів. **Підвалинами такої синтетичної моделі управління регіональним бюджетом має стати принцип встановлення залежності між обсягами його усіх доходів та рівнем результативності господарства регіону.** Цим і уможлиблюється приведення фінансових можливостей регіональних та місцевих органів влади у чітку відповідність із масштабами найгостріших соціально-економічних, екологічних та інших проблем, що розподіляються за ступенем їх значення і рівнем загрози для соціально-економічної та культурної розбудови територій загалом.

Соціально-економічні умови, які нині склались у регіонах України, передбачають їхню певну самодостатність. Одночасно комплексний аналіз їх соціально-економічного розвитку за показниками виробленого національного доходу, забезпечення основними об'єктами соціальної інфраструктури і використання природно-економічного потенціалу, екологічної ситуації свідчать передовсім про **відчутні міжрегіональні відмінності та наявність багатьох проблем у розвитку виробничих сил регіонів** [9]. Помітна різниця має місце між областями, а всередині них – на регіональному мікрорівні (райони і міста) – насамперед за показниками забезпечення жителів об'єктами соціальної та виробничої інфраструктури. Зараз інтегральний рівень розбудови соціально-культурної сфери у регіонах ледве сягає 40-52 % від нормативу, а ступінь задоволення потреб населення у платних послугах складає 35-45 % від раціональної норми. Не забезпечені на сучасному рівні розвиток систем зв'язку, інформації та транспортних комунікацій. У занедбаному стані перебуває соціально-культурна сфера і у сільських населених пунктах, де вона не тільки значно відстає від встановлених нормативів, але і у багатьох із них відсутня. Майже 30 % сіл не мають закладів охорони здоров'я, біля 50 % – дитячих дошкільних закладів та підприємств з надання побутових послуг. Поряд із цим технічне облаштування житлового фонду у сільській місцевості у декілька разів (3-4) менше, аніж у містах. Це значною мірою є причиною

переселення сільських мешканців у міста і, на жаль, їх передчасного старіння.

Суттєво впливає на усі процеси соціально-економічного розвитку регіонів *демографічна ситуація*, яка у багатьох із них вкрай складна у зв'язку із тим, що смертність істотно перевищує народжуваність. Зберігаються значні диспропорції у рівнях безробіття [10]. *Практично для усіх регіонів України є характерною досить складна екологічна ситуація* [11]. Переважаюча розбудова ресурсомістких та енергоємних галузей промисловості спричиняє також формування доволі високого антропогенного і техногенного навантаження на загальний стан природно-територіального комплексу. При цьому *у складі наявного економічного потенціалу регіону можна виділити такі основні структурні блоки:*

- *навколишнє середовище і природні ресурси* (тобто, натуральні сировинні запаси та джерела, природно-кліматичні умови, екологічна обстановка). Цей блок за характером основних процесів, які тут відбуваються, поділяється на: *природно-сировинний, природно-кліматичний та екологічний;*

- *населення* (як єдиний суб'єкт матеріального виробництва та споживання, соціального і духовного життя). Цей визначальний блок можна поділити на такі ключові елементи: *демографічний, трудовий, споживчий, освітній, науковий, політичний, культурно-творчий та соціально-психологічний;*

- *виробничі можливості* (знаряддя та засоби праці, матеріально-технічна база, товарна продукція; промислове і сільськогосподарське виробництво та надання послуг; науково-технічний, фінансовий і експортно-імпорتنий сектори);

- *організаційно-управлінський* (система засобів та методів регулювання соціально-економічних процесів у регіоні: різні господарські механізми, ступінь освоєння ринкових відносин і результативність здійснення соціально-економічної політики, подальший розвиток місцевого самоврядування тощо);

- *геополітичний* (місце та роль території у системі міжрегіональних економічних, політичних зв'язків і комунікаційних систем).

Ресурсний склад економічного потенціалу регіону такий:

- *економічно активне населення;*
- *основні засоби;*
- *ресурси і резерви матеріальних цінностей;*

- *наявні природні можливості безпосередньо виробничого призначення* (розвідані, враховані та, відповідно, залучені у виробництво);

- *нематеріальні активи* (тобто, різноманітна науково-технічна, організаційно-політична і соціально-економічна інформація).

Визначальною територіальною ланкою у реалізації державної регіональної політики в Україні є область (регіон) [5]. Тут має забезпечуватись створення належних умов життєдіяльності людей і ефективне використання місцевих господарських ресурсів, розвиток взаємовигідних міжрегіональних виробничих стосунків. Саме на цьому рівні реалізується принцип регіонально-економічної забезпеченості та саморозвитку. *Відтак, регіони мають бути відповідними соціально-економічними комплексами, збалансованими за такими функціональними підсистемами: природно-ресурсною, виробничою, соціальною, демографічною, екологічною тощо.* Для цього їм слід надати також і необхідні владно-управлінські функції. При цьому *у цій роботі ми визначаємо регіон* як встановлену адміністративним територіальним устроєм *частину національного економічного простору* із притаманним саме їй етнічним складом населення та відповідною ринковою інфраструктурою, яка до того ж є і основною для періодичного (щорічного) обчислення загальних та середньодушових обсягів валового внутрішнього продукту і національного доходу. *Із позицій системного підходу саме область (регіон)* має й усі ознаки локально орієнтованої територіальної системи, до функціональної (основної цільової) підсистеми якої слід, очевидно, віднести відповідну частину географічного середовища (крім тих природних ресурсів, що використовуються у забезпечуючій її підсистемі, зокрема, у логістичній і соціально-комунальній інфраструктурі), більшість суб'єктів господарювання, у першу чергу малого та середнього підприємництва, і ту частину соціального середовища, що забезпечує розвиток як держави, так і регіону. Вона, по-перше, є відносно цілісним утворенням. І, по-друге, у її складі також можна виділити такі елементи (підсистеми), як *регіональна економіка (господарство), географічне середовище (природні ресурси), територіальні громади та різні суспільні угруповання, які об'єднують населення.*

Зазначені елементи *регіональної мезоекономічної системи, якою є область*, завжди

перебувають у різноманітних взаємовідношеннях між собою (*економіка – природні ресурси – населення*). Цей процес постійно регулюється певними нормами і, що не менш суттєво, на відміну від економічних районів – *відповідними регіональними органами управління та у найтіснішій взаємодії із ними – територіальними структурними підрозділами центральних органів державної виконавчої влади*. При цьому така регіональна соціально-економічна система (*етномезоекономіка*) сама є невід’ємним елементом органічного цілісного територіального утворення вищого рівня, яким є держава (*макроекономіка*) [5]. Одночасно кожна із підсистем такої регіональної системи безумовно несе у собі й виразні етнонаціональні ознаки, які найбільш чітко виявляються у її соціальному середовищі, що дає усі підстави для його дослідження як частини цілого, *до аналізу якої доцільне застосування як системного, так і функціонального підходів* [2; 3; 5].

Сьогодні в Україні її Конституцією [12] та іншими законодавчими актами [13; 14] *на державні регіональні органи – обласні та районні держадміністрації – покладені дуже важливі та широкі функції*:

- *управління економікою території* (відповідна репрезентація держави при вирішенні усіх питань, які пов’язані із належною реалізацією державної економічної політики) – фінансами, державною власністю, зовнішньоекономічними відносинами, роздержавленням та монополізацією і розвитком виробничої та ринкової сфер, створенням їх, як і торгівлі та побутового обслуговування населення, інфраструктури, промисловістю, енергетикою, транспортом і зв’язком, капітальним будівництвом та житлово-комунальним господарством, містобудуванням і архітектурою, регіональним аграрно-промисловим комплексом;

- *належні соціальний розвиток та соціальний захист населення, охорона праці, освіта і культура, питання сім’ї та молоді, фізична культура і спорт*;

- *виконання державних функцій*: оприлюднення законів та реалізація указів Президента України і постанов та розпоряджень Уряду, участь у забезпеченні надходжень податків, зборів та інших обов’язкових платежів, організація загальних виборів, ведення актів громадянського стану, переписів населення, робота із пресою та іншими засобами масової інформації, забезпечення належної громад-

ської безпеки і правопорядку, надзвичайні ситуації та цивільний захист населення, оборона і мобілізаційна робота, архів, державна ветеринарна медицина тощо. Повний перелік державних функцій, які передані безпосередньо місцевій владі, вичерпно визначений у Законі України “Про місцеві державні адміністрації” [2].

Аналізуючи положення Конституції України, Закону України “Про місцеве самоврядування в Україні” [14] та інші законодавчі акти, можна дійти до висновку, що Україна, рівно ж як і більшість постсоціалістичних держав, ще й досі тяжіє до централізованого типу управління територіями, тобто *управління регіональним розвитком має характер децентралізованого державного централізму*. Усі місцеві органи державної виконавчої влади прямо, а представницькі – опосередковано включені у жорстку вертикаль державної виконавчої влади з підпорядкуванням уряду. Водночас аналіз процесу історичного розвитку показує, що *регіональна політика Української держави повинна базуватись на раціональному поєднанні принципів централізму та децентралізації державного управління, бюджетного федералізму і, що є чи не найважливішим – на самоврядуванні*. До того ж реалізація принципів централізації та децентралізації безпосередньо пов’язана з управлінням державним сектором економіки, який має істотну питому вагу, а також з процесами приватизації та демонополізації економіки. При цьому *подальший розвиток місцевих громад є невід’ємним від послідовного втілення принципів самоврядності*, які задекларовані у ст. 4 Закону України “Про місцеве самоврядування” [14], але насправді виявились недостатньо реалізованими.

Сповідуючи ідеї соборності, із метою безумовного виключення сепаратистських тенденцій і відповідного розвитку адміністративно-територіального устрою *в Україні офіційно задекларовано модель унітарної децентралізованої держави*. Враховуючи переваги та недоліки федеративного устрою, *автори цієї статті покладають у підгрунтя саме таку модель територіального управління, що притаманна унітарній державі, якою залишається наша країна сьогодні та повинна бути такою надалі*. При цьому місцеве управління, на яке необхідно орієнтуватись у пошуках оптимальної для України моделі, знаходиться між децентралізованим і самоврядним типами. У зв’язку з цим слід

звернути увагу на такі моделі управління регіоном: *обмеженої децентралізації, сильної децентралізації та регіональної автономії*. І спільним для них є сталий розвиток демократичних інститутів та у першу чергу – місцевого самоврядування територіальних громад базового рівня. Основною відмінністю цих моделей є різні підходи до формування територіального управління, власне, на регіональному рівні. **Одночасно і безумовне дотримання принципу розподілу влади** із обов'язковим виділенням дійсно ефективної системи самоврядування у недержавну структуру та поширення її головним чином на субнаціональний рівень – **найважливіше завдання при реформуванні державного управління**. Разом із цим кожного разу у процесі чергового етапу реформування державного управління – узгодження Конституції у 1996 р., Закону про місцеве самоврядування у 1997 р., розробка Концепції адміністративної реформи у теперішній час, в Україні вкрай актуальним для урядових та політичних сил постає питання: хто реально впливатиме на регіони, у першу чергу на голів представницької та виконавчої влад, і як це безпомилково закріпити законодавчо?

У державах перехідного типу, якою є також і Україна, особлива увага до регіонального рівня **спричинена головним чином нагальною потребою демократизації суспільного життя**. Але нерідко звичайна децентралізація ототожнюється із демократією, тобто визнається необхідність розосередження державної влади, що дає змогу розв'язувати щонайгостріші проблеми розвитку території. Серед них – безумовне врахування групових інтересів шляхом участі в управлінні представників опозиції та партій меншості, послаблення бюрократизму через виборчу систему, передача функцій із надання послуг і пов'язаних із цим витрат від центру у регіони та на місця, перенесення податкового тягаря на периферію або скороченням централізованих відрахувань тощо. Проте, із іншого боку, “стурбованість” з приводу справедливого розподілу допомоги за державними програмами, яка залишилась із радянських часів, **приводить і до надмірної концентрації відповідних функцій та матеріально-фінансових ресурсів для їх виконання у центрі**. Ще і сьогодні у певних урядових структурах побутує впевненість, що більшим функціональним одиницям властиві кращі показники діяльності та вищий коефіцієнт ефективності витрат, а тому і більша результатив-

ність (наприклад, це великі школи, вищі навчальні заклади, лікарні, центри надання різних послуг тощо).

Висновки. Моделювання системи раціонального управління безпосередньо пов'язане з розв'язанням цілого комплексу проблем в усіх сферах державного устрою України, реформуванням системи державного управління і визначенням напрямків у розбудові ринкової економіки тощо. Тож, завданням такого процесу є створення сприятливих умов для демократизації суспільства та розвитку місцевого самоврядування та інших громадських інституцій на усіх рівнях територіального управління. При цьому реальний, а не декларативний розподіл функцій та повноважень між різними органами управління загальнодержавного, регіонального та місцевого рівнів є насамперед перерозподілом фінансових, майнових і усіх інших ресурсів між державним та суспільним, зокрема, і муніципальним, секторами економіки. На завершення, загалом погоджуючись щодо цього із авторами посібника “Управління регіоном” [15], висловлюємо їм щире вдячність за можливість його істотного використання при підготовці цієї статті.

Література

1. Зварич І. Т. Проблеми і перспективи реформування економіки України / Зварич І. Т. // Україна: державність, історія, перспективи. Матер. регіон. конф. – Івано-Франківськ: Плай, 1999. – С. 17-26.
2. Зварич І. Т. Регіоналізм як об'єкт міждисциплінарного дослідження / Зварич І. Т. // Наук. записки Ін-ту політичних і етнонаціональних досліджень імені І. Ф. Кураса НАН України. – Вип. 38. – С. 200-220.
3. Зварич І. Т. Концепція регіоналізму в сучасних етнополітичних дослідженнях / Зварич І. Т. // Гілея (наук. вісник): Зб. наук. праць / гол. ред. В. М. Вашкевич. – К., 2011. – Вип. 49 (7). – С. 589-606.
4. Зварич І. Т. Вплив політики “нового регіоналізму” на трансформаційні процеси в європейських країнах / Зварич І. Т. // Гілея (наук. вісник): Зб. наук. праць / гол. ред. В. М. Вашкевич. – К., 2011. – Вип. 50 (8). – С. 696-703.
5. Зварич І. Т. Регіон як мезоекономічна система / Зварич І. Т. // Матер. Всеукраїнської наук.-практ. конф. “Теорія і практика стратегічного управління розвитком регіональних суспільних систем” (Зб. тез доповідей), 6-9 грудня 2007 року. – Івано-Франківськ, 2007. – С. 11-12.
6. Концепція державної регіональної політики. Схвалена Указом Президента України від 25.05.2001 р. № 341/2001 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon0.rada.gov.ua.
7. Зварич І. Т. Явище “регіону-донора” та його роль у формуванні національної ідентичності / Зварич І. Т. // Нова парадигма: [журн. наук. праць] / гол. ред. В. П. Бех; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова, 2008. – С. 151-166.

8. Зварич І. Т. Феномен “депресивного регіону” та його вплив на етнополітичні процеси в Україні / Зварич І. Т. // Історико-політичні проблеми сучасного світу: 36. наук. статей. – Чернівці: Рута, 2009. – Т. 19-20. – С. 78-85.

9. Зварич І. Т. Деформації в розміщенні продуктивних сил регіонів та їх вплив на стратегічний розвиток економіки України / Зварич І. Т., Васильченко Г. В. // Соціально-економічні дослідження в перехідний період. Стратегічне планування регіонального розвитку (36. наук. праць). Вип. 5 (XLIX) НАН України. Ін-т регіональних досліджень. Редкол.: відп. ред. акад. НАН України М. І. Долішній. – Львів, 2004. – С. 234-242.

10. Зварич І. Т. Модель динаміки зайнятості населення у системі багатofакторного моделювання економічного зростання регіону / Зварич І. Т. // Вісник Прикарпатського ун-ту. Економіка. 2007. Вип. IV. – Івано-Франківськ: Вид.-дизайн. відділ Центру інформаційних технологій, 2007. – С. 3-11.

11. Зварич І. Т. Про стратегію сталого розвитку Івано-Франківщини до 2015 року / Зварич І. Т. // Наук. вісті Івано-Франківського ін-ту менеджменту та економіки “Галицька академія”. Матер. 1-ї наук.-техн. конф. за міжнар. участю “Еколого-економічні проблеми Карпатського євро регіону”, 24-29 травня 2004 року. – Івано-Франківськ, 2004. – № 1 (5). – С. 12-22.

12. Конституція України. Ухвалена Законом України від 28. 06. 1996 року / зі змін. і доп. – К., 2001.

13. Закон України від 09. 04. 1999 року № 586-XIV “Про місцеві державні адміністрації” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon2.rada.gov.ua.

14. Закон України від 21. 05. 1997 року № 280/97-ВР “Про місцеве самоврядування в Україні” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon2.rada.gov.ua.

15. Єпіфанов А. О. Управління регіоном: навч. посіб. / Єпіфанов А. О., Мінченко М. В., Додашев Б. А.; за заг. ред. д-ра екон. наук Єпіфанова А. О. – Суми: ДВНЗ “УАБС НБУ”, 2008. – 361 с.

1. Zvarych, I. T. (1999). Problemy i perspektyvy reformuvannya ekonomiky Ukra-jiny / Zvarych, I. T. [Problems and perspectives of reforming the economy of Ukraine]. *Ukrainina. Derzhavnist. Istorija. Perspektyvy. – Ukraine: Statehood. History. Prospects*. Materials of the regional conference. – Ivano-Frankivsk: Plai. – P. 17-26 [in Ukr.].

2. Zvarych, I. T. Rehionalizm yak ob'iekt mizhdystyplinarnoho doslidzhennia / Zvarych, I. T. [Regionalism as an object of interdisciplinary research]. *Naukovi zapysky Instytutu politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzhen im. I. F. Kurasa NAN Ukra-jiny – Scientific notes of the Institute of Political and Ethnic Studies named after I. F. Kuras National Academy of Sciences of Ukraine, Issue 38*. – P. 200-220 [in Ukr.].

3. Zvarych, I. T. (2011). Kontseptsija rehionalizmu v suchasnykh etnopolitychnykh doslidzhenniakh / Zvarych, I. T. [Concept of regionalism in modern ethnopolitical research]. *Hileia (Collection of scientific works)*. – Kyiv, Issue 49 (7). – P. 589-606 [in Ukr.].

4. Zvarych, I. T. (2011). Vplyv polityky “novoho rehionalizmu” na transformatsijni protsesy v yevropejskykh krajinakh / Zvarych, I. T. [Influence of the policy of “new regionalism” on transformational processes in European countries]. *Hileia (Collection of scientific works)*. – Kyiv, Issue 50 (8). – P. 696-703 [in Ukr.].

5. Zvarych, I. T. (2007). Rehion yak mezoekonomichna

systema / Zvarych, I. T. [The region is a meso-economic system]. Materials of the regional conference “The theory and practice of the strategic management of the development of regional social systems” (Collection of scientific works), 6-9. 12. 2007. – Ivano-Frankivsk. – P. 11-12 [in Ukr.].

6. Kontseptsija derzhavnoji rehionalnoji polityky. Skhvalena Ukazom Prezidenta Ukra-jiny vid 25/05/2001 № 341/2001 [Concept of state regional policy. Approved by the Decree of the President of Ukraine dated 25. 05. 2001 № 341/2001] – K. [in Ukr.].

7. Zvarych, I. T. (2008). Yavyshe “rehionu-donora” ta yoho rol u formuvanni natsionalnoji identychnosti / Zvarych, I. T. [The phenomenon of the “donor-region” and its role in shaping national identity]. *Nova paradyhma (Collection of scientific works)*, National Pedagogical University named after M.P. Drahomanov. – P. 151-166 [in Ukr.].

8. Zvarych, I. T. (2009). Fenomen “depresyvnoho rehionu” ta yoho vplyv na etnopolitychni protsesy v Ukra-jini / Zvarych, I. T. [The phenomenon of the “depressive region” and its influence on ethnopolitical processes in Ukraine]. – *Historical and political problems of the modern world (Collection of scientific works)*. – Chernivtsi: Ruta, V. 19-20. – P. 78-85 [in Ukr.].

9. Zvarych, I. T. (2004). Deformatsii v rozmishchenni produktyvnykh syl rehioniv ta yih vplyv na stratehichnyj rozvytok rehioniv Ukra-jiny / Zvarych, I. & Vasylchenko, G. [Deformations in the placement of productive forces of the regions and their influence on the strategic development of the regions of Ukraine]. *Sotsialno-ekonomichni doslidzhenia v perekhidnyj period. Stratehichne planuvannia rehionalnogo rozvytku – Socio-economic research in the transition period. Strategic planning for regional development (Collection of scientific works)*, 5 (XLIX)/NAS Ukraine. Institute of Regional Studies. – Lviv. – P. 234-242 [in Ukr.].

10. Zvarych, I. T. (2007). Model dynamiky zainiatosti naseleння u systemi bahatofaktornoho modeliuвання ekonomichnogo zrostannia rehionu / Zvarych, I. T. [Model of the employment dynamics in the system of the multifactorial modelling of the economic growth of the region]. *Visnyk Prykarpatskoho universytetu. Ekonomika – Bulletin of the Precarpathian University. Economics*, IV. – Ivano-Frankivsk. – P. 3-11 [in Ukr.].

11. Zvarych, I. T. (2004). Pro stratehiju staloho rozvytku Ivano-Frankivshchyny do 2015 roku / Zvarych, I. T. [About the strategy of sustainable development of Ivano-Frankivsk region till 2015]. Scientific reports of the Ivano-Frankivsk Institute of Management and Economics “Halytska Akademiya” (Collection of scientific works), 24-29 May 2004, Ivano-Frankivsk. – № 1(5). – P. 12-22 [in Ukr.].

12. Konstytutsija Ukra-jiny. Ukhvalena Zakonom Ukra-jiny vid 28/06/1996 (2001). [Constitution of Ukraine. Approved by the Law of Ukraine of 28/06/1996] – K. [in Ukr.].

13. Zakon Ukra-jiny vid 09/04/1999 № 586-XIV “Pro mistsevi derzhavni administratsiji” [Law of Ukraine dated 09/04/1999 № 586-XIV “On Local State Administrations”] [in Ukr.].

14. Zakon Ukra-jiny vid 21/05/1997 № 280/97-BP “Pro mistseve samovriaduvannia v Ukra-jini” [Law of Ukraine dated 21/05/1997 № 280/97-BP “On Local Self-Government in Ukraine”] [in Ukr.].

15. Yepifanov, A. O. (2008). Upravlinnia Rehionamy [Management of the regions] Yepifanov, A. O., Mineienko, M. V., Dodashev, B. A. (Eds.). – Sumy: DVNZ “UABS NBU” [in Ukr.].

ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ МІЖРЕГІОНАЛЬНОЇ ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

У роботі доведено, що важливого значення для економічного розвитку регіонів України набувають своєчасність та комплексність проведення системних реформ. Політикою регіонального розвитку можна суттєво уповільнити або прискорити вплив цих реформ на економіку держави. Обґрунтовано, що ігнорування проблем інвестиційної діяльності в Україні призвело до обвального падіння виробництва, встановлення несприятливого інвестиційного клімату в країні.

Виявлено, що основна проблема полягає не

в самій наявності регіональних диспропорцій, а в їх глибині та стійкій тенденції подальшого поглиблення. Визначено, що відновлення інвестиційного потенціалу економіки України сприятиме подоланню структурних, технологічних, галузевих та регіональних диспропорцій.

Ключові слова: міжрегіональна диференціація, економічний розвиток регіонів, політика регіонального розвитку, валовий регіональний продукт, прямі іноземні інвестиції.

Luchyk V.

THE WAYS TO OVERCOME INTERREGIONAL DIFFERENTIATION OF ECONOMIC DEVELOPMENT IN UKRAINE

It has been proved that timely and comprehensive implementation of systemic reforms is very important for the economic development of Ukrainian regions. The regional development policy can significantly slow down or accelerate the impact of these reforms on the state's economy. It is substantiated that ignoring the problems of investment activities in Ukraine has led to a collapse of its production capabilities and establishment of an unfavourable investment climate in the country. It was revealed that the main problem

is not connected to the existence of regional disproportions, however it is related to its in depth and steady tendency for further deepening. It is determined that the restoration of the investment potential of Ukrainian economy will help to overcome structural, technological, sectoral and regional disparities.

Key words: interregional differentiation, economic development of regions, regional development policy, gross regional product, direct foreign investments.

Вступ. Світова практика свідчить про існування двох підходів до розробки політики регіонального розвитку: загальносистемної і селективної. Метою першої є створення інституційного середовища регіонального розвитку, а її заходи рівномірно впливають на всі регіони, формуючи економічне, організаційне та правове середовище їх самостійної активності. Отже, за характером впливу вона є загальнодержавною.

З метою згладжування міжрегіональних відмінностей держава надає селективну підтримку регіонам, які відстають у розвитку, або є перенаселеними ареалами, а також розвинутих регіонам, які є лідерами економічного зростання. Вибір об'єктів селективної

регіональної політики залежить від цілей регіональної економічної політики держави, які, як відомо, формують дві моделі регіональної політики: «ефективність» (поляризована) та «рівність» (вирівнююча). Через такий прискорений ріст окремих регіонів пройшли практично всі країни, які пережили економічний підйом.

Постановка завдання. Необхідність дослідження динаміки неоднорідності економіки регіонів важлива, оскільки зниження рівня їх диспропорційності створює сприятливіші умови для перспективного розвитку економіки окремих регіонів та країни в цілому, а також сприяє нівелюванню економічної та соціальної асиметрії. І навпаки, зростання рівня дифе-

ренціації регіонів призводить до розширення проблемних територій, послаблення економічних взаємозв'язків між регіонами, зростання протиріч, що зумовлюють дезінтеграцію національної економіки. Питаннями регіонального розвитку присвячені роботи багатьох вчених, зокрема: С.О. Біла, П.П. Борщевський, З.С. Варналій, В.М. Василенко, В.Є. Воротін, В.М. Геєць, М.І. Долішній, А.Г. Гранберг, Я.А. Жаліло, І.В. Заблодська, В.Ф. Кифяк, М.М. Некрасов, С.О. Суспіцин, Л.С. Шеховцева та ін. Але проблема зниження рівня між-регіональної диференціації в Україні залишається, є комплексною і у контексті досягнення глобальної конкурентоспроможності потребує пошуку стратегічно нових механізмів та інструментів.

Формулювання цілей статті. Метою дослідження є оцінка рівня диференціації економічного розвитку регіонів України на основі валового регіонального продукту та прямих іноземних інвестицій в Україну та її регіони та визначення пріоритетних напрямів подолання міжрегіональної диференціації.

Результати. Вибір селективної політики регіонального розвитку має виключно важливе значення для України, оскільки існує значна міжрегіональна диференціація. Крім того, рівень економічного розвитку навіть регіонів-лідерів України значно поступається регіонам країн Західної Європи.

В сучасних умовах асиметрії у регіональному розвитку не тільки не пом'якшуються, натомість постійний перерозподіл ресурсів від економічно більш спроможних регіонів до менш спроможних призводить до міжрегіональної напруженості та позбавляє регіони стимулів до економічного зростання.

В якості варіанту селективної поляризованої політики регіонального розвитку в Україні можна розглядати регіональний розвиток, що базується на теорії «полюсів зростання». Теоретично реалізація засад теорії полюсів зростання зумовлює визначення провідної галузі чи підприємств в межах регіону, розвиток яких матиме мультиплікативний ефект для інших галузей (підприємств) і створить максимально сприятливі умови для подальшого розвитку регіону. Така концентрація зусиль держави в рамках окремих регіонів дозволяє забезпечити раціональний розподіл виробництва, використати сформований виробничий потенціал кожного регіону. Правильний вибір регіонів в

якості «полюсів зростання» забезпечує згодом підйом навколишніх регіонів в країні. Зростання кількості полюсів розвитку свідчатиме про те, що сприятливі умови для цього поступово створюються на всій території України, а не лише в окремих регіонах [1].

Вибір регіонів, які повинні стати об'єктами «вирівнюючої» регіональної політики, є теж складним завданням, яке вирішується кожною країною самостійно. Якщо об'єктами політики вирівнювання є регіони, які відстають у розвитку, то політика стає стимулюючою. Якщо ж об'єктами такої політики є перенаселені міські ареали – мегаполіси, то політика призвана дещо стримати їх розвиток для надання можливості іншим «підтягнутись».

Тому у якості регіонів-лідерів в Україні слід вибирати не ті регіони, які на даному етапі за рівнем економічного розвитку знаходяться у найкращому становищі, а, можливо, саме ті регіони, що мають найвищі темпи економічного зростання. Через певний час можливе переобрання лідерів за цим самим принципом. Така політика регіонального розвитку поступово призведе до скорочення міжрегіональної диференціації, оскільки абсолютного вирівнювання досягнути, як свідчить досвід економічно розвинутих держав, неможливо.

Таким чином, для будь-якої держави політика регіонального розвитку є компромісом між двома стратегічними напрямками: вирівнюванням міжрегіональних соціально-економічних відмінностей та збільшенням економічного різноманіття регіонів і підтримкою пріоритетного розвитку регіонів-лідерів. Пошук ефективних регіональних моделей є одним з ключових питань розвитку державних інституцій у всьому світі.

Групкування регіонів України за рівнем розвитку розпочнемо з розподілу валового регіонального продукту на душу населення за 2010-2016 рр.

Згідно даних, виявлено надзвичайно велику різницю у значенні валового регіонального продукту на душу населення для регіонів. Так, якщо у 2010 р. ця різниця складала 23770 грн. (найвищий показник Дніпропетровська область (34709 грн.), найнижчий – Чернівецька (10939 грн.), у 2013 р. – 23770 грн. (відповідно Дніпропетровська (46333 грн.), Чернівецька (15154 грн.)), у 2016 р. – 61145 грн. (відповідно Дніпропетровська (46333 грн.), Луганська (14251 грн.)). На передостанньому місці за

цим показником у 2016 р. перебувала знову ж таки Чернівецька обл. (23365 грн.).

Поглиблення диференціації розвитку регіонів підтверджує проведене групування областей України за величиною валового регіонального продукту на душу населення. Взагалі кажучи, більшість науковців вважають, що використання показників, розрахованих на одну особу, більше підходить для визначення цілей регіональної політики й управління.

Отже, у результаті групувань були виділені регіони, де цей показник перевищує середнє значення для України, яке прийняте за 100,0% (високий рівень розвитку), коливається в межах 90,0-100,0% (середній рівень – за винятком 2016 р., де відповідні показники близькі до 90%), 50%-90,0% (низький рівень або такі, що розвиваються), нижче 50% – критичний рівень (табл. 1).

Дані аналізу свідчать, що за період 2010-2016 рр. економічний розвиток регіонів погіршився. У групі регіонів з середнім рівнем розвитку в Україні у 2016 р. залишилась одна Одеська область. Такі області, як Харківська і Запорізька перейшли до групи лідерів, а Донецька з групи з високим рівнем потрапила до групи з низьким.

Стабільно високого показника валового регіонального продукту на душу населення протягом досліджуваного періоду впевнено досягає Дніпропетровська область. У 2016 р. він склав 75396 грн. і частка ВРП регіону у відсотках до ВВП України становила 10,2%.

Окремо треба відмітити, що знаходження у групі критичного рівня Чернівецької обл. за весь час досліджень свідчить про знаходження регіону в перед або депресивному стані економічного розвитку. На низькому рівні економічного розвитку перебувають також Закарпатська і Тернопільська області,

Якщо до переліку регіонів України додати місто Київ, то найбільший валовий регіональний продукт у 2016 р. одержано у м. Києві – 559140 грн. на душу населення і це становить 23,4% у загальному підсумку. Безперечно, такий високий результат м. Київ має завдяки статусу столиці і орієнтуватись на такий показник іншим регіонам не просто.

Регіон є тією основною просторовою одиницею, яка змагається за залучення інвестицій, тим рівнем, на якому відбувається основний рух та обмін знаннями. Відомо, що інвестиції є складовою ВВП країни, їх динаміка сприяє формуванню не лише поточного стану розви-

тку економіки, а й визначає передумови забезпечення стійкого економічного зростання. Але саме прямі іноземні інвестиції можуть стати дієвим чинником реструктуризації вітчизняної економіки, а з тим і формуванням передумов до виробництва конкурентоспроможних товарів і послуг.

Регіональна структура прямих іноземних інвестицій також відбиває зростаючі регіональні диспропорції. Іноземні інвестиції концентруються лише в окремих областях чи містах. Як правило, іноземні інвестори надають перевагу урбанізованим регіонам з відносно розвинутою інфраструктурою, наявністю кваліфікованих трудових ресурсів, достатньою пропозицією виробничих ресурсів, офісних приміщень, відносно розвинутою системою юридичної підтримки (що суттєво знижує ризики) – таким мінімальним вимогам в Україні відповідають лише кілька областей чи міст-мільйонників. Так, станом на 31.12.2016 р. 54,5% усіх прямих іноземних інвестицій були зосереджені у м. Києві та Київській області.

Відповідно у Дніпропетровській області було освоєно 7,0% іноземних інвестицій, Полтавській – 4,6%, Харківській – 4,0%, Івано-Франківській – 3,9%, Одеській – 3,7%, Львівській – 2,8%, Донецькій – 2,5%, Запорізькій – 2,4%, У всіх інших регіонах, а їх 14, сукупна питома вага прямих іноземних інвестицій в економіку була 14,6% загального обсягу.

Отже, іноземні інвестори обирають столичний регіон, оскільки Київ утримує провідні позиції за ємністю ринку, рівнем конкуренції, якістю фізичної, бізнесової та фінансової інфраструктури, наявністю кваліфікованої робочої сили і близькістю до Уряду.

У табл. 2 представлені дані групування регіонів за обсягами прямих іноземних інвестицій на одну особу за 2010-2016 рр.

До високого рівня розподілу віднесені регіони, у яких показник прямих іноземних інвестицій на одну особу перевищував середньоукраїнський рівень. До регіонів з середнім рівнем інвестиційного забезпечення віднесені регіони, у яких зазначений показник був нижчий на 10% від середнього рівня в Україні. Третя група включила всі інші регіони, в яких рівень освоєння прямих іноземних інвестицій на душу населення значно нижчий.

Дані групувань свідчать про наступне. За роки досліджень показник прямих іноземних інвестицій у розрахунку на одну особу в Укра-

**Групування регіонів України за рівнем розвитку
(валовий регіональний продукт на душу населення)***

Група регіонів за ступенем розвитку	2010 р.	2013 р.	2016 р.
Високий рівень	Запорізька (100,2) Харківська (100,2) Київська (110,8) Донецька (122,8) Полтавська (125,6) Дніпропетровська (147,1)	Донецька (113,0) Полтавська (119,4) Київська (119,5) Дніпропетровська (138,4)	Харківська (102,2) Запорізька (106,9) Київська (132,8) Дніпропетровська (134,9) Полтавська (145,2)
Середній рівень	Одеська (95,5)	Запорізька (91,2) Харківська (93,0)	Черкаська (85,9) Миколаївська (89,6) Одеська (89,7)
Низький рівень	Закарпатська (52,0) Хмельницька (57,6) Рівненська (58,4) Волинська (59,0) Вінницька (60,7) Херсонська (60,8) Житомирська (61,9) Івано-Франківська (62,8) Чернігівська (65,3) Кіровоградська (65,8) Сумська (66,6) Львівська (69,3) АР Крим (69,9) Черкаська (73,4) Луганська (83,8) Миколаївська (85,9)	Тернопільська (50,2) Закарпатська (50,9) Рівненська (56,8) Херсонська (57,7) Волинська (59,2) Хмельницька (60,2) Житомирська (60,6) Вінницька (66,6) Чернігівська (67,5) Сумська (70,3) АР Крим (70,5) Івано-Франківська (71,8) Луганська (73,2) Львівська (74,5) Кіровоградська (76,3) Черкаська (78,2) Миколаївська (81,7) Одеська (87,0)	Тернопільська (52,3) Донецька (57,8) Рівненська (60,7) Волинська (61,4) Херсонська (65,4) Івано-Франківська (66,6) Хмельницька (67,8) Житомирська (68,9) Чернігівська (74,6) Сумська (74,7) Львівська (81,1) Вінницька (83,4) Кіровоградська (84,9)
Критичний рівень	Чернівецька (46,4) Тернопільська (49,6)	Чернівецька (45,3)	Луганська (25,5) Чернівецька (41,8) Закарпатська (46,0)

* Розраховано на основі [2]

**Групування регіонів України за обсягами
прямих іноземних інвестицій на одну особу (дол. США) ***

Група регіонів за ступенем розвитку	2010 р.	2013 р.	2016 р.
Високий рівень	Дніпропетровська (2239,7) Харківська (985,0)	Дніпропетровська (2984,3)	Дніпропетровська (1074,7)
Середній рівень	Київська (935,3)	Київська (1048,5)	Київська (869,7)
Низький рівень	Запорізька (520,5) Львівська (503,7) Одеська (472,9) Донецька (464,6) АР Крим (417,0) Івано-Франківська (393,9) Полтавська (357,7) Волинська (332,8) Сумська (307,0) Закарпатська (291,7) Луганська (274,7) Рівненська (264,5) Черкаська (223,0) Житомирська (192,3) Херсонська (186,2) Миколаївська (152,8) Хмельницька (138,3) Вінницька (129,7) Чернігівська (86,7) Чернівецька (69,1) Кіровоградська (65,0) Тернопільська (60,1)	Тернопільська (59,4) Чернівецька (71,1) Кіровоградська (91,6) Вінницька (152,9) Хмельницька (156,1) Миколаївська (208,2) Херсонська (233) Рівненська (240,7) Житомирська (264,9) Закарпатська (325,1) Сумська (337,4) Луганська (347,6) Волинська (367) Івано-Франківська (466,4) Львівська (521,6) Запорізька (574,8) Полтавська (643,3) АРКрим (675,1) Одеська (684,3) Черкаська (695,2) Харківська (797,1) Донецька (815)	Тернопільська (45,8) Кіровоградська (61,3) Чернівецька (63,4) Вінницька (113,1) Хмельницька (124,5) Рівненська (157) Сумська (171,8) Луганська (172,6) Житомирська (178,8) Херсонська (191,6) Миколаївська (197,5) Волинська (225,9) Закарпатська (252,9) Черкаська (271,5) Запорізька (372,3) Донецька (385) Львівська (434,5) Одеська (560) Івано-Франківська (593,6) Харківська (606,1) Полтавська (704,4)

* Розраховано автором за даними Державного комітету статистики України [2].

їні впав на 64%. Серед регіонів перевищення загальноукраїнського показника спостерігалось лише у кількох областях. Лідером протягом практично всього періоду досліджень залишається Дніпропетровська область, стабільно середній рівень демонструє Київська область. Найбільше бентежить той факт, що відношення максимального до мінімального показника у 2010 р. склав 4,3; у 2013 р. – 50,2; у 2016 р. – 23,5.

Ситуація пояснюється наступним чином. Безперечно, всі інвестори стверджують, що вести бізнес у м. Києві набагато простіше

і надійніше, ніж в інших регіонах, враховуючи зменшення транспортних витрат компаній, розташованих ближче до столиці. Крім того, органи статистики оцінюють надходження та використання іноземних інвестицій, насамперед, головними офісами тих фірм, які, як правило, зосереджені у столиці.

Таким чином, з огляду на значні наявні розбіжності між регіонами щодо надходження до них іноземних інвестицій та враховуючи величезні можливості для залучення нових іноземних інвестицій, надзвичайно важливо покращити загальний інвестиційний клімат

та усунути існуючі перешкоди. Саме на регіональному рівні підтверджується прямий взаємозв'язок між економічною динамікою та обсягами залучених інвестицій (у т.ч. іноземних) – економічно сильніші області є водночас лідерами у залученні інвестицій.

Отже, інвестиції відіграють значну роль у забезпеченні ефективності функціонування економічної системи і суспільного відтворення в цілому, оскільки безпосередньо впливають на можливість економічного зростання на довгострокову перспективу. Інвестиційна активність відноситься до числа найважливіших показників економічної динаміки. Інтенсивністю цього показника визначається стан економіки.

Стан економіки в цілому у значній мірі залежить від державної політики. Своїми діями держава може суттєво уповільнити або прискорити ці процеси. Саме політика ігнорування проблем інвестиційної діяльності, яка провадилась в Україні за час набуття нею незалежності, призвела до обвального падіння виробництва. Висока інфляція та тінізація економіки, неефективна система споживання природних ресурсів, надмірна енергоємність економіки створили несприятливий інвестиційний клімат в країні. До цього слід додати, що, починаючи з 2004 р. Україна перебуває у стані політичної нестабільності, зростанням рівня корупції та недосконалістю інституційних реформ. Основними чинниками низького рейтингу визначені недосконале законодавство, великий податковий тягар, непрозорість приватизаційних процесів з небажанням залучати до них іноземних інвесторів. За ступенем ризику ведення бізнесу Україна посіла 80 місце в рейтингу Forbes найкращих країн для ведення бізнесу на 2018 рік. Роком раніше

Україна посіла 74 місце в рейтингу Forbes найкращих країн для ведення бізнесу на 2017 рік. [3].

Висновки. Отже, головна проблема полягає не в наявності регіональних диспропорцій як таких, а в їх глибині та стійкій тенденції подальшого поглиблення. За певних умов – це поглиблення може досягти критичних значень, за межею яких регіональні диспропорції перестають бути предметом аналізу та перетворюються на проблему безпеки. Наявна в Україні диференціація економічного розвитку регіонів має безпосередній вплив на характер регіональних процесів. Тому складна економічна ситуація в країні потребує відновлення інвестиційного потенціалу економіки України, що сприятиме подоланню структурних, технологічних, галузевих та регіональних диспропорцій.

Література

1. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року: Постанова Кабінету Міністрів України від 06.08.2014 р. № 385 [Електронний ресурс]. – Доступ до ресурсу. – <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/385-2014-%D0%BF>.
2. Україна у цифрах 2017 /Державна служба статистики України; за ред. І. Є. Вернера. – К.: Консультант, 2018. – 241 с.
3. Україна падає в рейтингу ведення бізнесу Forbes [Електронний ресурс]. – Доступ до ресурсу. – <https://ua.korrespondent.net/business/economics/3920940-ukrainapadaie-v-reitynhu-vedennia-biznesu-Forbes>.
1. Pro zatverdzhennja Derzhavnoji strategiji rehghionalnogho rozvytku na period do 2020 roku: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 06.08.2014 r. # 385 [Elektronnyj resurs]. – Dostup do resursu. – <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/385-2014-%D0%BF>.
2. Ukrainy u cyfrakh 2017 /Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy; za red. I. Je. Vernerera. – K.: Konsuljtant, 2018. – 241 s.
3. Ukrajina padaje v rejtynghu vedennja biznesu Forbes [Elektronnyj resurs]. – Dostup do resursu. – <https://ua.korrespondent.net/business/economics/3920940-ukrainapadaie-v-reitynhu-vedennia-biznesu-Forbes>.

УДК:330.1(05)

Васильченко С. М.

ЕКСТЕРНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ РІСТ

У статті досліджуються особливості довгострокового економічного зростання в умовах глобальної економіки. Автор статті робить припущення про те, що глобалізація сучасної світової економіки призводить до розширення джерел довгострокового економічного зростання. Прямі іноземні інвестиції в умовах глобалізації світової економіки ста-

ють ключовим фактором економічного росту для країн з невеликою відкритою економікою.

Ключові слова: глобалізація економіки, довгострокове економічне зростання, прямі іноземні інвестиції, екстернальний економічний ріст.

EXTERNAL ECONOMIC GROWTH

The peculiarities of long-term economic growth in the conditions of globalization of modern economy have been examined in the article. The author of the article leads to supposition that globalization of the modern world economy leads to broadening of sources of long-term economic growth. Direct foreign

investments in the conditions of globalization of the world economy become the visible factor of economic growth especially for countries with small open economies.

Key words: globalization of economy, long-term economic growth, direct foreign investments.

Вступ. Розвиток глобалізації як об'єктивної реальності сьогодні вже не підлягає сумніву. Глобалізація світової економіки – це об'єктивний процес, який змінює суть і механізм дії всіх економічних процесів та явищ як на національному так і на міжнародному рівнях. Сучасні економічні школи сходяться в тому, що глобалізація «відображає формування транснаціонального, планетарного рівня міжнародної економіки з притаманними їй закономірностями». [1; с. 200]. Однак суть цих економічних процесів, закономірностей та механізм їх впливу на національні економіки залишаються недостатньо вивченими внаслідок надзвичайно швидких змін, спричинених глобалізацією світової економіки.

Постановка завдання. Серед таких недостатньо досліджуваних проблем, на наш погляд, сьогодні виступає проблема сучасної теорії економічного росту, передусім, для невеликих відкритих економік. Ще у 80-х роках минулого сторіччя такого фактору росту національних економік як прямі іноземні інвестиції практично не існувало. До середини 90-х років ХХ сторіччя щорічний потік глобальних прямих іноземних інвестицій не досягав і 0,5 трлн. дол. США на рік і тому можна було нехтувати цим фактором економічного росту країн через їх незначну величину. [2] Кінець

ХХ сторіччя та початок ХХІ сторіччя різко змінив ситуацію: глобалізація світової економіки стала причиною різкого зростання міжнародної міграції капіталу. З початком ХХІ століття глобальні потоки прямих іноземних інвестицій зростали дуже швидко, досягли в 2010 році 1,122 трлн. дол. США. В 2015 році глобальний потік прямих іноземних інвестицій в країни світу за даними ЮНКТАД склав 1,762 трильйонів доларів США, у 2016 році він зріс ще на 2 % і досяг 1,75 трильйонів доларів США [3] і став суттєвим фактором економічного зростання, який, на наш погляд, вже не можна ігнорувати в сучасних теоретичних концепціях економічного росту. (Рис. 1)

Як вплинуло таке різке збільшення потоків глобального капіталу в останні десятиріччя на джерела економічного росту, чи знайшло воно відображення в сучасній теорії економічного росту?

Результати. Більшість усталених теоретичних концепцій довгострокового економічного росту, поширених в науковій літературі та в університетських курсах економіки, мають неокласичну, або неокейнсіанську природу. Джерелом довгострокового економічного росту в цих моделях являються, в тому числі, інвестиції. А джерелом інвестицій – національні заощадження. Так, наприклад, в моделі

Рис. 1. Приток прямих іноземних інвестицій (за групами країн, млн. дол. США)

Джерело: побудовано за даними:

- 1). UNCTAD Handbook of Statistics, B.16.II.D.6. – New York: United Nations Publication, 2016. – P. 192.
- 2). UNCTAD Handbook of Statistics, E.17.II.D.7. – Geneva: United Nations publication, 2017. – P. 54.

Коба-Дугласа обсяг потенційного випуску за умов повної зайнятості задається виробничою функцією. Інвестиції в моделі складають сталий процент від обсягу виробництва:

$$I_t = sY_t, \quad de$$

s – норма інвестицій (частка сукупного продукту, спрямована на інвестиції).

В моделі норма інвестицій (s) дорівнює заощадженням (S), а національні заощадження дорівнюють фактичним інвестиціям. Як бачимо, ця концепція спирається виключно на внутрішні заощадження і не враховує переток міжнародного капіталу, які відбуваються в умовах глобальної економіки.

Основним фактором зростання в моделі Домара-Харода – є нагромадження капіталу. Приріст доходу (ΔY) пропорційний приросту інвестицій, які, в свою чергу, залежать від внутрішніх заощаджень (S).

$$\Delta Y = MPK \times I(t) = MPKsY, \quad de$$

MPK – гранична продуктивність капіталу ($MPK = \Delta Y / \Delta K$),

s – норма заощаджень ($s = S / Y = I / Y$).

Модель добре описувала процес економічного зростання до середини минулого сторіччя. Однак сьогодні, в умовах НТП, праця вже є дефіцитним ресурсом, а НТП значно впливає на граничну продуктивність капіталу. Крім того, в моделі нагромадження капіталу обмежуються національними заощадженнями, що також не враховує тенденції глобальної економіки, пов'язані з міжнародною міграцією капіталу.

Неокласична модель економічного росту Роберта Солоу усуває недоліки попередньої і включає до екзогенних змінних фактор продуктивності праці. Єдиним фактором довгострокового економічного зростання в моделі Р. Солоу – є технологічні зміни та ріст продуктивності праці. І це важко заперечити. Однак, ріст продуктивності також вимагає оновлення капіталу, тобто інвестування. Очевидно що, сьогодні існують два шляхи досягнення вищої продуктивності праці: розробка та впровадження власних науково-технічних досягнень (національне інвестування), або залучення вже існуючих технологій у формі прямих іноземних інвестицій (іноземне інвестування). Перший шлях, очевидно, для економічно розвинутих і багатих країн – лідерів технологічного прогресу з високим рівнем національних заощаджень. Для таких країн джерелом інвес-

тицій та економічного росту є, переважно, національні заощадження. Для цих країн залишається актуальним рівняння:

$$I_t = sY_t.$$

Однак, оскільки заощадження – є функцією від рівня доходу,

$$S_n = f(Y)$$

в країнах з низьким рівнем доходу – низькі заощадження. Утворюється так зване «коло бідності»: низькі доходи – низькі інвестиції – низькі доходи. Існуюча економічна теорія не знаходить відповіді на питання як розірвати «коло бідності», чи існують інші джерела економічного росту в сучасних умовах окрім внутрішні їх заощаджень. На наш погляд сучасна глобалізація світової економіки дає шанс розірвати це «коло бідності». Основним джерелом швидкого економічного росту в сучасних умовах для малих відкритих економік стає залучення потоку глобальних прямих іноземних інвестицій. Проблема економічного росту для таких країн розв'язується виключно на інституційному рівні: створення високої інвестиційної привабливості економіки стає основним інструментом економічного росту, а його джерелом – прями іноземні інвестиції. «Внаслідок високої мобільності ресурсів, – зауважує Г. Васильченко, – (особливо фінансових, інформаційних та людських) глобалізація формує потужні потоки капіталу, що легко перетікають з однієї території в іншу, впливаючи позитивно на розвиток в місцях локалізації» [4, с. 8] Тепер вже не потрібно чекати століття поки функціонуючий національний капітал, уряд та домогосподарства нагромадять достатньо заощаджень, необхідних для інвестування та економічного росту. Глобальні ринки інвестиційного капіталу розв'язують проблему внутрішнього нагромадження в одну мить. Тому можна стверджувати, що загальноприйнята концепція динамічної рівноваги за умов глобальної економіки перестає працювати. Перевищення заощаджень над інвестиціями ($S > I$) та утворення надлишку інвестиційного капіталу вже не загрожує стагнацією економіки та безробіттям, як це було ще в кінці минулого століття. Надлишок капіталу через глобальні ринки капіталів легко розміщується в країнах, де національні заощадження менші за інвестиції. В таких країнах, де заощадження менші за інвестиції ($S < I$) вже не відбувається «перегріву» економіки і не виникає інфляції. Основний потік глобального інвестиційного

капіталу сьогодні спрямовується, переважно, в країни, що розвиваються (Рис.1) і це розв'язує проблему низьких заощаджень в країнах з низьким рівнем доходу. А оскільки більшість країн світу – це країни з низьким рівнем доходу та є невеликими відкритими економіками, то і економічне зростання в сучасному глобальному середовищі відбувається, переважно, за рахунок зовнішніх факторів, а економічний ріст стає, переважно, екстернальним. Джерела внутрішнього інвестування та економічного росту розширюються, до національних заощаджень додається екстернальний чинник – прямі іноземні інвестиції:

$$I_t = sY_t + I_f$$

де I_f – прямі іноземні інвестиції.

Нова історія розвитку економік країн колишнього соціалістичного табору свідчить про те, що швидкого економічного росту у 2000-х роках досягали ті країни, які більше залучали прямі іноземні інвестиції (Рис. 2).

На аналогічні тенденції звертає увагу і О. Субочев, наводячи статистику щодо частки прямих іноземних інвестицій в ВВП окремих країн, які відзначилися високими темпами економічного росту у відповідних періодах: Словаччина (1996–1998 рр.) 31,4%, Польща (1995–2000 рр.) 35,0%, Хорватія (2002–2009 рр.) 59,0%, Угорщина (1991–2000 рр.) 75,3%, Ірландія (2003–2008 рр.) 77,1%, Малайзія (1989–1996 рр.) 79,1%. [5, с. 221-222]

У зв'язку з цим слід внести деякі уточнення до сучасних уявлень про джерела інвестиційних ресурсів в системі національних рахунків. Щодо розділу платіжного балансу «Рахунок капіталу» часто можна зустріти твердження, що «основним джерелом фінансування операцій з капіталом є заощадження, ... одержані капітальні трансферти за відрахуванням переданих капітальних трансфертів». [8, с. 65] Жодного згадування про прямі іноземні інвестиції в розділі «Рахунок капіталу»! В умовах сучасної глобальної економіки та посиленої міжнародної міграції капіталу, поряд з національними заощадженнями (для розвинутих країн) основним джерелом фінансування операцій з капіталом (для країн, що розвиваються і з перехідною економікою) стають прямі іноземні інвестиції. Екстернальні чинники економічного росту сучасної відкритої економіки розширюються: вже не тільки міжнародна торгівля, але й рух глобального капіталу стає важливим фактором економічного росту.

В цьому зв'язку виникає необхідність уточнити існуючу дефініційну модель ВВП, а також модифікувати кейнсіанську прогнозу модель економічного росту в умовах глобальної економіки, яка б встановлювала залежність між приростом ВВП на приростом обсягу прямих іноземних інвестицій за певний період (основне джерело технологічних змін та росту продуктивності праці) з урахуванням коефіцієнта мультиплікатора інвестицій.

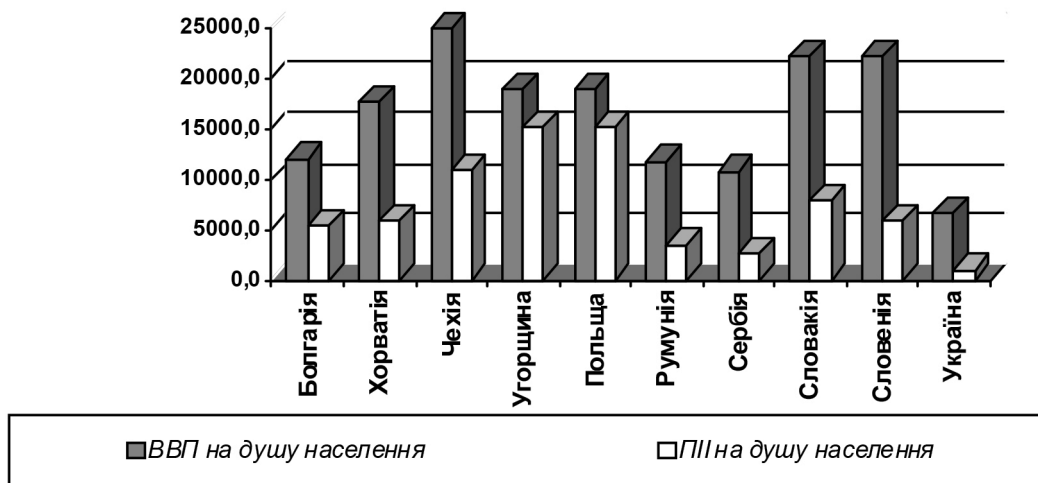

Рис. 2. ВВП та кумулятивні прямі іноземні інвестиції в країни Східної та Центральної Європи в 2010 р. (на душу населення, дол. США). [6,7]

Джерело: побудовано за даними:

1. *World Investment Report. Non-equity models of international production and development* United Nations publication. – United Nations, 2011. Р. x.

2. Динаміка інвестиційного клімату країн Східної Європи – досвід для України [Електронний ресурс]. – Доступний з <http://old.niss.gov.ua/Monitor/june2009/01.htm>

Відомо, що основна макроекономічна тотожність має вигляд:

$$Y = C + I_g + G + NX \quad \text{де,}$$

I – валові приватні внутрішні інвестиції.

Під внутрішніми інвестиціями (I_g) прийнято розуміти вкладення коштів об'єкти інвестування, розміщенні у територіальних межах даної країни. Внутрішні інвестиції поділяються на національні та іноземні (залежно від суб'єкта, який здійснює інвестування на території даної країни).

Крім того виділяються і зовнішні інвестиції (зарубіжні) – вкладання в об'єкти інвестування, які знаходяться за територіальними межами даної країни [За умов значного перетоку інвестицій в умовах глобальної економіки валові приватні внутрішні інвестиції стають, як і чистий експорт, потоковим показником, мають вимірюватись показником «сальдо валових приватних внутрішніх інвестицій».

$$Y = C \pm \Delta I_g + G \pm \Delta NX$$

Тому ΔI_g слід розглядати як сальдо рахунку руху капіталів: прямі іноземні інвестиції отримані за мінусом відтоку прямих іноземних інвестицій, а також враховувати вплив зарубіжних інвестицій (суб'єктами яких є резиденти). В основній макроекономічній тотожності ΔI_g складається з приросту прямих приватних внутрішніх інвестицій ΔI_d (сума чистих інвестицій та амортизації за мінусом зарубіжних інвестицій) та приросту прямих приватних іноземних інвестицій ΔI_f (залучені за мінусом вилучених):

$$\Delta I_g = \Delta I_d + \Delta I_f, \quad \text{де}$$

ΔI_f – приріст валових приватних інвестицій.

ΔI_f – приріст прямих іноземних інвестицій.

ΔI_d – приріст прямих внутрішніх інвестицій.

Очевидно, що ΔI_d можна трактувати як сальдо руху капіталу резидентів (ΔI_r), а ΔI_f , як сальдо руху капіталу нерезидентів (ΔI_n). Тоді рівняння може бути записано так:

$$\Delta I_g = \Delta I_r + \Delta I_n$$

Висновки. Отже, можна припустити, що мультиплікатор прямих іноземних інвестицій є вищим ніж мультиплікатор прямих внутрішніх інвестицій через вищу продуктивність іноземного капіталу. А відтак, мультиплікативний вплив внутрішніх та іноземних інвестицій на приріст ВВП буде різним, а прогнозна модель економічного росту виглядатиме дещо модифіковано:

$$\Delta Y = \Delta I_d \times \mu_d + \Delta I_f \times \mu_f, \quad \text{де:}$$

ΔI_f – сальдо прямих іноземних інвестицій,

ΔI_d – сальдо прямих внутрішніх інвестицій,

μ_f – мультиплікатор прямих іноземних інвестицій,

μ_d – мультиплікатор прямих внутрішніх інвестицій.

Література

1. International Economics: Handbook. V. Tarasevich. – Kyiv: Center for educational literature. – 2006. – 224 p.
2. UNCTAD Handbook of Statistics, B.16.II.D.6.- New York: United Nations Publications, 2016. – P.192. – [electronic resource]. – Available from http://unctad.org/en/PublicationsLibrary/tdstat41_en.pdf
3. UNCTAD Handbook of Statistics, E.17.II.D.7. – Geneva: United Nations publication, 2017. – P. 54. – [electronic resource]. – Available from [http:// http://unctad.org/en/PublicationsLibrary/tdstat42_en.pdf](http://unctad.org/en/PublicationsLibrary/tdstat42_en.pdf)
4. Планування розвитку територіальних громад. Навчальний посібник для посадових осіб місцевого самоврядування/ Г. Васильченко, І. Парасюк, Н. Єременко/ Асоціація міст України. – К.: ТОВ «Підприємство «ВІ ЕН ЕЙ», 2015. – 256 с.
5. Субочев О. Аналіз взаємозв'язку і взаємовпливу економічного росту та іноземних інвестицій.// Міжнародна економічна політика. – 2012. – № 1-2. – с. 217-227.
6. Dynamics of the investment climate in Eastern Europe – experience for Ukraine [electronic resource]. – Available from <http://old.niss.gov.ua/Monitor/june2009/01.htm>
7. World Investment Report. Non-equity models of international production and development. United Nations publication. – United Nations, 2011. P. x.
8. Підгорний Анатолій Захарович, Милашко Ольга Генріхівна. Система національних рахунків: навчальний посібник. – Одеса: ОДЕУ, 2009. – 121 с.
1. Mizhnarodna ekonomika: Pidruchnyk / Za red. V. M. Tarasevycha. – K.: Tsentr navchal'noyi literatury, 2006. – 224 s.
2. UNCTAD Handbook of Statistics, B.16.II.D.6.- New York: United Nations Publications, 2016. – P.192. – [electronic resource]. – Available from http://unctad.org/en/PublicationsLibrary/tdstat41_en.pdf
3. UNCTAD Handbook of Statistics, E.17.II.D.7. – Geneva: United Nations publication, 2017. – P. 54. – [electronic resource]. – Available from http:// http://unctad.org/en/PublicationsLibrary/tdstat42_en.pdf
4. Planuvannya rozvytku terytorial'nykh hromad. Navchal'nyy posibnyk dlya posadovykh osib mistsevoho samovryaduvannya/ H. Vasylychenko, I. Parasyuk, N. Yerenenko/ Asotsiatsiya mist Ukrayiny. – K.: TOV «Pidpryyemstvo «VI EN EY», 2015. – 256 s.
5. Subochev O. Analiz vzayemovz'yazku i vzayemovplyvu ekonomichnoho rostu ta inozemnykh investytsiy.// Mizhnarodna ekonomichna polityka. – 2012. – # 1-2. – s. 217-227.
6. Dynamics of the investment climate in Eastern Europe – experience for Ukraine [electronic resource]. – Available from <http://old.niss.gov.ua/Monitor/june2009/01.htm>
7. World Investment Report. Non-equity models of international production and development. United Nations publication. – United Nations, 2011. P. x.
8. Pidhornyy Anatoliy Zakharovych, Mylashko Ol'ha Henrikhivna. Systema natsional'nykh rakhunkiv: navchal'nyy posibnyk. – Odessa: ODEU, 2009. – 121 s.

ФАКТОРНИЙ АНАЛІЗ ДИНАМІКИ ВАЛОВОГО ВНУТРІШНЬОГО ПРОДУКТУ УКРАЇНИ

У статті досліджено динаміку валового внутрішнього продукту (ВВП) України. Зроблено компаративний аналіз динаміки вітчизняного ВВП та ВВП провідних країн світу.

Визначено особливості ВВП України і методи його розрахунку. Виокремлено чинники, які впливають на динаміку ВВП. Серед них

зокрема значні макроекономічні дисбаланси, військовий конфлікт на Сході України, глибокі структурні диспропорції, велика частка тіньової економіки.

Ключові слова: ВВП, реальний ВВП, номінальний ВВП, ВВП на душу населення, тіньова економіка.

THE LEVEL OF GDP OF UKRAINE: ANALYSIS AND DYNAMICS OF DEVELOPMENT

Annotation. The article investigates the dynamics of gross domestic product (GDP) of Ukraine. A comparative analysis of the dynamics of domestic GDP and GDP of the leading countries of the world is made.

The features of Ukraine's GDP and methods of its calculation are determined. The factors that affect the dynamics of GDP are identified. Among

them are significant macroeconomic imbalances, the military conflict in Eastern Ukraine, deep structural imbalances, and a large share of the shadow economy.

Key words: GDP, real GDP, nominal GDP, GDP per capita, shadow economy.

Вступ та постановка проблеми. На даний час дуже багато показників виміру економічного розвитку країн, проте основним показником на макрорівні все ж залишається валовий внутрішній продукт (ВВП), який характеризує сукупну ринкову вартість кінцевих товарів та послуг, вироблених підприємствами, організаціями та установами в поточному періоді на економічній території країни.

Для якіснішої оцінки рівня економічного розвитку, крім загального рівня ВВП, визначається обсяг ВВП у розрахунку на одну особу. Важливе значення показник ВВП у розрахунку на одну особу має насамперед під час зіставлень з іншими країнами світу. За допомогою факторного аналізу можна визначити подальший економічний розвиток та чинники, що на нього впливають.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання оцінки динаміки ВВП та його розвитку досліджуються в наукових роботах багатьох вчених, зокрема В. Гейця, А. Гальчинського, І. Багратіна, О. Дзюблюка, І. Манцуrowa, М. Савлука, А. Савченка, Л. Петкова та інших вітчизняних вітчизняних вчених. Необхідність

подальшого вивчення та аналізу з метою відновлення економіки є очевидною.

Виклад основного матеріалу дослідження. Показник ВВП характеризує можливості економіки щодо забезпечення добробуту населення в трьох аспектах:

- ефективності розподілу виробництва на продукти проміжного та кінцевого призначення;
- структури кінцевого попиту (споживання, нагромадження, внутрішньоторговельне сальдо);
- первинних доходів.

ВВП є також основою вимірювання структури виробництва, міжнародних порівнянь якості життя, оцінки дефіциту державного бюджету, грошової емісії та ін. Його головною особливістю є охоплення вартості тільки тих товарів і послуг, які вироблені на території даної країни.

Оскільки усі основні показники в системі національних рахунків відображають результати економічної діяльності за рік і виражені в цінах даного року, тому є номінальними. Номінальні показники не дозволяють здійснювати аналіз та порівняння ВВП різних країн світу,

а також порівнювати показники однієї країни в різні періоди часу. Такі показники можна порівнювати за допомогою реальних даних (показників реального виробництва та реального рівня доходів), які виражені в незмінних співставлених цінах. [1, ст. 45]. Тому дослідження динаміки ВВП України пов'язане з аналізом номінального та реального ВВП.

Номінальний ВВП – це ВВП розрахований в цінах даного року. На величину номінального ВВП впливають такі фактори: 1) зміни реального рівня виробництва; 2) зміна рівня цін. Реальний ВВП – це ВВП, який вимірюється в співставлених незмінних цінах, у цінах базового року. При цьому, базовим роком може бути обраний будь-який рік, за хронологією, як раніше так і пізніше даного (див. табл.1).

Впродовж 2010-2013 рр. реальний ВВП мав тенденцію до щорічного зростання. Така динаміка вказувала на незначне, проте зростання економіки України в цілому. Але у 2014 р. зростання обсягу номінального ВВП порівняно з 2013 р. сягнуло 121717 млрд. грн., або 108,3%, водночас обсяг реального ВВП у 2014р. впав

на 35103 млрд.грн. або до 97,5%. (рис. 1). Такі значні перепади, коли номінальний ВВП зростає, а реальний падає, відбуваються під час інфляції у зв'язку з зростанням цін на товари та послуги з одночасним скороченням обсягів виробництва, споживанням цих товарів. У підсумку скорочується купівельна спроможність населення, а також спостерігається падіння рівня життя.

Фактичні темпи зростання реального ВВП України в 2017р. виявилися на 2,5% вищими за очікування Національного банку, опубліковані в Інфляційному звіті регулятора за січень 2018 (2,1%). Про це йдеться в коментарі НБУ щодо фінальної статистики про зростання ВВП за 2017р. на 2,5%. Регулятор зазначив, що відновлення економіки України відбувається стрімкіше очікувань, і основним драйвером зростання став споживчий попит, а також вагомим рушієм залишалася інвестиційна активність. Крім того зростання реального ВВП сприяють зовнішні умови, оскільки обсяги експорту товарів та послуг у реальному вираженні зросли на 3,5% рік до року. [3]

Таблиця 1

Динаміка ВВП України*

Показник	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.
ВВП, факт. ціни, млн. грн (номінальний ВВП)	1079376	1299991	1404669	1465198	1586918	1988544	2383182	2982900
ВВП, ціни попереднього року, млн. грн. (реальний ВВП)	949619	1138338	1303094	1404293	1369190	1431836	2034430	2147570
ВВП, постійні ціни 2010 р., млн. грн. (реальний ВВП)	1079376	1138338	1141055	1140750	1066394	961698	996236	1013345
ВВП на душу населення, грн (номінальний ВВП/особу)	24798	29980	32480	33965	36904	46413	55848	70210
ВВП на душу населення, ціни попереднього року, грн. (реальний ВВП/особу)	21817	26252	30132	32553	31841	33419	47680	56218

* Джерело: побудовано авторами на основі [2] без врахувань з 2014 р. тимчасово окупованих земель АРК та частини Донецької та Луганської областей

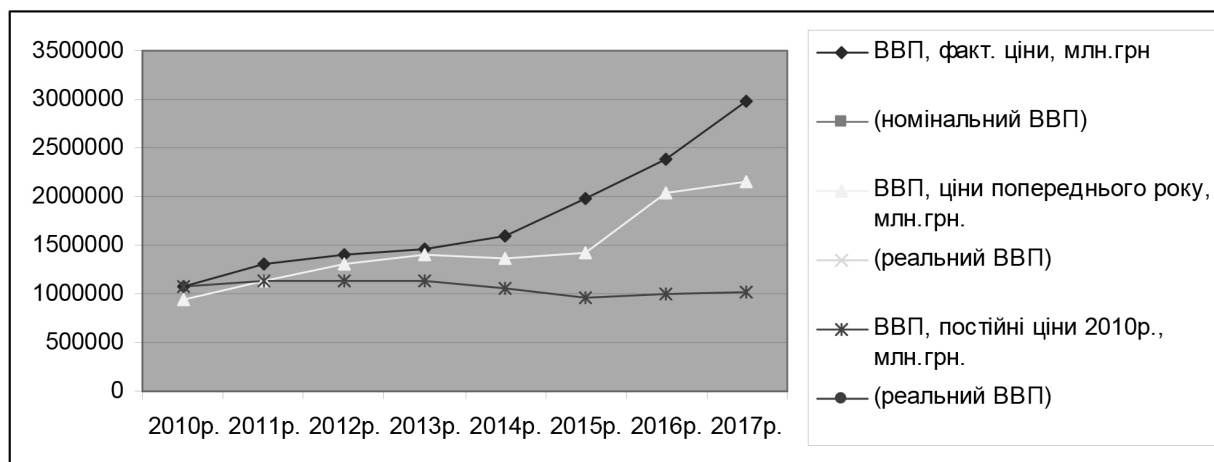

Рис. 1. Динаміка реального та номінального ВВП України*

* Джерело: побудовано авторами на основі [2]

Частка України у світовій економіці з 1992 по 2016 рік зменшилася в три рази – до менш ніж 1,3% з 3,11% світового ВВП. У 1992 році частка ВВП України в загальносвітовому ВВП становила приблизно 3,1%, за чверть століття цей показник впав більш ніж в три рази – станом на 2016 рік він становив менше ніж 1,5%. Таким чином, вага і вплив нашої країни в світі за ці 25 років скоротилися більш ніж втричі.

Першочерговим заходом покращення ситуації має стати макроекономічна стабілізація та відновлення нормального функціонування банківської системи, за чим мають слідувати структурні перетворення. Не менш важливим є також заходи, направлені на підвищення якості та прозорості урядування, оскільки крім основних, ці заходи допоможуть підвищити ефективність видатків бюджету, зменшити втрати від корупції та підвищити якість державних послуг.

Незважаючи на значний природний та людський потенціал, приватизацію переважної більшості виробничого потенціалу країни, численні міжнародні кредити, які були освоєні владою на протязі останніх 20 років- виробничі потужності України не були модернізовані, об'єкти промисловості набули високого ступеня зношеності. В своїй більшості вітчизняна продукція галузей переробки втратила конкурентноспроможність на міжнародному ринку товарів, а широкий внутрішній попит в значній мірі забезпечують імпортні товари[6].

На сучасному етапі розвитку уряд України ставить за мету збільшення ВВП за сім років у 2,7 разу у доларовому обчисленні.[7]. У 2017 році поставлено новий анти рекорд: за рівнем ВВП на душу населення Україна посіла 133

місце з показником 2194 доларів США, пропустивши вперед такі країни, як Мікронезію, Судан, Гондурас та інших економічних "тигрів". Поруч з нами – Папуа-Нова Гвінея, де рівень ВВП на душу населення майже дорівнює нашому і складає 2094 доларів. Стосовно зміцнення гривні слід зазначити, що у світовій практиці було лише кілька прикладів значної ревальвації національної валюти. Зокрема, у 2000-2008р.р. Бразилія та Чехія зуміли майже вдвічі зміцнити свої валюти.

Висновки. Значні макроекономічні дисбаланси, військовий конфлікт на Сході України та анексія АР Крим, глибокі структурні диспропорції, недостатній рівень прозорості у державному секторі управління призвели до того, що ситуація вимагає термінових коригуючих дій.

Першим пріоритетом має бути забезпечення макроекономічної стабільності фінансового сектору. Це повинно супроводжуватися проведенням ключових структурних реформ, щоб дати поштовх економічному зростанню. Оскільки, Україна перебуває у дуже складній політичній та економічній ситуації, то для стабілізації ВВП є необхідним проведення державної політики, яка повинна супроводжуватися проведенням ключових структурних реформ. На нашу думку, уряд України повинен проводити жорстку фіскальну політику та продовжити політику плаваючого валютного курсу. Також країні необхідні реформи газового сектора, дерегуляція бізнесу і прозора система держзакупівель.

Уряду необхідно мінімізувати негативний ефект бюджетної стабілізації для економічної активності. Для цього необхідно:

1) намагатися знайти кошти для низки найважливіших інфраструктурних проєктів, зокрема і за рахунок пільгового фінансування;

2) максимально заохочувати підприємницьку діяльність;

3) ввести адекватні банківські інструменти для фінансування нових проєктів;

4) максимальна підтримка експортної діяльності за рахунок інформаційної, технічної і правової підтримки самих експортерів, за рахунок сприяння виходу малого і середнього бізнесу на зовнішні ринки, а також за рахунок формування системи експортного кредитування та страхування.

Література

1. Моторина Р. М. Економічна статистика: навчальний посібник. Київ, 2005. 362 с.

2. Офіційний сайт Державної служби статистики України. [Електронний ресурс]: <http://www.ukrstat.gov.ua>

3. УНІАН. [Електронний ресурс]: [https://economics.unian.ua/finance/10054196-tempi-zrostannya-vvp-ukrajini-](https://economics.unian.ua/finance/10054196-tempi-zrostannya-vvp-ukrajini-v-2017-roci-viyavilisya-vishchimi-za-ochikuvannya-nacbank.html)

[v-2017-roci-viyavilisya-vishchimi-za-ochikuvannya-nacbank.html](https://economics.unian.ua/finance/10054196-tempi-zrostannya-vvp-ukrajini-v-2017-roci-viyavilisya-vishchimi-za-ochikuvannya-nacbank.html)

4. Валовий внутрішній продукт. [Електронний ресурс] <https://uk.wikipedia.org/wiki>

5. УНІАН. [Електронний ресурс]: <https://www.ukrinform.ua/.../2490639-svitovij-bank-vidznac>

6. Мадяр Р. О. Пріоритетні заходи з стабілізації обсягів ВВП та прогнозування його динаміки [Електронний ресурс]: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21CO

7. Гайдучський А. Як Україні поповнити ВВП? І яким шляхом піти країні? http://gazeta.dt.ua/finances/yak-ukrayini-podvoyiti-vvp-i-yakim-shlyahom-piti-krayini_.html

8. Офіційний сайт Міністерства економічного розвитку та торгівлі. [Електронний ресурс]: www.me.gov.ua/

9. Скорук О. В. Тіньова економіка: сутність причини виникнення та шляхи подолання. *Економіка і суспільство*. 2017. №11. С.127-131.

10. Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України, затверджені Наказом Міністерства економічного розвитку і торгівлі від 29.10.2013 р. № 1277 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.me.gov.ua>.

УДК 332.132(477)

Марків М. М.

ТРАНСФОРМАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В ЕКОНОМІЦІ УКРАЇНИ З ПОГЛЯДУ ОРІЄНТАЦІЇ НА СВІТОВИЙ РИНОК

Стаття присвячена визначенню впливу світових трансформаційних процесів на вітчизняну економіку з урахуванням умов сучасного бізнес-середовища.. Встановлено, що спостерігаються прояви переломного моменту і переходу до значних економічних структурних перетворень, а тому країни повинні вжити заходів для адаптації до нового бізнес-середовища з метою підвищення своєї конкурентоспроможності. Виявлено основні стратегічні напрями розвитку економічних систем, які сприятимуть реагуванню на трансформаційні

процеси і посиленню позицій економічних систем на світовому ринку. Встановлено прояви переходу до значних економічних структурних перетворень, тому Україна має вжити заходів для адаптації до нового бізнес-середовища з метою підвищення своєї конкурентоспроможності та забезпечення сталого розвитку.

Ключові слова: *світові трансформаційні процеси; вітчизняна економіка; структурні перетворення; бізнес-середовище; сталий розвиток; конкурентоспроможність.*

Markiv M. M.

TRANSFORMATION PROCESSES IN THE ECONOMIES OF UKRAINE, ESTABLISHED IN THE GLOBAL MARKET

The article is devoted to determining the influence of global transformational processes on the domestic economy, taking into account the conditions of the modern business environment. It has been established that there are manifestations of the turning point and the transition to significant economic structural changes, and therefore coun-

tries must take steps to adapt to the new business environment in order to increase their competitiveness and ensure sustainable development. The main strategic directions of the development of economic systems that promote timely response to transformational processes and strengthening the positions of economic systems on the world market

are revealed. The manifestations of the transition to significant economic structural changes have been established, therefore, Ukraine should take steps to adapt to the new business environment in order to increase its competitiveness and ensure sustainable development.

Вступ. Світова теорія і практика переходу економічних систем до нового, вищого рівня їх розвитку характеризуються загостренням конкуренції, зміною технологій та активним пошуком нових підходів до збільшення ефективності бізнес-процесів. Динамічні трансформаційні зміни, які відбуваються у сучасному світі, зачіпають економічні системи різних країн, обумовлюють здійснення якісних економічних перетворень шляхом проведення реформ у різних сферах. Особливої актуальності це питання набуває для економіки України через невідповідність її діючої моделі розвитку вимогам сьогодення з метою підвищення її конкурентоспроможності та виходу країни на нові рубежі розвитку.

Постановка завдання. Наведена ситуація зумовлює значний вплив на підвищення конкурентоспроможності як країн в цілому, так і окремих регіонів, суб'єктів господарювання та людей, зокрема. При цьому, змінюються також традиційні джерела, засновані на принципах світового ринку, що складається в основному із фізичних товарів та послуг. Оскільки, суб'єкти господарювання намагаються адаптуватися до цих змін, то виникає потреба у здійсненні інноваційних бізнес-процесів для подолання руйнівних змін у відповідних секторах і галузях економіки. Вказані явища актуалізують проблему підвищення конкурентоспроможності країн, що розвиваються, які істотно різняться рівнем економічного розвитку.

Дослідження трансформаційних процесів економічних систем присвятили свої наукові праці такі зарубіжні та вітчизняні вчені, як: О. Бурбело, В. Вітлінського, П. Дудкін, Д. Еванс, Б. Кваснюка, Г. Кларк, М. Маріах, Р. Морріс, В. Мулас, І. Кінаш, О. Клімова, О. Комліченко, Д. Савушкін, О. Шульга та ін. Високо оцінюючи науковий здобуток вчених при дослідженні виокремленого питання, вважаємо за необхідне зазначити, що їхні пропозиції не в повній мірі враховують сучасні світові тенденції.

Відомо, що на даний час технології розвиваються надзвичайно високими темпами, зумовлюючи значний вплив на економічні систе-

Key words: *world transformational processes; domestic economy; structural transformations; business environment; sustainable development; competitiveness.*

ми та їх структуру, і як наслідок на структуру взаємовідносин між економічними системами на світовому ринку. Тому питання визначення основних тенденцій світових трансформаційних процесів та вивчення їхнього впливу на вітчизняну економіку набуває особливої актуальності в умовах сучасного бізнес-середовища.

Метою дослідження є визначення впливу світових трансформаційних процесів на вітчизняну економіку з метою формування концептуального підходу до його ідентифікації з урахуванням мінливих умов сучасного бізнес-середовища та виокремлення стратегічних напрямів забезпечення сталого розвитку та конкурентоспроможності.

Результати дослідження. Визначення впливу світових трансформаційних процесів на вітчизняну економіку необхідно здійснювати на основі діагностики її соціально-економічного стану. Тому, вважаємо, що вивчення виокремленої проблематики доцільно розпочати із проведення оцінки показників рівня соціально-економічного розвитку України на основі статистичних даних за 2012-2016 рр. (табл. 1). Слід також відмітити, що дані наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції.

Вивчення статистичних даних дало змогу встановити, що у цілому за 2012-2016 рр. спостерігається негативна тенденція основних соціально-економічних показників. Так, кількість зареєстрованих безробітних на кінець 2016 р. становила 390,8 тис. осіб і у порівнянні з 2015 р. цей показник зменшився на 20,37 %, а у порівнянні з 2012 р. – на 22,89 %, що є позитивним фактом. Однак, зниження цього показника відбулось не за рахунок збільшення кількості робочих місць, а за рахунок виїзду населення за кордон, що свідчить про відтік трудових ресурсів з країни та зниження її інтелектуального потенціалу.

Номінальна середньомісячна заробітна плата одного працівника у 2016 р. у порівнянні з 2015 р. зросла на 20,86 %, а у порівнянні

Таблиця 1

Аналіз основних показників соціально-економічного розвитку України за 2012-2016 рр.

№ п/п	Показник	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	Темп приросту, %	
							2016 р. до 2012 р.	2016 р. до 2015 р.
1	2	3	4	5	6	7	8	9
1	Кількість зареєстрованих безробітних на кінець періоду, тис. осіб	506,8	487,7	512,2	490,8	390,8	-22,89	-20,37
2	Середньомісячна (номінальна) заробітна плата одного працівника, грн.	3025	3234 ¹	3476	4195	5070 ¹	+67,60	+20,86
3	Заборгованість із виплати заробітної плати – усього ⁴ , млн.грн	893,7	1019,4	2436,8	1880,8	2004,0	+124,2	+6,55
4	Обсяг реалізованої промислової продукції ¹ , млн. грн	1014906,6	1006280,5	1066769,4	1351374,7	1565332,5	+54,23	+15,83
5	Обсяг сільсько-господарської продукції, млн. грн	258270	308100	370800	544193,0	631105,0	+144,3	+15,97
6	Обсяг виконаних будівельних робіт, млн. грн	62280,0	58879,8	50228,7	55917,5	70942,4	+13,91	+26,87
7	Експорт товарів, млн. дол. США	63084,7	57433,3	50113,6	34523,3 ¹	32734,4 ¹	-48,11	-5,18
8	Імпорт товарів, млн.дол. США	76860,7	70039,8	49820,4	34273,8 ¹	35058,7 ¹	-54,39	+2,29
9	Сальдо (+, -), млн.дол. США	-13776,0	-12606,5	+293,2	+249,5 ¹	-2324,3 ¹	-83,13	-1031,6
10	Оборот роздрібною торгівлі, млн. грн	804330,8	884203,7	903534,5	1018778,2	1159271,9	+44,13	+13,79

Примітка. 1. Дані за січень-листопад. Джерело: складено на основі [1].

з 2012 р. – на 67,60 %, що у цілому є позитивним фактом, однак ці темпи відстають від темпів зростання цін. При цьому, заборгованість із виплати заробітної плати у 2016 р. у порівнянні з 2015 р. зросла на 6,55 %, а у порівнянні з 2012 р. – на 124,2 %, що є негативним.

Показники обсягу реалізованої промислової продукції, сільськогосподарської продукції, виконаних будівельних робіт, обороту роздрібною торгівлі за аналізований період зросли,

що можна вважати позитивною тенденцією, однак, оскільки це відбулось за рахунок зростання цін на продукцію, то воно не свідчить про покращення стану економіки.

Експорт товарів у 2016 р. у порівнянні з 2015 р. зменшився на 5,18 %, а у порівнянні з 2012 р. на 48,11 %. Імпорт товарів у 2016 р. у порівнянні з 2015 р. збільшився на 2,29 %, а у порівнянні з 2012 р. зменшився на 54,39 %. Таким чином, у 2016 р. операції з імпорту то-

варів переважали над їх експортом, тому сальдо було негативним і у порівнянні з 2015 р. цей показник зменшився у 10 разів, а у порівнянні з 2012 р. зменшив своє від'ємне значення на 83,13 %.

У результаті вивчення статистичних даних можна зробити висновок, що у вітчизняній економіці мають місце кризові явища, які створюють перешкоди для формування сталого розвитку країни, загострення яких може призвести до ще більших соціально-економічних розривів як у середині країни між різними верствами населення, так і на світовому рівні у порівнянні із розвинутими країнами та країнами, що розвиваються. Тому з метою підвищення конкурентоспроможності країни доцільно визначити основні стратегічні напрямки забезпечення сталого розвитку вітчизняної економічної системи з урахуванням світових трансформаційних процесів.

Сьогодні все частіше проявляються ознаки того, що вплив цифрових технологій наближається до точки біфуркації (переломного моменту), що може спричинити значний трансформаційний вплив на економічне зростання. Інтернет відкрив можливість оперативного доступу до інформації, обміну знаннями та побудови стабільної співпраці в галузях економіки. Спільноти з міжнародної співпраці створюють нові продукти, вирішують складні проблеми, створюють сховища знань (наприклад, Вікіпедія), пропонують платформу для підприємництва в цифрових товарах (наприклад, мобільні додатки), а також підтримують фінансування підприємств для реалізації платформ співпраці [2].

3D-друк змінює виробничі процеси у виробництві, замінюючи потребу в фізичному розташуванні. Сьогодні частина обладнання може бути виготовлена за допомогою Інтернет-з'єднання та 3D-принтера, оскільки, ця технологія перетворює «біти» в речі, оцифровуючи великі частини виробництва процесом [2].

З огляду на вище наведене, вважаємо, що країни повинні вжити заходів для адаптації до нового бізнес-середовища, особливо це стосується нашої країни. Оскільки, аналогічно до того, що сталося в попередніх економічних перетвореннях, які ґрунтувалися на технологіях, країни, які адаптуються до трансформаційної економічної структури, будуть більш готовими до підвищення своєї конкурентоспроможності, ніж ті, які цього не роблять.

Таким, чином, у результаті проведеного до-

слідження щодо визначення впливу світових трансформаційних процесів на вітчизняну економіку з метою формування концептуального підходу до його ідентифікації з урахуванням умов мінливості сучасного бізнес-середовища, здійснено: вивчення світових трансформаційних процесів; визначення структурних змін, які вони зумовлюють в економіці; виявлення їх негативних наслідків; формування стратегічних напрямів забезпечення сталого розвитку, які сприятимуть виходу економіки із складної ситуації та підвищенню її рівня конкурентоспроможності. Вплив світових трансформаційних процесів на вітчизняну економіку наведено на рис. 1.

Виявлено, що основними стратегічними напрямками розвитку, на які зосереджуються провідні країни, є наступні:

- адаптація освітніх послуг до змін умов бізнес-середовища;
- сприяння розвитку місцевих інноваційних екосистем;
- сприяння підприємництву, що створює нові сектори та підприємства;
- створення інноваційних мереж та спільних середовищ (наприклад, інноваційних лабораторій) для існуючих основних і традиційних галузей, з метою зміцнення конкурентоспроможності [2].

Країни, які застосували цю політику, починають спостерігати за попередніми (першими) результатами, оскільки вони починають адаптувати свою економіку до нових джерел зростання, зокрема за рахунок нових бізнес-моделей та інновацій. Якщо країни, що розвиваються, хочуть залишатися конкурентоспроможними, їм також доведеться адаптуватися до цих економічних тенденцій.

Нова робоча сила тепер повинна отримати навички для бізнес-середовища, де пізнавальні завдання замінені на технологію. Цьому сприятиме адаптація навчальних програм до того, що називаються навичками «XXI століття» (наприклад, критичне мислення, робота в команді та співпраця, спілкування, творчість та інновації). Для досягнення цієї мети необхідно здійснити перебудову освіти.

На сьогоднішній день набуває популярності освіта та навички типу STEM («science, technology, engineering, math»), тобто наука, технології, інженерія, математика). Прикладами нового підходу до освіти є отримання знань і навичок з кодування та 3D-друку, а також розвиток креативності, що сприятиме розвитку

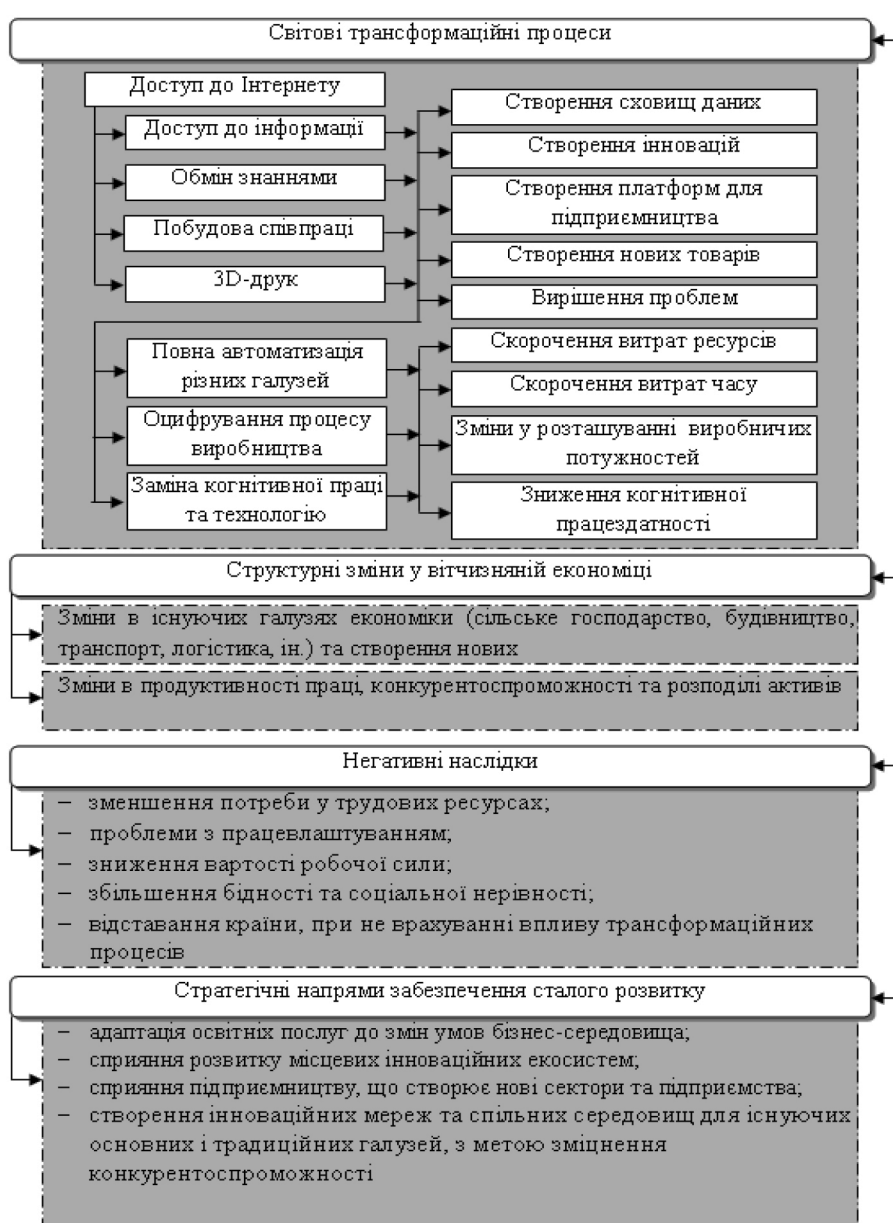

Рис. 1. Вплив світових трансформаційних процесів на вітчизняну економіку

Джерело: авторська розробка.

особистості та бути конкурентоспроможним в умовах сучасного бізнес-середовища [3].

Слід відмітити, що на даний момент в Україні впроваджується освітня реформа, яка б мала зменшити розриви між знаннями і навичками, які отримуються молодими фахівцями у навчальних закладах, та вимогами ринку праці, підвищити їх конкурентоспроможність, як на внутрішньому ринку, так і на зовнішньому, а також підвищити інтелектуальний потенціал країни у цілому. Однак, для успішного впровадження освітньої реформи необхідно є ґрунтовна підготовка педагогів (вчителів, викладачів, наставників), які будуть спроможними через застосування інноваційних техно-

логій у навчальному процесі та розвиток компетенцій, підготувати конкурентоспроможних молодих фахівців.

Другим важливим стратегічним напрямком розвитку економічних систем є сприяння розвитку місцевих інноваційних екосистем. Тепер міста стають новітньою основою для органічних інновацій. Зниження витрат та наявність ресурсів, наданих цифровими технологіями, дозволяють новаторам розробляти і впроваджувати інноваційні проекти у всьому світі, використовуючи переваги агломераційного ефекту, наданого містами. Тепер основна увага приділяється: джерелам та мережам знань; наставникам; міждисциплінарності; сукупно-

му навчання; таланту. Міста є найбільш придатними для того, щоб запропонувати все це, оскільки вони забезпечують різноманітність та дозволяють постійно взаємодіяти і створювати мережі знань та співпраці. Ця динаміка стимулює урбанізацію екосистем та застосування інновацій не тільки в США і ЄС, а також у містах, що розвиваються [4].

Доцільно відзначити, що світові трансформаційні процеси зумовили зміщення акцентів із глобального рівня на більш локальний, тому тепер підвищується роль забезпечення сталого розвитку окремого міста чи об'єднаної громади. У нашій країні це можливо через успішну реалізацію реформи з децентралізації влади, що дає змогу використати кошти громади за необхідними напрямками для задоволення потреб населення.

Ключовим фактором при здійсненні такої реформи виступає поінформованість населення, а також створення технічних передумов для розвитку інтелектуального потенціалу громади з метою розвитку вітчизняних інноваційних екосистем. Метою створення і забезпечення сталого розвитку таких інноваційних екосистем мають стати раціональне використання вичерпних ресурсів та більш ширше застосування відновлювальних джерел енергії, застосування інновацій, розвиток інтелектуального потенціалу, формування передумов для зменшення розривів у соціальній нерівності та сприяння сталому економічному розвитку громади. Однак, у зв'язку із низьким рівнем поінформованості та обізнаності громад у перевагах децентралізації, процес успішного впровадження та реалізації реформи ускладнюється, що й створює перешкоди для розвитку територіальних громад, і як наслідок формування інноваційних екосистем.

Щодо третього стратегічного напрямку, то прогнозується, що місцеві підприємці матимуть вирішальне значення для створення нових робочих місць та підвищення конкурентоспроможності існуючих галузей. Підприємці у процесі створення нового продукту, використовуючи інновації, створюють нові можливості для працевлаштування як себе, так і інших громадян, тобто збільшують зайнятість населення.

Оскільки, за допомогою відкритих платформ на базі Інтернету відбулося зниження витрат та необхідності матеріально-технічного забезпечення, то це зумовило зменшення бар'єрів для підприємницької діяльності в

усьому світі, та призвело до зростання кількості суб'єктів мікропідприємництва. У новому бізнес-середовищі місце розташування більше не є настільки важливим для визначення доступу до ресурсів, як для великих капіталовкладень чи технологій. Як результат, знання, технології та інновації зростають у багатьох країнах, де ці ресурси недоступні на місцях.

Важливим стратегічним напрямом є створення інноваційних мереж та спільних середовищ для існуючих основних і традиційних галузей, з метою зміцнення конкурентоспроможності. Якщо існуючі традиційні галузі не будуть рухатися до відкритого бізнес-середовища для співпраці, щоб генерувати та інтегрувати інновації, вони втратять конкурентоспроможність. Деякі країни підтримують мережі співпраці за допомогою, наприклад, інноваційних лабораторій, які об'єднують компанії, науковців, підприємців, користувачів та уряд, щоб побудувати співпрацю, обмінюватися знаннями, створювати нові винаходи та виробляти спільні продукти [5].

В Україні на даний момент набуває популярності створення бізнес-середовища для обміну знаннями та інноваційних мереж. Однак, такі заходи потребують фінансової підтримки та інформування соціально-активного населення для створення інноваційних екосистем.

Висновки. Таким чином, у результаті дослідження сучасних трендів трансформаційних процесів у міжнародній та вітчизняній економічних системах, встановлено прояви переломного моменту і переходу до значних економічних структурних перетворень. З огляду на це, Україна має вжити заходів для адаптації до нового бізнес-середовища з метою підвищення своєї конкурентоспроможності та забезпечення сталого розвитку. Крім того виявлено основні стратегічні напрями розвитку економічної системи країни, які сприятимуть її конкурентоспроможності.

Література

1. Державна служба статистики України : офіційний веб-сайт [Електронний ресурс] / Статистична інформація; Основні показники соціально-економічного розвитку України. – Електрон. дані. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>. – Дата останнього доступу: 21.11.2017. – Назва з екрану.
2. Mulas, V. Adapting to the New Transformation of the Economy [Електронний ресурс] / V. Mulas // World Bank. – 2016. – Електрон. версія друк. вид. – Режим доступу: <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/25871>. – Дата останнього доступу: 01.12.2017. – Назва з екрану.

3. Skills for Creativity, Design and Innovation [Електронний ресурс] // Expert Group of Future Skills Needs. – Wilton Park House. – 2009. – Електрон. версія друк. вид. – Режим доступу: <http://www.skillsireland.ie/media/egfsn-091104-cdi.pdf>. – Дата останнього доступу: 17.10.2017. – Назва з екрану.

4. Florida, R. The New Global Start-Up Cities [Електронний ресурс] / R. Florida // Atlantic. – 2013. – June 4. – Електрон. текст. дані. – Режим доступу: <http://www.citylab.com/work/2013/06/new-global-start-cities/5144/>. – Дата останнього доступу: 26.11.2017. – Назва з екрану.

5. National Network of Manufacturing Innovation [Електронний ресурс] // National advanced manufacturing portal. – Електрон. дані. – Режим доступу: <http://manufacturing.gov/nnmi.html>. – Дата останнього доступу: 21.11.2017. – Назва з екрану.

1. Sajt Derzhavnoyi sluzhby statystyky Ukrainy [Site of the State Statistics Service of Ukraine]. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua> [in Ukrainian].

2. Mulas, V. (2016) Adapting to the New Transformation of the Economy. *World Bank*. Retrieved from <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/25871> [in English].

3. Skills for Creativity, Design and Innovation. Expert Group of Future Skills Needs. *Wilton Park House*. Retrieved from <http://www.skillsireland.ie/media/egfsn-091104-cdi.pdf> [in English].

4. Florida, R. (2013) The New Global Start-Up Cities. *Atlantic*, June 4. Retrieved from <http://www.citylab.com/work/2013/06/new-global-start-cities/5144/> [in English].

5. National Network of Manufacturing Innovation. *National advanced manufacturing portal*. Retrieved from <http://manufacturing.gov/nnmi.html> [in English].

Розділ 2. ЕКОНОМІКА ПІДПРИЄМСТВ ТА ГАЛУЗЕЙ ГОСПОДАРЬСЬКОГО КОМПЛЕКСУ

УДК 364

Пилипів Н. І., П'ятничук І. Д., Сологуб С. І.

КОНЦЕПЦІЯ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ОТГ У КОНТЕКСТІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

У статті досліджено питання концепції соціальної відповідальності ОТГ у контексті сталого розвитку. Визначено структуру сталого розвитку з урахуванням реформ та складові формування сталого розвитку ОТГ. За результатами проведеного дослідження сформовано авторське бачення термінам «концепція соціальної відповідальності» та «соціальна відповідальність ОТГ», що дасть

змогу застосувати емпіричний підхід у проведенні наступних наукових досліджень з метою вирішення окресленої проблематики та здійснити пошук шляхів успішної реалізації цілей сталого розвитку.

Ключові слова: концепція, соціальна відповідальність, сталий розвиток, об'єднання територіальних громад, складові сталого розвитку.

Pylypiv N. I., Piatnychuk I. D., Sologub S. I.

CONCEPT OF ATC SOCIAL RESPONSIBILITY IN THE CONTEXT OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT

The paper examines the concept of OTC social responsibility in the context of sustainable development. The structure of sustainable development taking into account reforms and components of the formation of sustainable development of OTC has been determined. According to the results of the research, the author's vision for the terms «concept of social responsibility» and «social responsibility of OTC» has been formed, which will allow empirical approach

in conducting the next scientific research to be carried out in order to solve the identified problems and to search for ways to successfully implement the goals of sustainable development.

Key words: concept, social responsibility, sustainable development, association of territorial communities, components of sustainable development.

Вступ. Реалізацію економічних реформ в Україні, неможливо уявити собі без децентралізації, метою якої є наблизити владу до народу через створення сучасної системи місцевого самоврядування, наділення територіальних громад повноваженнями та ресурсами, надання якісних та доступних суспільних послуг громадянам.

Здійснення практичної діяльності об'єднаних територіальних громад (ОТГ) з надання таких послуг на місцевому рівні обумовлює необхідність врахування їх специфічних умов формування при розробці стратегії соціально-економічного розвитку ОТГ, науковим підґрунтям якої є концепція сталого розвитку, яка висуває нові вимоги до її проведення.

Таку діяльність, яка має бути орієнтована на інвестиції та інновації, необхідно спрямовувати на обґрунтоване визначення як стратегії економічного розвитку ОТГ через подальший розвиток виробництва продукції, робіт, послуг; так і стратегії екологічного розвитку орієнтованої на покращення природоохоронної діяльності та стратегії соціально політики, через підвищення рівня купівельної спроможності грошових доходів населення. Інструментом, який пов'язує інтереси клієнтів послуг, як окремих громадян ОТГ із постачальниками послуг для їх досягнення, сприяючи їх покращенню є соціальна відповідальність.

Питанню визначення соціальної відповідальності в умовах сталого розвитку при-

святили свої праці такі науковці, як: Н. Бібік, А. Зінченко, М. Саприкіна, В. Попович, І. Акімова, О. Осінкіна, В. Мазуренко А. М. Вергун, Л. А. Грицина, Н. В. Караєва, Р. В. Коран, Т. А. Коцко, Д. Медоуз, І. В. Недіна, В. П. Прадун, І. О. Тарасенко, В. Трегобчук, Dima Jamali, Charlotte Karam, Johan Graafland, Amaeshi K., Arsoy A., Arabaci O., Bird F., Smucker J., Islam M.A., Deegan C., Kolk, A., Lenfant F., Lund-Thomsen P., Nadvi K., Porter M.E. та ін.

Однак, попри вагомий внесок науковців у розвиток економічної думки щодо соціальної відповідальності, сучасні умови господарювання і зміна підходів до формування інформаційних запитів менеджменту зумовлюють потребу у проведенні подальших досліджень з окресленої проблематики, щоб дати змогу відповідати на виклики сьогодення.

Постановка завдання. Завдання статті полягає у розробці концептуального підходу до визначення концепції соціальної відповідальності, яка сприятиме ефективній діяльності ОТГ у контексті забезпечення її сталого розвитку.

Результати дослідження. Світові інтеграційні та глобалізаційні процеси вимагають реалізації ідеї сталого розвитку, під яким необхідно розуміти як загальну концепцію щодо важливості забезпечення рівноваги між задоволенням потреб людства і захистом інтересів майбутніх поколінь, включаючи їх потребу в безпечному і здоровому довкіллі [1, с. 148].

Дослідження поняття «сталий (стійкий) розвиток» з'явився в природокористуванні, і під ним розуміють систему експлуатації природних ресурсів, при якій вони не виснажуються і мають можливість природного відтворення. Формування сучасного бачення поняття «сталий розвиток» зумовила, висунута на початку 1970-х рр. американськими ученими на чолі з Д. Форрестером та Д. Медоузом, теорія «меж зростання», яка передбачає, що при збереженні існуючих тенденцій зростання світового населення, зростання післявоєнного промислового виробництва і, як наслідок, експоненціального збільшення забруднення довкілля і виснаження природного потенціалу планети настане так звана «глобальна катастрофа». Широкого поширення набуло дослідження сталого розвитку («sustainable development») з 1987 р., коли була опублікована доповідь Всесвітньої комісії ООН щодо

довкілля і розвитку «Наше спільне майбутнє», відома як доповідь Р. Х. Брундтланда. У ній стійкий розвиток визначався як розвиток, при якому нинішні покоління задовольняють свої потреби, не позбавляючи майбутні покоління можливості задовольняти власні потреби [2, с. 32].

Підтримуємо позицію дослідників А. М. Вергун та І. О. Тарасенко, які на основі проведених досліджень дійшли висновку, що реалізація концепції сталого розвитку повинна відбуватися на таких рівнях: глобальному, національному, регіональному; галузевому та на рівні суб'єктів господарювання. Це сприятиме формуванню комплексного системного підходу до розв'язання екологічних, економічних та соціальних проблем. Тому вирішення глобальних проблем не можливе без узгодження дій та стратегій розвитку на всіх рівнях – від рівня світової спільноти в цілому і рівня окремих країн до рівня промисловості та конкретних підприємств [3, с. 208].

З урахуванням вищенаведеного слід констатувати, що сталий розвиток сприятиме підвищенню конкурентоспроможності, дасть змогу зміцнити позиції на регіональних та міжнародних ринках, що створить основу для економічного розвитку держави, вирішення екологічних та соціальних проблем.

Варто відзначити, що з урахуванням реформ у економічній та правовій сфері країни забезпечення сталого економічного розвитку можна простежити на кількох його рівнях. Зокрема, це вплив на сталий розвиток окремого підприємства, ОТГ, регіону та національної економіки в цілому. Відомо, що сталий розвиток розглядають у розрізі трьох складових (рис. 1).

1) економічної, що передбачає у більшій мірі збереження сукупного капіталу, підвищення рентабельності;

2) соціальної – забезпечення соціальної захищеності людей через дотримання соціальної відповідальності;

3) екологічної – забезпечення захисту навколишнього середовища, зменшення використання природних ресурсів, зменшення відходів [1, с. 149].

Очевидно, що формування сталого розвитку ОТГ проявляється у трьох сферах: економічній, екологічній та соціальній, які взаємопов'язані між собою (рис. 2).

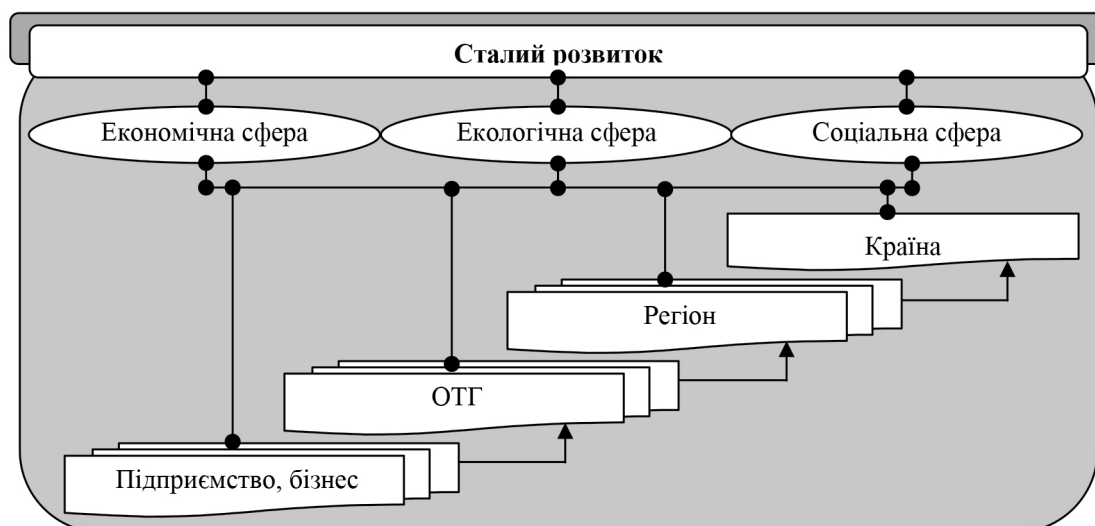

Рис. 1. Структура сталого розвитку з урахуванням реформ

Джерело: розроблено авторами

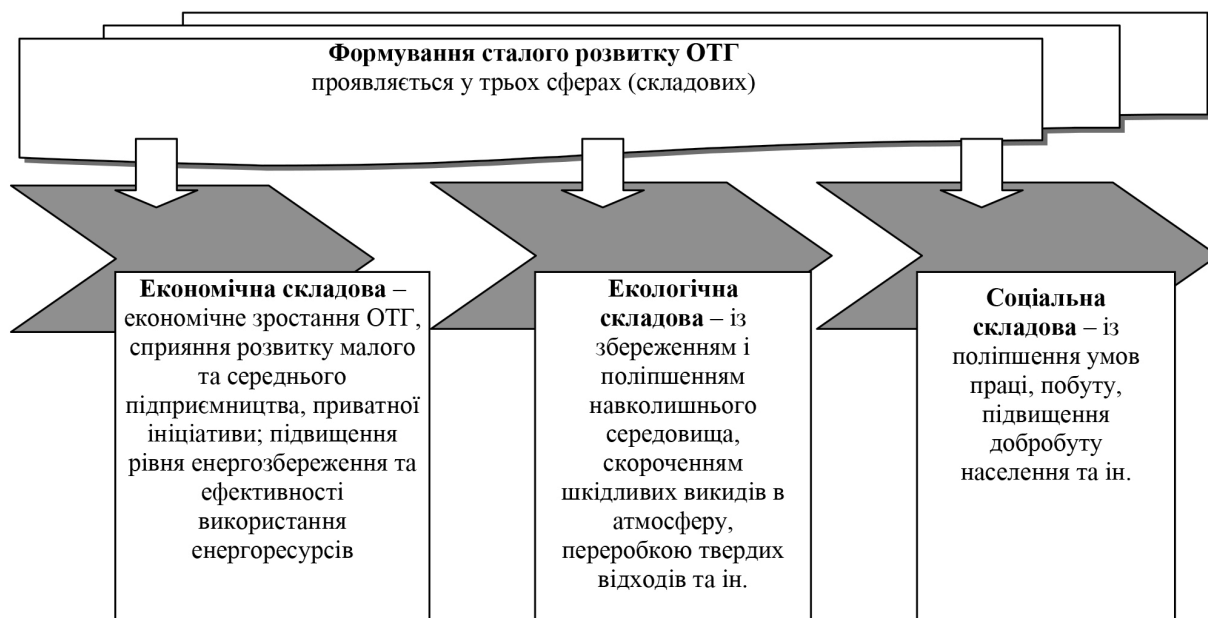

Рис. 2. Складові формування сталого розвитку ОТГ

Джерело: розроблено авторами

Так, економічна складова сталого розвитку може проявлятися через економічне зростання ОТГ, сприяння розвитку малого та середнього підприємництва, приватної ініціативи, підвищення рівня енергозбереження та ефективності використання енергоресурсів, збільшення рівня конкурентоспроможності ОТГ та ін.; екологічна складова – із збереженням і поліпшенням навколишнього середовища, скороченням шкідливих викидів в атмосферу, переробкою твердих відходів та ін.; соціальна складова – із поліпшення умов праці, побуту, підвищення добробуту населення, покращен-

ня якості створеного продукту, виконаних робіт чи наданих послуг на території ОТГ, умов якості життя населення та ін. Тобто формування сталого розвитку проявляється у трьох горизонтальних площинах (економічній, екологічній та соціальній сферах).

Вважаємо, що забезпечення сталого розвитку на всіх виокремлених рівнях можливе за умови реалізації соціальної відповідальності, яка поширюється на такі основні напрями, як: дотримання прав людини; дотримання вимог законодавства; ділова та корпоративна етика; захист навколишнього природного середови-

ща; співпраця із зацікавленими сторонами; дотримання міжнародних норм поведінки; догляд за людьми похилого віку; прозорість та підзвітність [4, с. 25].

Доцільно відзначити, що згідно з Стандартом соціальної відповідальності ISO 26000 «соціальна відповідальність – це відповідальність організації за вплив її рішень та діяльності на суспільство та навколишнє середовище через прозору та етичну поведінку, що сприяє сталому розвитку, враховуючи здоров'я та добробут суспільства; враховує очікування зацікавлених сторін та відповідає діючому законодавству; узгоджується з міжнародними нормами поведінки та інтегрована в діяльність всієї організації» [5].

У результаті проведеного дослідження сформовано авторське бачення загальної концепції соціальної відповідальності – це сукупність суспільно-економічних (соціальних) відносин, центральне місце у яких займає людина та її сфери життєдіяльності, і передбачають формування соціальної відповідальності на рівні країни, регіону ОТГ та окремого бізнесу (підприємства) і, результатом якої є соціальна захищеність населення як країни, регіону, ОТГ, так і працівників окремих підприємств (рис. 3).

Сформована авторська позиція дасть змогу застосувати емпіричний підхід у проведенні наступних наукових досліджень з метою вирішення окресленої проблематики та здійснити пошук шляхів успішної реалізації цілей сталого розвитку.

У результаті проведеного дослідження нами зосереджено увагу на визначенні сутності соціальної відповідальності та специфіки функціонування ОТГ. Виявлено, що трактування терміну «соціальна відповідальність ОТГ» відсутнє, тому з метою дослідження окресленої проблематики, застосовано науковий підхід до вирішення практично значущих питань і сформовано авторське бачення трактування терміну, а саме: соціальна відповідальність ОТГ – це добровільно взятий на себе обов'язок відповідати за: певну ділянку роботи, справу, що безпосередньо пов'язані і визначають спосіб і рівень життя людей, підвищення їх добробуту, споживання (освіта, культура, охорона здоров'я та ін.); вплив рішень та діяльності ОТГ на суспільство, працівників, партнерів та громадян ОТГ, як споживачів послуг, що реалізується через прозору систему мотивації, яка узгоджена із нормативно-правовими нормами з метою забезпечення сталого розвитку в меж-

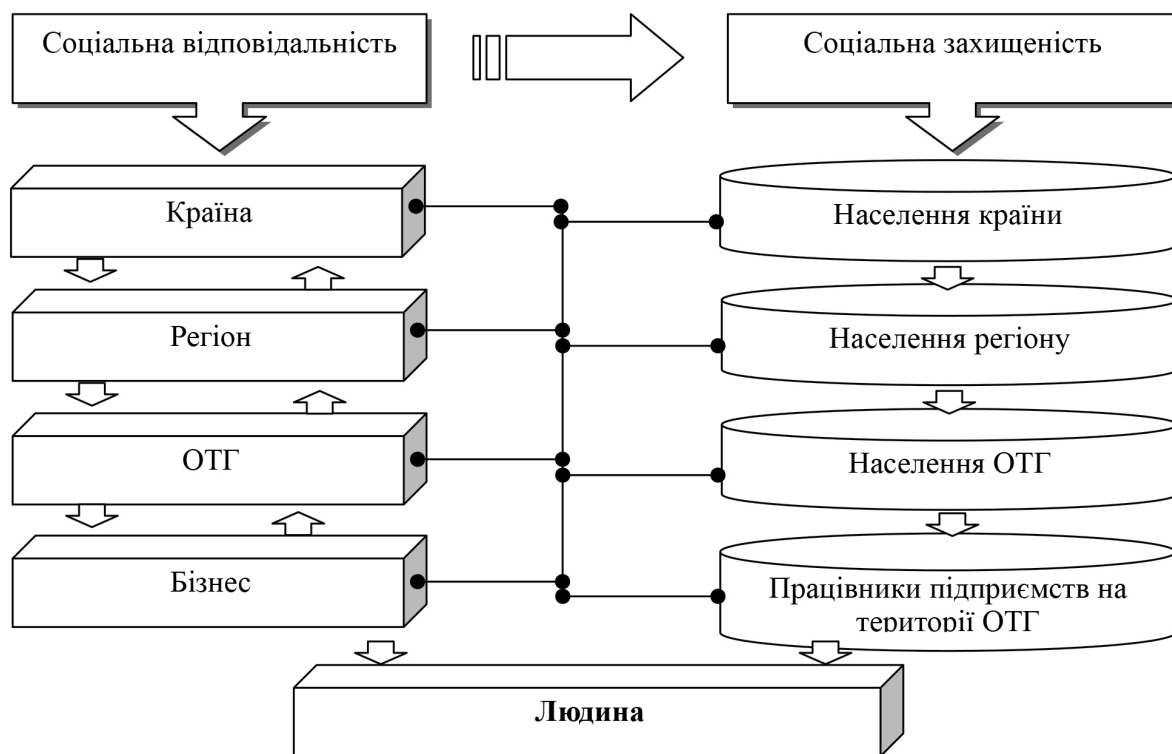

Рис. 3. Загальна концепція соціальної відповідальності

Джерело: розроблено авторами.

ах таких трьох сфер: економічної, соціальної та екологічної.

У результаті вивчення спеціальної літератури виявлено, що основні дослідження щодо соціальної відповідальності проведені стосовно бізнесу (на рівні підприємства). Однак, функціонування об'єднаних територіальних громад (ОТГ) як суб'єкта економічної діяльності характеризується специфікою, яка відрізняє їх від підприємств, а саме: метою функціонування; організаційною структурою; джерелами фінансування; відповідальністю тощо (табл. 1). Врахування виявленої специфіки функціонування ОТГ є необхідним при побудові концепції соціальної відповідальності ОТГ з метою забезпечення сталого розвитку.

сталого розвитку (86 завдань розвитку та 172 показники моніторингу їх виконання) [6].

Серед сформованих Цілей сталого розвитку особливу увагу, вважаємо, необхідно звернути на перші три [6]:

1. Перша ціль – подолання бідності у всіх її формах та усюди. Передбачає ліквідацію крайньої бідності для всіх людей до 2030 р.; скоротити частку чоловіків, жінок і дітей будь-якого віку, що живуть у злиднях у всіх їх проявах; упровадити належні системи і заходи соціального захисту тощо.

2. Друга ціль – подолання голоду, досягнення продовольчої безпеки, поліпшення харчування і сприяння сталому розвитку сільського господарства. Передбачає до 2030 р. покінчи-

Таблиця 1

Порівняльна характеристика ОТГ та підприємств як організаційних структур управління для визначення впливу на побудову концепції соціальної відповідальності

Специфічна ознака	ОТГ	Підприємство
1	2	3
Мета функціонування	Надання послуг	Отримання прибутку
Організаційна структура	Сукупність сіл і селищ, установ і підприємств, які є постачальниками послуг, наявність адміністративного персоналу ОТГ	Сукупність підрозділів, наявність адміністративного персоналу підприємства, який формує ієрархічні рівні управління
Джерела фінансування	Бюджетні кошти, власні кошти, гранти	Власні і позичені кошти
Відповідальність	Перед громадою	Перед діловими партнерами

Джерело: складено авторами.

Доцільно також звернути увагу на те, що центральне місце у концепції соціальної відповідальності займає людина. Так, 15 вересня 2017 р. Уряд України представив Національну доповідь «Цілі сталого розвитку: Україна», яка визначає базові показники для досягнення Цілей сталого розвитку. У доповіді представлені результати адаптації 17 глобальних Цілей сталого розвитку 2016-2030 рр. з урахуванням специфіки національного розвитку [6].

Глобальні Цілі сталого розвитку були затверджені у 2015 р. на саміті ООН з питань сталого розвитку. За ініціатииви Уряду України та за сприяння системи ООН в Україні протягом року тривав відкритий та інклюзивний процес адаптації Цілей сталого розвитку. Використовуючи широкий спектр інформаційних. Статистичних та аналітичних матеріалів, була розроблена національна система Цілей

ти з голодом з забезпечити всім, особливо малозабезпеченим і вразливим групам населення цілорічний доступ до безпечної, поживної та достатньої їжі; задовольнити потреби у харчуванні зокрема літніх людей тощо.

3. Третя ціль – забезпечення здорового способу життя та сприяння благополуччю для всіх в будь-якому віці. Серед іншого передбачає зменшити на третину передчасну смертність від неінфекційних захворювань за допомогою профілактики і лікування, а також підтримувати психічне здоров'я і благополуччя та ін.

У контексті отриманих результатів можна стверджувати, що розвиток кожної сфери сталого розвитку на рівні окремої ОТГ уможливується через застосування сучасних методик управління, які відповідатимуть за інформаційні запити керівництва у межах виокремлених завдань. Так, якщо керівництво ОТГ

зорієнтоване на навколишнє середовище (зберегти навколишнє природне середовище для майбутніх поколінь, оптимізувати процес використання ресурсів, зменшити шкідливі викиди в атмосферу, здійснити переробку твердих побутових відходів), то у цьому випадку доцільно скористатися еколого-орієнтованим управлінням; якщо керівництво орієнтоване на соціальну сферу (поліпшити добробут, соціальні умови життя населення ОТГ, сприяти задоволенню потреб населення), то доцільно обрати систему управління якістю; а якщо орієнтоване не економічну сферу (забезпечити економічне зростання ОТГ, зростання добробуту громадян, подолання бідності), то доцільно обрати систему вартісно-орієнтованого управління (рис. 4).

Слід відмітити, що забезпечення сталого економічного розвитку ОТГ необхідно здійснювати із урахуванням інших сфер сталого розвитку, які є взаємопов'язані, що забезпечить комплексний системний підхід у побудові ефективної системи управління ОТГ [1, с. 155].

Висновки. Таким чином, реалізація економічних реформ неможлива без децентралізації, метою якої є наблизити владу до народу через розвиток об'єднаних територіальних громад з розширенням повноважень для надання якісних соціально-економічних послуг, піклування про людей похилого віку. Тому, на наш погляд, змінити ситуацію на краще можна тільки через розробку концепції соціальної відповідальності в контексті сталого розвитку ОТГ та систе-

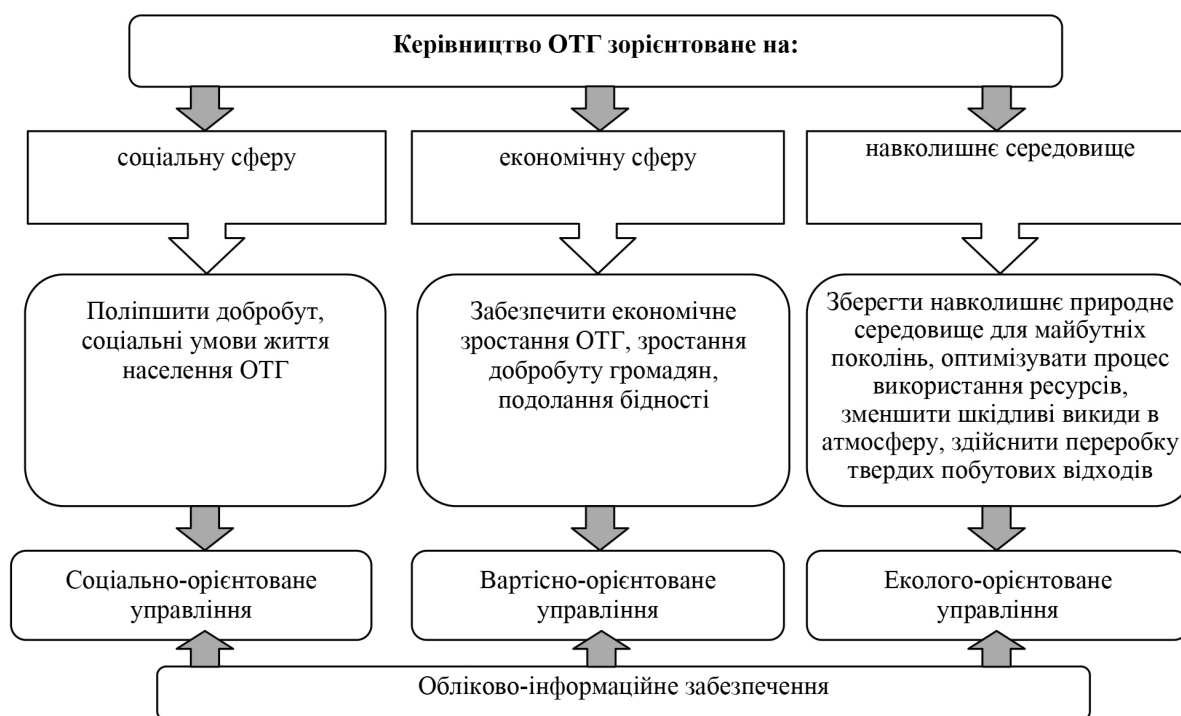

Рис. 4. Модель обліково-інформаційного забезпечення управління сферами сталого розвитку ОТГ

Джерело: розроблено авторами.

Для успішної реалізації кожної із вище описаних методик управління необхідне якісне обліково-інформаційне забезпечення, яке адаптується під відповідні інформаційні запити менеджменту. Це можливо з допомогою раціональної організації управлінського обліку у кожному із описаних випадків. Зокрема через розробку і прийняття відповідних внутрішніх регламентів, рекомендацій, положень, посадових інструкцій, графіків документообігу, норм, планів, форм бюджетів, відомостей та управлінської звітності [1, с. 155].

ми взаємоузгоджених управлінських заходів в частині кожної складової завдяки широкого залучення активних громадян ОТГ.

Література

1. Пилипів Н. І. Організація управлінського обліку у формуванні інформаційної бази забезпечення розвитку будівельних підприємств / Н. І. Пилипів, В. М. Мотиль // Актуальні проблеми розвитку економіки регіону. – 2017. – Вип. 13. – С. 146-156.
2. Грицина Л. А. Сталій розвиток України через призму міжнародних індексів / Л. А. Грицина // Вісник Хмельницького національного університету. – 2012. – № 3. – С. 32-36.

3. *Vergun A. M.* Концепція сталого розвитку в умовах глобалізації / А. М. Вергун, І. О. Тарасенко // Вісник КНУТД. – 2014. – №2. – С. 207-218.

4. *Komarova K. V.* Соціальна відповідальність як складова стратегії розвитку бізнесу на підприємствах України / К. В. Комарова, Н. В. Ковальчук // Інноваційна економіка. – 2016. – № 5-6. – С. 25-30.

5. ISO 26000 – Social responsibility [Electronic resource] / International Organization for Standardization. – Available at: <http://www.iso.org/iso/catalogue>.

6. Цілі сталого розвитку 2016-2030 [Електронний ресурс] / Представництво ООН в Україні. – Режим доступу: <http://www.un.org.ua/ua/publikatsii-ta-zvity/un-in-ukraine-publications/4203-2017-natsionalna-dopovid-tsili-staloho-rozvytku-ukraina-iaka-vyznachaie-bazovi-pokaznyky-dlia-dosiahnennia-tsilei-staloho-rozvytku-tssr>.

1. *Pylypiv N. I.* Organization of management accounting in the formation of an information base for the development of construction enterprises / N. I. Pylypiv, V. M. Motyl // Actual problems of the region's economy development. – 2017. – Vol. 13. – pp. 146-156.

2. *Grytsina L. A.* Sustainable development of Ukraine through the prism of international indices / L. A. Grytsina // Bulletin of the Khmelnytsky National University. – 2012. – Vol. 3. – pp. 32-36.

3. *Vergun A. M.* Concept of sustainable development in the conditions of globalization / A. M. Vergun, I. O. Tarasenko // Bulletin of KNUVD. – 2014. – Vol. 2. – pp. 207-218.

4. *Komarova K. V.* Social Responsibility as a Component of Business Development Strategy at Ukrainian Enterprises / K. V. Komarova, N. V. Kovalchuk // Innovative Economics. – 2016. – Vol. 5-6. – pp. 25-30.

5. ISO 26000 – Social responsibility [Electronic resource] / International Organization for Standardization. – Available at: <http://www.iso.org/iso/catalogue>.

6. Sustainable Development Objectives 2016-2030 [Electronic Resource] / United Nations Office in Ukraine. – Access mode : <http://www.un.org.ua/ua/publikatsii-ta-zvity/un-in-ukraine-publications/4203-2017-natsionalna-dopovid-tsili-staloho-rozvytku-ukraina-iaka-vyznachaie-bazovi-pokaznyky-dlia-dosiahnennia-tsilei-staloho-rozvytku-tssr>.

Гнатюк Т. М., Шкроміда В. В., Мельник Н. Б.

ОПЕРАТИВНИЙ ОБЛІК ТА АНАЛІЗ ЗАКУПІВЕЛЬ, ПРОДАЖ ТА РОЗРАХУНКОВИХ ОПЕРАЦІЙ ПІДПРИЄМСТВА

Розглядаються актуальні аспекти та сучасні тенденції формування оперативної інформації про обіг грошових коштів підприємства. Розкрито методичний підхід до оперативного аналізу ефективності розрахунково-кредитних операцій підприємства. Досліджується вплив інформації оперативного обліку в системі прийняття управлінських рішень на

підвищення інтенсивності грошового обороту та ефективність операційної діяльності через оцінку тривалості етапів операційного циклу.

Ключові слова: грошовий оборот, тривалість операційного циклу, оперативна інформація, розрахунково-кредитні операції.

Hnatyuk T. M., Shkromyda V. V., Melnyk N. B.

OPERATIVE ACCOUNTING AND ANALYSIS OF PURCHASES, SALES AND SETTLEMENT OPERATIONS OF THE ENTERPRISE

The actual aspects and current trends of the formation of operational information about the turnover of the company's cash flow are considered. The methodical approach to the operational analysis of the efficiency of settlement and credit operations of the enterprise is revealed. The influence of information of operational accounting in the system of making managerial decisions on

increasing the intensity of monetary turnover and the efficiency of operational activity through evaluation of the duration of stages of the operating cycle.

Key words: cash turnover, duration of the operational cycle, operational information, settlement and credit operations.

І. Вступ. Успішне управління будь-яким суб'єктом господарювання полягає у забезпеченні високого рівня ефективності операційної діяльності та формуванні позитивного

грошового потоку, що забезпечує вивільнення ресурсів на інвестиційну діяльність з метою розвитку і формування основного капіталу чи на фінансову діяльність з метою диверсифікації джерел коштів.

В сучасних економічних реаліях справжнім мірилом успіху господарюючих суб'єктів є час, який підприємства затрачають на забезпечення очікуваних економічних вигод у вигляді збільшення капіталу чи зменшення зобов'язань. Скорочення тривалості часу, який відводиться на завершення операційного циклу вирішує відразу дві задачі успіху – збільшує обсяг грошового потоку підприємства та зменшує його потреби у грошових коштах.

У зв'язку з цим, ефективність менеджменту полягає в оперативному отриманні інформації про поточний рівень забезпеченості запасами та тривалість їх обороту, про обсяги продаж та тривалість обороту дебіторської заборгованості, про обсяги закупівель та тривалість обороту кредиторської заборгованості. Частково таку інформацію надає бухгалтерський облік. Проте, попри активне впровадження інновацій в методику кількісного відображення фактів, явищ, подій чи інших якісних характеристик економіки підприємства, бухгалтерський облік все ще залишається доволі статичним і не забезпечує достатнього рівня оперативності інформаційного потоку для управління. Окрім того, вимірювання, накопичення, узагальнення та передача інформації про фінансовий стан та результати діяльності підприємства здійснюється в єдиному вимірнику, а час неможливо достовірно оцінити у грошовій одиниці і він не є об'єктом бухгалтерського обліку.

За таких обставин, якість управління заборгованістю, зобов'язаннями та грошовим потоком підприємства все більше залежить від формування поетапної інформації в оперативному обліку, ще до завершення господарського процесу та одноразової фіксації бухгалтерської інформації в первинних документах. Тому, дослідження принципів та методів оперативного обліку закупівель, продаж та розрахунково-кредитних операцій з метою формування безперервного інформаційного потоку на підприємстві є актуальним завданням, вирішення якого дозволить частково нівелювати проблему часової затримки бухгалтерської інформації та покращить змістову наповненість інформаційного забезпечення процесу прийняття управлінських рішень.

II. Постановка завдання. Метою даного дослідження є пошук шляхів підвищення швидкості функціонування інформаційної системи бухгалтерського обліку та оперативного аналізу розрахункових операцій пов'язаних з закупівлею запасів та реалізацією продукції, (товарів, робіт чи послуг) через використан-

ня даних оперативного обліку як первинного джерела інформації для реєстрації явищ, подій та операцій господарського процесу до моменту їх завершення та відображення в бухгалтерському обліку.

III. Результати. Питаннями теоретичного наповнення організації та здійснення оперативного обліку, визначенням його функцій та завдань в системі господарського обліку як окремого виду чи у складі управлінського обліку займалися такі вітчизняні та зарубіжні вчені, як: Старенька О. М., Сльозко Т. М., Омецінська І. Я., Джеймс К. Ван Хорн, Джон М. Вахович, та інші. На сьогодні усі дослідники сходяться в питанні необхідності посилення ролі оперативного обліку як інформаційної системи, яка з одного боку слугує поточним джерелом інформації для фіксації фактів господарського процесу в бухгалтерському обліку, а з іншого – доповнює та посилює інформативність облікових даних, які використовуються для прийняття управлінських рішень. Тому, дослідження та подальший розвиток науково обґрунтованої методики оперативного обліку і аналізу розрахунково-кредитних операцій пов'язаних з закупівлею запасів та реалізацією продукції, (товарів, робіт чи послуг), сприятиме розвитку механізмів ефективного управління підприємством та удосконаленню існуючих підходів до вирішення низки сучасних задач пов'язаних з усуненням впливу проблеми невідповідності прибутку величини та розміру грошового потоку підприємства.

Слід зазначити, що на відміну від жорсткої регламентації фінансового обліку та формалізованих закономірностей управлінського обліку, організація та функціонування оперативного обліку на кожному підприємстві різна. Спрямованість інформаційного потоку, ступінь деталізації, рівень та часовий лаг формування даних в оперативному обліку залежить з одного боку від підходів менеджменту до формування методики оперативного обліку, а з іншого боку від галузевої та організаційної специфіки діяльності підприємства.

Досліджуючи місце оперативного обліку в системі господарського обліку та його взаємодію з бухгалтерським (фінансовим та управлінським обліком) О. Старенька актуалізувала наступні положення [1]:

– оперативний облік є результатом цілеспрямованої дії організаторів на забезпечення ефективної реалізації завдань господарського обліку та життєздатності господарського циклу управління підприємством;

– об'єктивність облікової інформації за однаковими об'єктами обліку ґрунтується на доповненні одного виду обліку даними іншого що в різний час відображаються в оперативному та в бухгалтерському обліку;

– однократна фіксації всієї вихідної інформації в документах первинного обліку за місцями виникнення подій, фактів та явищ господарського процесу забезпечує багаторазове використання різних проміжних та узагальнюючих даних в оперативному та поточному управлінні підприємством;

– оперативний облік забезпечує ущільнення інформації та посилює оперативні можливості господарського обліку, скорочуючи час між господарською подією та управлінським рішенням, а також забезпечує наближення облікової інформації до місць прийняття рішень;

– різні види господарського обліку характеризуються взаємопроникнення таких притаманних їм елементів методу, як документація, оцінка, групування об'єктів, звітність.

Цілком справедливим є думка Т. Сльозко, що кожен суб'єкт господарювання потребує інформаційної орієнтації на об'єктивні екзогенні обставини та ендогенні можливості і резерви. Активне впровадження оперативного обліку дає можливість менеджменту підприємства формувати гнучку систему інформаційного забезпечення ефективного управління, оскільки він фіксує численні якісні та кількісні характеристики господарського процесу, несуттєві з точки зору інших видів та формування аналітичної звітності [2, с. 118-128].

Метод бухгалтерського обліку шляхом хронологічного і систематичного спостереження, вимірювання, реєстрації та узагальнення інформації забезпечує точність відображення майна, джерел майна, доходів, втрат та фінансових результатів суб'єкта господарювання. Точність відображення господарського процесу в документах бухгалтерського обліку та у фінансовій звітності полегшується здійснення внутрішнього або зовнішнього контролю. Проте, точність не гарантує об'єктивність та достовірність облікової інформації, оскільки бухгалтер не бере безпосередньої участі в господарському процесі в момент виникнення фактів, явищ чи подій, а лише працює з письмовими свідченнями таких подій [3].

Істотно, що за такої організації руху облікової інформації в бухгалтерію потрапляє лише інформація про події, які одержали вартісну оцінку і прямо впливають на показники фінансової звітності. Тому є високий ризик,

що оперативні дані, які не отримали вартісної оцінки, але опосередковано впливають на об'єктивність та достовірність фінансової звітності можуть залишитись поза увагою управлінського персоналу, а це може призводити до хибних висновків та помилкових рішень.

Оперативний облік має забезпечити збір господарської інформації в режимі реального часу. Така інформація уточнює дані бухгалтерського обліку про рух грошових коштів, структуру зобов'язань та заборгованості у часовому розрізі, а також забезпечує можливість оперативної аналітичної оцінки впливу цих показників на якість ділового циклу.

Будь-яка подія пов'язана з рухом грошових чи матеріальних активів впливає на співвідношення заборгованості та зобов'язань підприємства, а відстеження сукупності таких подій дозволяє аналізувати та прогнозувати фінансовий стан підприємства за окремий проміжок часу. Менеджмент підприємства самостійно визначає необхідну ступінь деталізації облікової інформації та періодичність її отримання, задля забезпечення належного рівня ефективності прийняття управлінських рішень. Відставання бухгалтерського обліку від інформаційних запитів управлінського персоналу в часі та в змістовому наповненні зумовило посилення ролі оперативного обліку та аналізу як ключової ланки системи управління підприємством [4 с. 118-128].

Оперативний облік руху грошових коштів і аналіз зміни натурально-речового складу ресурсів та їх джерел є перетином інформаційної множини облікових даних фінансового та управлінського обліку. Процес оперативного спостереження, реєстрації та аналітичної оцінки подій, фактів і явищ по місцях їх виникнення дозволяє заповнити ту незначну прогалину в інформаційному потоці підприємства, яка зумовлена об'єктивними розбіжностями у підходах до періодичності, деталізації, регламентації, направленості та публічності формування показників бухгалтерського та управлінського обліку. Широке використання даних оперативного обліку та поточної оцінки окремої події, з урахуванням критерію суттєвості її впливу на загальний результат господарської діяльності забезпечить вирішення такої задачі ефективного управління, як підвищення інтенсивності використання наявних ресурсів та скорочення тривалості обороту грошових коштів на підприємстві.

Час необхідний для одного обороту грошових коштів від операцій пов'язаних з реалізацією готової продукції можна визначити

з використанням інформації отриманої з даних бухгалтерського фінансового обліку. Тривалість одного обороту грошових коштів ($K_{\text{тог}}$) характеризує середню тривалість одного використання грошових коштів з моменту погашення зобов'язань перед постачальником запасів (робіт, чи послуг) до моменту отримання грошових коштів у рахунок погашення заборгованості покупців за товари, продукцію (роботи чи послуги) у звітному періоді [5]. Загалом, даний показник характеризує час за який грошовий потік долає усі етапи операційного циклу підприємства з моменту витрат грошових коштів, придбання запасів, відпуску запасів на виробництво, отримання з виробництва готової продукції, відвантаження готової продукції покупцям до моменту погашення дебіторської заборгованості та отримання грошових коштів на рахунки підприємства.

У згаданій послідовності господарських подій, на розмір грошового потоку впливає порядок здійснення розрахунків з покупцями і замовниками та постачальниками і підрядниками, при чому, розрахунки з кожним контрагентом займають різний період часу. Також на час конвертації грошових коштів підприємства впливає розмір виручки від реалізації продукції (товарів, робіт, чи послуг), який не завжди має однакову позитивну динаміку у кожного з видів продукції.

Таким чином на оборот грошових коштів впливають три фактори першого порядку, під впливом яких формується тривалість одного обороту грошових коштів підприємства в аналізованому періоді. А оперативний аналіз таких факторів дає можливість менеджменту визначати вузькі місця в уставленій на підприємстві практиці організації закупівель, продаж та розрахункових операцій.

Першим фактором є коефіцієнт тривалості обороту запасів ($K_{\text{тоз}}$). Це поточні залишки запасів та середня тривалість їх зберігання з моменту поступлення до моменту реалізації. З метою покращення інформативності даного показника, у розрахунок краще брати лише ту частину запасів, яка знаходиться у стані готовності до негайної реалізації за обліковими цінами (готова продукція, товари, тощо) і не враховувати запаси у незавершеному виробництві та на складах, оскільки на їх підготовку до реалізації необхідно затратити час.

Розраховується цей показник, як добуток кількості днів аналізованого періоду та відношення середньої вартості готової продукції до собівартості реалізації продукції.

Даний показник є носієм наступної інформації:

- наскільки швидко підприємство може перетворити готову продукцію у грошові кошти та характеризує ліквідність підприємства в аналізованому періоді. Зокрема, підприємства з низьким коефіцієнтом тривалості обороту запасів мають високу ліквідність;

- є мірою ефективності маркетингової політики підприємства та використовується керівництвом для визначення середньої тривалості закріплення грошових коштів у запасах підприємства за аналізований період;

- має прямий вплив на тривалість одного обороту грошових коштів.

Джерелом інформації для розрахунку коефіцієнта тривалості обороту запасів є дані бухгалтерського обліку про залишки готової продукції на початок і кінець аналізованого періоду та обороти по кредиту рахунків з обліку собівартості реалізації товарів, робіт та послуг за цей же період. Для покращення об'єктивності облікових даних при оцінці коефіцієнта тривалості обороту запасів необхідно використовувати інформацію оперативного обліку про обсяг реалізованих запасів в асортиментному розрізі.

Другими фактором є тривалість обороту дебіторської заборгованості ($K_{\text{тод}}$). Це середня тривалість збереження дебіторської заборгованості у днях за аналізований період.

Даний показник розраховується як добуток кількості днів у аналізованому періоді та відношення середньої величини дебіторської заборгованості протягом звітного періоду до виручки від реалізації отриманої від продажу товарів з відстрочкою платежу.

Основна інформація, яку отримує управлінський персонал від розрахунку показника тривалості обороту дебіторської заборгованості є:

- середній період стягнення дебіторської заборгованості з боржників підприємства та рівень їх платоспроможності;

- фактичну середню тривалість відстрочки, яку підприємство надає покупцям та її відхилення від договірної тривалості;

- вплив змін в структурі продаж з відстрочкою і без відстрочки платежу;

- здатність менеджменту своєчасно стягувати грошові кошти з боржників.

При цьому, бухгалтерський облік забезпечує інформацією для розрахунку показника тривалості обороту дебіторської заборгованості підприємства лише в частині заборгованості дебіторів. Методика здійснення облікових за-

писів по рахунках бухгалтерського обліку має таку специфіку, що унеможливує облікову реєстрацію окремо доходу від продаж з відстрочкою і без відстрочки платежу. Такі дані потрібно реєструвати в оперативному порядку у спеціальних картках на кожну суму очікуваного доходу та тривалість відстрочки платежу надану дебітору безпосередньо після укладання угод на товарно-матеріальне постачання (виконання робіт чи надання послуг), ще до відвантаження продукції та відображення доходу від реалізації на рахунках бухгалтерського обліку.

Третім фактором є тривалість обороту кредиторської заборгованості ($K_{\text{ТОК}}$). Це середня кількість днів, за яку підприємство забезпечує погашення кредиторської заборгованості перед постачальниками і підрядниками.

Даний показник розраховується як відношення середньої величини кредиторської заборгованості підприємства до частки від ділення собівартості реалізації та кількості днів у аналізованому періоді.

Оцінка тривалості погашення кредиторської заборгованості розкриває можливості підприємства по залученню додаткових грошових коштів без збільшення фінансових витрат на обслуговування боргів.

Збільшення тривалості одного обороту кредиторської заборгованості полегшує завдання забезпечення виробничих потужностей та підвищує маневреність маркетингової політики управлінського персоналу. Якщо підприємство збільшує середню тривалість розрахунків за своїми зобов'язаннями в аналізованому році, то може дозволити збільшити відстрочку платежів по заборгованості дебіторів, а це в свою чергу, призводить до збільшення обсягів реалізації продукції.

Проте, постійне і систематичне прострочення виплат за своїми зобов'язаннями у терміни, що значно відрізняються від договірних, може призвести до відмови кредиторів постачати активи з відстрочкою платежу. Також, ріст даного показника вище середньогалузевого значення може свідчити про труднощі з ліквідністю ресурсів та сумнівів постачальників і кредиторів у платоспроможності підприємства.

Отже, високий рівень показника тривалості погашення кредиторської заборгованості може свідчити як про неспроможність вчасно погашати свої зобов'язання, так і про лояльні умови для дебіторів підприємства.

Високе значення даного показника забез-

печує можливість підприємства скорочувати час необхідний для одного обороту грошових коштів в операційній діяльності, а значить вивільняти власні грошові кошти отримані від дебіторів на освоєння нових видів діяльності, капітальне чи фінансове інвестування. Низьке значення свідчить про низький рівень використання кредитних ресурсів та жорстку політику з реалізації товарів робіт чи послуг в частині періоду відстрочки платежів для дебіторів підприємства.

Формалізована залежність часу конвертації грошових коштів підприємства має наступний вигляд:

$$K_{\text{ТОГ}} = K_{\text{ТОЗ}} + K_{\text{ТОД}} - K_{\text{ТОК}}$$

Дана залежність може застосовуватись як для діагностичного аналізу закупівель, продаж та розрахункових операцій в цілому по підприємству на основі зведених показників бухгалтерського обліку та річної фінансової звітності. Проте, рівень її інформативної корисності зростає при використанні в оперативну аналізі на основі показників оперативного обліку, зібраних безпосередньо в момент здійснення господарських операцій та подій, які доповнюють дані бухгалтерського обліку в наступному розрізі:

- залишки готової продукції по рахунках бухгалтерського обліку та собівартість реалізованої продукції за аналізований період доповнюється їх асортиментним складом;

- до дебіторської заборгованості відображеної на відповідних рахунках бухгалтерського обліку застосовується диференціальний підхід за кожним дебітором та строком відстрочки платежів наданих йому підприємством;

- виручка від реалізації продукції підприємства може бути розподілена на доходи від реалізації готової оплаченої продукції та доходи від реалізації готової продукції з наданими відстрочками платежів;

- кредиторську заборгованість відображену на відповідних рахунках бухгалтерського обліку доповнює інформація за окремим кредитором та тривалістю відстрочки платежів наданих ним для підприємства.

Оперативна оцінка таких даних дозволяє визначити яка з усього асортименту продукція має найвищу долю у позитивному грошовому потоці підприємства, хто з постачальників пропонує найвигідніші умови розрахунків та хто з покупців готовий платити за дану продукцію без відстрочок. Оперуючи такою інформацією менеджмент може формувати такі маркетингові портфелі, які б забезпечили без-

перервний грошовий потік та високий рівень платоспроможності підприємства.

IV. Висновки. Очевидно, що підвищення швидкості функціонування інформаційної системи бухгалтерського обліку та оперативного аналізу є необхідним елементом якісного управління операційною діяльністю підприємства. Результативність операційної діяльності забезпечують розрахункові операції, які пов'язані з закупівлею запасів і реалізацією продукції, (товарів, робіт чи послуг) та формують позитивну динаміку грошових потоків підприємства.

Дані бухгалтерського обліку про закупівлі, продажі та розрахункові операції, що використовуються в аналізі операційної діяльності підприємства і прийняття управлінських рішень, мають систематично доповнюватись якісними показниками оперативного обліку як первинного джерела інформації ще до моменту завершення таких операцій та відображення їх в бухгалтерському обліку. Лише за такої організації обліково-аналітичної роботи на підприємстві можна досягнути високого рівня оперативності, точності та об'єктивності

УДК 338. 48

фінансових показників, що в свою чергу дозволить менеджменту зважено підходити до вибору маркетингового портфеля задля збереження високого ступеня прибутковості та забезпечення її максимальної відповідності грошовому потоку компанії.

Література

1. Старенька О. М. Оперативний облік у системі управління промисловим підприємством / О. М. Старенька // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. – 2014. – № 797. С. 140–146.
2. Сльозко Т. Види обліку: новітня інтерпретація / Т. Сльозко // Фінанси України, 2007. – № 1. – С. 118–128.
3. Омецінська І. Я. Бухгалтерський облік як інформаційна система для управління підприємством / І. Я. Омецінська // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2015. – Випуск 8 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://global-national.in.ua/issue-8-2015/16-vipusk-8-listopad-2015-r/1619-ometsinska-i-ya-bukhgalterskij-oblik-yak-informatsijna-sistema-dlya-upravlinnya-pidpriemstvom>.
4. Кондратюк І. О. Оперативний облік в підсистемі управлінського обліку: роль, місце, завдання та функції / І. О. Кондратюк, О. О. Лондаренко // Фінанси, облік і аудит. – 2015. – Вип. 2. – С. 205–224. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Foa_2015_2_16.
5. Джеймс К. Ван Хорн, Джон М. Вахович Основы финансового менеджмента: 12-е издание: Пер. с англ. – М.: ООО «И.Д. Вильямс», 2008. – 1232 с.

Зварич О. І.

ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ ТА ЇЇ РЕГІОНАХ (НА ПРИКЛАДІ ІВАНО-ФРАНКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ)

У статті на основі відповідного фактологічного матеріалу висвітлюються сучасні актуальні проблеми і перспективи подальшого розвитку туризму в Україні, а також у її регіонах (на прикладі Івано-Франківської області).

Ключові слова: туризм, регіон, Всесвітня туристична організація, стратегія розвитку Івано-Франківської області, чинники активізації туристично-рекреаційної діяльності, туристичний потенціал в Україні та у її регіонах.

ZVARYCH O. I. PROBLEMS AND PROSPECTS OF TOURISM DEVELOPMENT IN UKRAINE AND ITS REGIONS (ON THE EXAMPLE OF IVANO-FRANKIVSK REGION)

The article focuses on the current actual problems and prospects for the further development of the tourism industry in Ukraine, as well as in its regions, based on the relevant factual material (on the example of Ivano-Frankivsk oblast).

Key words: tourism, region, World Tourism Organization, Ivano-Frankivsk region development strategy, activation factors of the tourist-recreational activities, tourism potential in Ukraine and its regions.

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими і практичними завданнями. Здобуття Україною незалежності та ліквідація монопольної планово-адміністративної системи відмели бар'єри на шляху

до розвитку тих галузей, яким не приділялось достатньої уваги через надуману непродуктивність і рудиментарність. Історія економіки колишнього СРСР переконливо свідчить про пріоритетність у тодішніх умовах розбудови

військово-промислового комплексу, важкої металургії, добувної промисловості та машинобудування як максимально прибуткових і таких, що підвищували міжнародний авторитет та імідж соціалістичного табору в очах світової спільноти. У той же час Україна займає центральне положення на європейському континенті, має доволі м'який клімат, вихід до Світового океану і родючі ґрунти, унікальні поклади природних ресурсів, два гірських хребти, які не поступаються один одному за мальовничістю та природною довершеністю, досить вдалий масштабний транзитний коридор, привітні жителі, самобутні традиції регіонів тощо. Розумне поєднання і раціональне використання усього цього багатства може стати надійним підґрунтям і для подальшого розвитку туризму. Відтак, поліаспектні дослідження умов та чинників, які необхідно задіяти з метою поступового перетворення України у потужну туристичну державу, має не так суто теоретичне, як і доволі істотне практичне значення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій і мета цієї статті. Останнім часом стає все більше публікацій стосовно як теоретичних, так і прикладних аспектів подальшої розбудови туристично-рекреаційної сфери України, тож наводити окремі із них, на наше переконання, нагальної необхідності немає. Однак, праць, які присвячені цій проблемі у конкретних регіонах, все ще обмаль, що і стало метою та предметом розгляду у цій науковій розвідці.

Виклад основних результатів та їх обґрунтування. Туризм – наріжний камінь сьогоденного світу. Він створює надприбутки, поступаючись хіба що видобутку нафти, але є фактично повністю позбавленим належної уваги у багатовекторній системі сучасної української економіки. У той же час, за даними *Всесвітньої туристичної організації* [1], на туристичну галузь припадає близько 10% виробленого у світі валового продукту та біля 30% світової торгівлі послугами. Нею акумулюються понад 7% світових інвестицій, кожне 15 робоче місце, майже 5% податкових надходжень. Кількість міжнародних туристичних мандрівок постійно зростає (із 25 млн. у 1950 до 675 млн. у 2000 роках), доходи від готельно-туристичних послуг теж підвищуватимуться до приблизно 2 трлн. дол. США у 2020 році (за припущеннями). При цьому подорожують більше 800 млн. осіб. Витрати туристів без авіаперевезень до 2020 року складатимуть

5 трлн. дол. США. Примітним є і те, що більш, як у 40 державах світу туризм є основним джерелом надходжень національного бюджету. Для прикладу, в Іспанії доля прибутків від іноземного туризму у загальній сумі надходжень від експорту товарів та послуг становить 35 %, на Кіпрі, у Панамі – 50 %, на Гаїті – більш, ніж 70 % [2].

Варто зазначити, що *Всесвітня туристична організація (ВТО)*, з 2003 року – ЮНВТО) (англ. *World Tourism Organization, UNWTO*) – це міжнародна міжурядова організація у сфері туризму, яка створена у 1975 році у Мадриді, що стала спадкоємницею Міжнародного союзу офіційних туристичних організацій (МСОТО), який заснований ще у 1934 році, об'єднуючи 139 держав – дійсних членів і 88 асоційованих та 350 приєднаних. Україна набула членства у ВТО із 20 жовтня 1997 року, а із 1999 року – і член її Виконавчої Ради [1].

Івано-Франківська область, обрана нами як реперна територія для аналізу стану і можливостей подальшого розвитку туризму та рекреації, має досить значний туристично-рекреаційний потенціал. *Вона є визнаним туристичним центром України* і здатна приймати 8,2 млн. туристів щорічно. Тут розташовано близько 3,9 тис. місць історичної, природної, архітектурної та археологічної спадщини, понад 120 музеїв, туристичних маршрутів довжиною більш, ніж 400 км і 10 сучасних гірськолижних курортів (сумарна довжина трас зверх 60 км). *Туризм – це одна із найбільш перспективних галузей економіки регіону*, що володіє об'єктивними, доволі істотними передумовами для її розвитку, у тому числі: *природно-кліматичний потенціал, різні мальовничі ландшафти, чисте повітря і цілющі мінеральні води, привабливі туристичні маршрути, збережені національні традиції та фольклор, архітектурні пам'ятки і значні рекреаційні можливості*. Мальовнича природа Українських Карпат має при цьому ключове значення для подальшого розвитку туризму і рекреації в усі пори року. В області функціонують 38 санаторно-курортних закладів. З метою належної курортної терапії використовуються кліматичне лікування та мінеральні ванни. Різноманітні туристичні послуги надають 105 туристичних підприємств. Сервіс, який є прийнятним і для західних туристів, на рівні класу “п'ять зірок” пропонують готель “Редісон” у с. Паляниця Яремчанської міської ради, “чотири зірки” – заклад “Романтик” спа готель”

у м. Яремче і “Чорний замок” у с. Угринів Тисменицького району, “три зірки” – готель “Надія” та готельно-відпочинковий комплекс “Райкарц парк готель” і готельно-розважальний “Легенда” у Івано-Франківську, база відпочинку “Карпати” та профілакторій “Яремче” у м. Яремче, готелі “Скленхауз”, “Травел” у тому ж с. Паляниця Яремчанської міської ради і пансіонат “Карпатські зорі” фірми “Спорттур” у мальовничому високогірному Косові [3].

Водночас проблемним на Івано-Франківщині залишається неефективне і нераціональне використання різноманітних ресурсів та невідповідність рівня розбудови туристичної індустрії наявному потенціалу. Не відповідають можливостям і обсяги обслуговування, поскільки вони все ж таки поступаються оптимальній розрахунковій кількості туристів, яку сьогодні міг би прийняти регіон. Адже, за науковими дослідженнями, його рекреаційна місткість становить понад 2 млн. осіб. Другою за значенням найсуттєвішою загрозою є потенційний випереджувальний розвиток його безпосередніх конкурентів – Західних областей України та м. Києва, різних держав-сусідів, які також входять до структури Карпатського єврорегіону, і країн, що спеціалізуються на окремих видах туризму, наприклад, гірськолижного відпочинку – Австрія, Італія, Франція, Швейцарія [4]. Відповідно, Стратегічна ціль 2. Розвиток туристично-рекреаційної сфери Стратегії розвитку області [3] і скеровується на подальше підвищення туристично-рекреаційного потенціалу території через створення ефективної системи маркетингу та розбудову туристичної інфраструктури шляхом її інвестування та покращення наявної бази туристичних і оздоровчих об’єктів та залучення до туристичної індустрії приватних підприємців і фізичних осіб, розвиток нетрадиційних форм туризму, підвищення рівня екологічної безпеки тощо. Вона досягатиметься при цьому передусім через реалізацію операційних цілей, наведених у табл. 1 [1].

Ціль 2 корелюється і з іншими стратегічними цілями Стратегії, зокрема, такими, як 1. Стійкий розвиток економіки та 3. Розвиток сільських територій. Очікується, що її безумовна реалізація вже у середньостроковій перспективі забезпечить реальну можливість отримати такі ключові результати:

- належне підвищення ефективності та прикінцевої результативності використання наявного туристичного потенціалу Івано-Франківської області;
- активне створення у регіоні нових туристичних продуктів і послуг;
- покращення динаміки розвитку його туристичної інфраструктури;
- істотне збільшення різних туристичних потоків на Прикарпаття;
- подальше зростання податкових надходжень від ефективної діяльності різних організацій туристичної галузі до відповідних місцевих бюджетів.

Існуюча база рекреаційних закладів різних форм власності в Івано-Франківській області (304 одиниці на 18,3 тис. місць) дає можливість нарощувати туристичні, лікувально-оздоровчі, спортивні послуги, у тому числі для іноземних туристів. Все більш популярним стає і **сільський зелений туризм**. Понад 800 сільських господарів приймають туристів у належно облаштованих садибах. Усім цим комплексом туристичних ресурсів формується дійсно унікальний регіональний туристичний продукт, який є невід’ємним компонентом ефективної розбудови туристичної сфери Івано-Франківщини в цілому. При цьому розвиток туризму, зокрема, туристичних продуктів відбувається у досить конкурентному середовищі, що і зумовлює використання туристичного потенціалу при збереженні та недопущенні погіршення його стану. Важливість захисту оточення зростає у зв’язку зі збільшенням кількості туристичних атракцій і туристичних потоків. Нерівномірний їх розподіл може спричинити гострий дисбаланс у розбудові територій, помітно послабити їхній комплексний розвиток і призвести до істотного антропогенного

Таблиця 1

Стратегічна ціль 2. Розвиток туристично-рекреаційної сфери

Операційні цілі

Операційна ціль 2. 1	Операційна ціль 2. 2
Підвищення туристично-рекреаційного потенціалу	Маркетинг туристичного потенціалу

перевантаження. Одночасно у регіоні все ще відсутнє просторове планування, чим нерідко спричиняється хаос у розбудові відповідних виробничих галузей та об'єктів туристичної інфраструктури. Відтак, для ефективного розвитку туризму необхідно і чітко визначити повноваження між учасниками усіх туристичних ринків сформувати належну структуру управління туристичною галуззю із забезпеченням більш повного використання туристичного потенціалу області, зробивши його ще доступнішим для різних споживачів шляхом побудови щонайсучаснішої якісної туристично-рекреаційної інфраструктури.

Очікувані результати:

- ефективна розбудова інфраструктури у сфері туризму та рекреації;
- формування ефективної системи належного економічного стимулювання подальшого розвитку туризму і рекреації для суттєвої активізації створення сучасних закладів розміщення та змістовнішого відпочинку туристів;
- безумовне забезпечення системного врівноваженого розвитку регіону та його територій і ефективного менеджменту туристичного середовища;
- поживлення усіх механізмів державно-приватного партнерства та укладення концесійних угод у сфері інфраструктурних і туристичних проєктів;
- послідовне формування більш привабливого інвестиційного клімату із метою реалізації різних інвестиційних проєктів у сфері туризму та рекреації;
- суттєве покращення усього наявного кадрового забезпечення у туристично-рекреаційній галузі та підприємств готельно-ресторанного господарства.

Індикатори:

- число відповідно прознакованих туристичних маршрутів у регіоні;
- кількість належно облаштованих сучасних туристичних та екскурсійних об'єктів і різних відпочинкових територій, туристських притулків тощо;
- число зайнятих у галузі туризму різними супутніми послугами;
- кількість відповідно категоризованих сільських туристичних садиб;
- число різноманітних сучасних туристично-рекреаційних закладів;
- кількість проведених навчальних занять для працівників галузі;
- число туристичних об'єктів і природних ресурсів у базі даних.

Географічне розташування області практично у Центрі Європи і у досить близькому сусідстві з державами Європейського Союзу сприяє організації туристичної галузі та розвитку співпраці з європейськими партнерами у сфері модернізації інфраструктури, у тому числі транспортної. Тому із наступною розбудовою інформаційного простору має передбачатись і створення єдиної системи, яка здатна поряд з ефективним і надійним внутрішнім функціонуванням забезпечувати постійний розвиток та інтегрування з іншими регіонами держави і зарубіжжя. Це дає нові можливості для залучення вітчизняних та закордонних інвестицій і входження у світову мережу з власним регіональним туристичним продуктом. Сучасні тенденції подальшої розбудови туристичної сфери вимагають і належного формування та активного просування якісного туристичного продукту, що скеровується насамперед на конкретного споживача, на сьогодні інформованішого, незалежного, розкутого, критичного і вибагливого до пропонуваного йому різних товарів та послуг. Його створення вимагає і ефективної системи маркетингу. Досягнення такої операційної цілі буде забезпечуватись шляхом активного формування різних туристичних продуктів території, їх просування як на внутрішньому, так і на міжнародних ринках через результативнішу рекламно-інформаційну кампанію та створення такої туристичної інфраструктури, яка би належно відповідала усім сучасним європейським і світовим стандартам у цій важливій сфері.

Очікувані результати:

- безумовне створення цілісного бренду Прикарпаття як туристичного;
- найефективніше формування позитивного туристичного іміджу регіону як на внутрішньому, так і на основних міжнародних туристичних ринках;
- відповідне зростання та безумовне зміцнення конкурентоспроможності туристичної пропозиції області згідно з усіма світовими стандартами;
- послідовне формування та надалі – якнайактивніше просування регіонального інтернет-ресурсу стосовно і відповідних туристичних територій;
- належно продумане створення та наступне послідовне впровадження відповідної єдиної туристично-інформаційної системи усіх територій регіону;

Можливі сфери реалізації туристично-рекреаційних проєктів

Завдання	Можливі сфери реалізації проєктів (неповний перелік)
2.1.1. Створення нових та підтримка наявних туристичних продуктів	<ul style="list-style-type: none"> • розвиток і активне просування екскурсійного продукту області • забезпечення більш сприятливого середовища з метою створення ефективної діяльності різних фахівців туристичного супроводу • істотне розширення мережі туристично-екскурсійних маршрутів та реалізація конкретних заходів із розвитку їхньої пішохідної складової (як-то піших, кінних, автомобільних і веломаршрутів тощо) • створення транскордонних туристичних маршрутів, в їх числі організація навчання для належної підготовки фахівців туристичного супроводу (екскурсоводів, провідників із активних видів туристичних атракцій і відповідної організації різних кінних прогулянок та інструкторів із різноманітних видів спортивного туризму) • розробка та запровадження і подальша щонайактивніша популяризація турів вихідного дня та екскурсій у періоди міжсезоння • системний розвиток дитячого, юнацького та молодіжного туризму і підтримка різних туристично-краєзнавчих та патріотично-виховних і спортивно-туристичних заходів із дітьми та молоддю • систематичний моніторинг якості ключових туристичних послуг шляхом організації опитування туристів і гостей для подальшого покращення усіх наявних у регіонів туристичних продуктів
2.1.2. Подальший розвиток курортно-рекреаційних зон	<ul style="list-style-type: none"> • подальша активізація та належний розвиток туристично-рекреаційної діяльності у межах природо-заповідного фонду у регіоні • належно продумана активна розбудова відповідної туристичної інфраструктури, у тому числі у ареалі курортних територій в області
2.1.3. Розбудова туристично-спортивної інфраструктури	<ul style="list-style-type: none"> • невинний розвиток усієї мережі та найактивніше сприяння діяльності відповідних туристично-інформаційних центрів регіону • належне облаштування відповідної туристичної інфраструктури області, зокрема, і у межах території Дністровського каньйону • забезпечення поліаспектної інформаційної бази щодо різноманітних інвестиційних пропозицій у туристично-рекреаційній сфері • відповідне впорядкування усіх територій туристично-рекреаційного призначення та різних туристських маршрутів і берегів річок; • планомірне облаштування усіх основних місць відпочинку для туристів та відпочиваючих і відповідних оглядових майданчиків • встановлення необхідних вказівників до туристичних об'єктів • розбудова сучасної туристичної інфраструктури, у тому числі із дотриманням вимог та тих осіб, які мають обмежені можливості • подальше спорудження і відповідне облаштування наявних зупинок для туристичних автобусів (для задоволення потреб відпочинку їх водіїв та пасажирів вздовж різних туристичних маршрутів)
2.1.4 Розвиток екологічних видів туризму, у тому числі сільського зеленого	<ul style="list-style-type: none"> • ефективний розвиток сільського зеленого туризму шляхом різних навчальних семінарів саме для власників сільських садиб • відповідна категоризація садиб сільського зеленого туризму • підтримка екотуризму, облаштування та ознакування туристських маршрутів і екологічних стежок та маршрутів для скелелазіння • щонайактивніша підтримка усіх екотуристичних візит-центрів, зокрема, на підґрунті наявного природно-заповідного фонду у регіоні

Можливі сфери реалізації проектів, спрямованих на зростання туристичного потенціалу

Завдання	Можливі сфери реалізації проектів (неповний перелік)
2.2.1. Активне просування та реклама місцевих туристичних продуктів	<ul style="list-style-type: none"> • подальший розвиток та щонайактивніше просування усіма засобами відповідного місцевого туристично-екскурсійного продукту • активна популяризація регіонального туристичного потенціалу та, зокрема, відповідними наявними можливостями інтернет-ресурсів • планомірне розміщення на авто- та залізничних вокзалах і станціях відповідно оформлених регіональних туристичних картосхем • підготовка та встановлення змістовних інформаційних вказівників щодо різних туристичних об'єктів вздовж туристичних маршрутів • створення і щонайактивніше поширення рекламно-інформаційної та науково-методичної продукції (карт, буклетів, путівників, плакатів, довідників, альманахів, схем, посібників, проспектів (флаєрів) і календарів різних подій, геоінформаційних систем, відеофільмів, рекламних роликів та картонних пакетів тощо, зокрема, на електронних носіях і білбордах та у засобах масової інформації тощо • постійне проведення різноманітних культурних, спортивних та туристичних заходів із залученням різних сегментів цільових груп; • створення єдиного календаря різних культурних, спортивних, видовищних і туристичних подій та їхня найактивніша популяризація • систематична організація відкритих регіональних конкурсів із метою відповідного заохочення усіх місцевих жителів до належного збереження навколишнього природного та культурного середовища • постійне проведення конкурсів на визначення щонайкращих закладів туристичного обслуговування за їхніми різними номінаціями • оприлюднення на інтернет-сторінках облдержадміністрації бази даних стосовно туристичних підприємств та її постійне поновлення
2.2.2. Подальша підтримка регіонального туристичного маркетингу	<ul style="list-style-type: none"> • представлення області на національних та міжнародних туристичних виставках і ярмарках в Україні та за кордоном, зокрема, відповідних інвестиційно-інноваційних пропозицій у сфері туризму і рекреації • створення та найактивніше поширення усієї рекламної інформації щодо туристично-рекреаційного потенціалу на територіях регіону • регулярні маркетингові, аналітичні, соціологічні та інші дослідження і опитування стосовно стану туризму та рекреації територій • продумана організація та систематичне проведення різних ознайомлювальних турів для представників відповідних туристичних фірм і різних засобів масової інформації з України та із-за кордону

- істотне збільшення загальної чисельності внутрішніх туристів;
- зростання обсягів продаж регіональних туристичних продуктів.

Індикатори:

- узагальнений обсяг усіх бюджетних надходжень туристичного збору;
- загальна кількість у регіоні внутрішніх і в'їзних туристів;
- число звернень до веб-порталу та інформаційно-туристичних центрів;
- середньорічні обсяги внутрішніх і зовнішніх інвестицій у галузь;
- узагальнені середні витрати туриста під час перебування в області.

Значні можливості для розбудови туристично-рекреаційної сфери є і в інших регіонах України. Однак, незважаючи на широку "географію" туристів, які приїжджають до нашої країни, їх переважну частину (78%) складають туристи із колишнього СРСР і у першу чергу із Білорусі та Молдови. Щодо інших держав, то щонайбільше Україну відвідують приїжджі із Угорщини, Словаччини та Польщі. При цьому частина іноземних туристів, які подорожували у туристичних групах, є доволі незначною – тільки біля 1,2%. Тож, і більшість громадян, що за існуючою класифікацією, розглядається як іноземні туристи, фактично такими не є, а відвідують Україну зі службо-

вими чи приватними цілями. Це є водночас і яскравим свідченням недостатності розвитку в Україні організованого туризму. Найбільшим попитом користується м. Київ і Автономна Республіка Крим (понад 70 тис. відвідувань), далі – Карпатський регіон (від 20 до 50 тис.) та решта країни, на яку в середньому припадає близько 3-5 тис. відвідувань щороку. Отже, ми стикнулись з такою реальною проблемою, яка не може терпіти затягувань та ігнорувань. Туризм в Україні має бути як без перебільшення грандіозний потенціал, який може приносити 4 млрд. дол. США до Державного бюджету України щорічно [2].

У зв'язку із цим особливо важливо звернути увагу, власне саме на ті чинники, які спричиняють такий розвиток туризму, що не є адекватним наявному природо-ресурсному та історико-архітектурному і рекреаційному потенціалу України, які знаходяться не лише у суто внутрішній, галузевій, а і у зовнішній (переважно загальноекономічній) площинах. Основними з них є:

- недостатній рівень розвиненості наявної мережі та безпосередньо об'єктів туристично-рекреаційної інфраструктури, їхня невідповідність світовим стандартам. Необхідно пам'ятати, що її виробнича база формувалась в основному за радянських часів із орієнтацією переважно на невибагливого туриста, тому серед її об'єктів переважають великі (порівняно з аналогічними закордонними) комплекси зі значною концентрацією місць і низьким рівнем комфортності. Тому слід також відзначити, що в Україні тільки біля 10% готелів відповідають міжнародним стандартам, станом на 2000 рік не було жодного п'ятизіркового і лише шість мали чотири зірки. Зараз ситуація починає поступово змінюватись – вже виник перший п'ятизірковий готель в Україні. Проте, до стабілізації ситуації ще далеко. На щастя, усвідомлення цього як важливої проблеми галузі вже існує у державі. До 2010 року тільки у Києві з'явилося п'ять п'ятизіркових готелів, 12-15 – чотиризіркових, 40-50 – тризіркових, що, за ідеєю, і відповідно сприяло притоку туристів у нашу столицю;

- стосовно стану українських шляхів говорити взагалі не доводиться. При цьому одним із дієвих засобів значного прискорення розвитку туризму в Україні є подальша розбудова туристичної інфраструктури у мережі міжнародних транспортних коридорів (МТК). За оцінками експертів, вона має найвищий у Європі коефіцієнт транзитності (із 13 тис. км ав-

томобільних шляхів державного значення понад 9 тис. км є тими магістралями, які зв'язані з МТК);

- відсутність скоординованої висококваліфікованої та грамотної системи дій із популяризації та просування наявного туристичного продукту України на світовий ринок, яка б давала відчутні результати. Проблеми виникають передовсім з рекламою вітчизняних курортів. Так, щороку у Державному бюджеті із передбачених на це мільйонів грн. використовуються лише тисячі. Тому абсолютно зрозуміло, що за кордоном дуже важко отримати інформацію як про саму Україну, так і про туристичні послуги, які тут надаються. І хоча в 1999 році в Україні й було створено власну інформаційну систему (UTIS), вона значною мірою носить комерційно-інформаційний, а не іміджевий характер. Зовсім інакше за кордоном. Для прикладу, Велика Британія, яка і так не має особливої потреби рекламуватись, витрачає на цю мету не менше 80 млн. фунтів стерлінгів щороку. На перший погляд здається, що це марнотратство. Проте, було підраховано, що кожен вкладений у рекламу фунт приносить дохід від залучених туристів у 27 фунтів. Тому спрямування переважної частини коштів саме на рекламу України по усьому світу та її широкі туристичні можливості, на думку експертів, є надзвичайно важливим;

- доволі помітна технологічна відсталість галузі. В Україні практично не застосовуються туристичні технології, які у розвинених країнах набули ознак повсякденної ужитковості: електронні інформаційні довідники щодо готелів і транспортних маршрутів туристичних фірм із переліком та вартістю послуг, які ними надаються; у світі практично усі довідники із туризму випускаються в електронному, а більшість – у Internet-форматах, що дає їх користувачам практичну можливість бронювати місця у готелях і на транспорті у режимі реального часу – “on-line”. Одночасно за останні роки у сфері інформаційних технологій України спостерігається значне позбавлення, тому потрібно активно використовувати цю можливість для поступового наближення до виходу на світовий рівень туристичного обслуговування клієнтів;

- досить низький рівень обслуговування, який зумовлюються загальною кваліфікацією працівників галузі. На сьогодні в Україні практично відсутні відповідна система у сфері туризму для підготовки та перепідготовки кадрів і чіткі та адекватні світовим стандартам ква-

ліфікаційні вимоги. У нашій державі поступово виникають відповідні навчальні заклади, однак вони роблять тільки перші кроки у цьому напрямку, не маючи належного досвіду;

– доволі істотне відставання масштабів (навіть порівняно із середніми показниками по СНД) нормативно-правового та організаційного забезпечення туристичної діяльності, яке значною мірою пояснюється головним чином саме перманентним протіканням адміністративної реформи в Україні [2; 5].

Основними зовнішніми чинниками, які стримують розвиток туризму в Україні, є спричинена млявістю та несподіваністю економічних реформ несприятливість існуючих умов для підприємництва взагалі та туристичного, зокрема, недосконалість і навіть певна агресивність нормативно-правового поля (в їх числі правил та умов перетинання кордонів іноземцями) і, як наслідок, відсутність інвестицій для розбудови туризму – як внутрішніх (через тривалу економічну кризу), так і зовнішніх (у зв'язку із несприятливим інвестиційним кліматом). Невідповідність бізнесового клімату спричинила той факт, що з майже 3000 українських туристичних підприємств, що мають ліцензії на надання туристичних послуг, фактично на ринку працюють лише близько третини. А якщо додати до цього і непідйомний тягар податків та відсутність будь-яких преференцій із боку держави, то умови, у яких перебувають сьогодні вітчизняні підприємства, не можуть їх влаштувати взагалі.

Як вже зазначалось, саме ці зовнішні та внутрішні чинники і можуть бути тим підґрунтям, на основі якого і можна розробляти пропозиції стосовно виходу туристичної галузі із кризового становища та слугувати належними вказівниками подальших напрямків її розвитку. Отже, цими проблемами не слід нехтувати, адже Україна із її унікальним історичним минулим та неповторним мальовничими ландшафтами і гостинними людьми є ідеальним простором для розвитку туризму. Відпочинок на лоні природи дає змогу не тільки відчувати себе у гармонії із навколишнім природним середовищем, а й пізнати культуру того народу, який проживає у певній місцевині. Візьмемо, наприклад, *Українські Карпати* – край своєрідний і колоритний. Мальовничість гірської природи і лікувальний мікроклімат приваблює людей з усього світу. Спеціалісти із кліматотерапії стверджують, що гірський клімат має щось на кшталт містичних здібностей і є кориснішим навіть за будь-які лікувальні рослини. Карпати

дивовижні в усі пори року. Взимку сюди приїдуть тисячі любителів гірськолижного спорту, а влітку – прибічники щонайактивнішого відпочинку – гірського, велотуризму, альпінізму, скелелазіння. А сільський зелений туризм – це кращий та найдоступніший вид відпочинку у Карпатах. Неповторна краса гірський хребтів, гірські річки, дивовижна аура смерекових лісів захоплюють тишею, спокоєм, здоровим хвойним ароматом. І самобутній фольклор, народна творчість, гуцульська їжа – це єдині унікальні можливості, що здатні задовольнити смаки і щонайвибагливіших оцінювачів.

Але, Карпати – це далеко не весь туристичний потенціал, який має у активах держава. При цьому їх вагомою складовою є історико-культурні пам'ятки. Найбільше туристів приваблюють розкопки античних міст Північного Причорномор'я (Тіра, Ольвія, Херсонес, Пантикапей); пам'ятки Київської Русі IX – XII ст. у Києві, Чернігові, Каневі, Овручі, Володимирі-Волинському; оборонної архітектури (фортеці у Луцьку, Меджибожі, Кам'янці-Подільському, Хотині, Білгороді-Дністровському, Ужгороді та Мукачевому); палацеві комплекси у Криму, на Львівщині та Чернігівщині; культова архітектура у Києві, Львові, на Івано-Франківщині, у Почаєві, Мукачевому і Чернівцях; дерев'яна культова та оригінальна цивільна архітектура у ареалі Карпат, тощо.

Природний потенціал України складають узбережжя Чорного та Азовського морів, рельєф, водні (понад 70 тис. річок, більше 3 тис. природних озер і 22 тис. штучних водоймищ), лісові, рослинні та тваринні ресурси. На їх підґрунті створено 11 національних парків, 24 державних заповідників, заказники, дендропарки, пам'ятки садово-паркового мистецтва, які належать до природоохоронних територій. Родовища лікувальних грязей і мінеральних та радонових вод теж входять до рекреаційного потенціалу країни, що має не лише внутрішнє, а і міжнародне значення. Окрім того, Україна розташована на перехресті шляхів між Європою і Азією: надважливі залізничні та автомобільні магістралі та порти Чорного і Азовського морів, Дунаю і авіамережа здатні забезпечити її інтенсивні багатосторонні зв'язки із багатьма державами.

Не варто забувати і про *зелений туризм*, який має усі належні передумови для свого подальшого розвитку, поскільки, саме Україна із давніх часів славилась красою та мальовничістю своїх пейзажів. Більше того, власне сільський туризм і дає можливість подиви-

тись на сільськогосподарське виробництво (як робиться сир, масло, ковбаса тощо, вирощуються свині, корови, коні); на майстерність ремісників (яким чином виготовляється дерев'яний посуд або ж плететься ліжник) та на дивовижні принади національної кухні та традицій. Відтак, розвиток сільського туризму міг би стати не менш як візитівкою України та поширеним видом відпочинку внутрішніх і міжнародних туристів, основою сталого та стрімкого економічного зростання. Але, це все ще не виходить за межі віддалених мрій і навіть прийдешніх сподівань.

Зрозуміло, що приватний капітал все ще не бачає значних перспектив у такій діяльності, а тому вона і “тягне” своє існування досить мляво. І тут є й прорахунок неурядових організацій, які більшою мірою байдикують, хоча реально могли б здійснювати неабиякий вплив на подальший розвиток цього сектору. Використання маркетингових стратегій та належний менеджмент, лідерство, пряма підтримка – все це стало б вагомим внеском у становлення України як потужної туристичної держави. Це досягалось би шляхом використання таких підходів, як тренінги та послуги для приватного сектору і підтримка відповідної інформаційно-довідкової продукції та дистрибуція, презентація виставок та шоу і організація семінарів для певної частини індустрії та розвиток і менеджмент системи резервування місць та надання грантів, кредитів або ж інших вагомих фінансових стимулів для розвитку галузі тощо.

Реальний туристичний потенціал України є справді неозорим. Важко перелічити навіть основні моменти, бо маємо такі величезні поклади туристичних ресурсів, які могли б стати справжнім двигуном бурхливого розвитку, а не гальмом, як це є сьогодні насправді. У тих же Карпатах у деяких місцевостях для туристів – послуга спеціальної гуцульської породи коней – “Гуцулика”, доброго, спокійного, привітного, низькорослого, міцної сухої конституції, який вважається однією із найкращих гірських порід. Відзначається своєю витривалістю і здатністю нести значний вантаж гірськими плаями. Прогулянка верхи у національному вбранні подарує незабутнє враження, що навіть вершник-початківець, прогарцювавши одного разу, повірить у свої сили та приналежність коней. Має свої переваги у порівнянні із іншими видами велосипедний туризм. Особливо в Карпатах він є зручним засобом пересування, дає мандрівнику змогу зі значною швидкістю

долати великі відстані, познайомитись під час короткої подорожі із регіоном, відвідати цікаві об'єкти, розташовані один від одного на значній відстані. Проте, знову проблема – донедавна у Карпатах було ознаковано усього два велосипедних шляхи [2].

І такі унікальні можливості для розвитку туристичної сфери є у кожному регіоні України. Зокрема, певний прорив у розвитку туристичної галузі зробив *Славутич*. Упродовж останніх чотирьох років це місто стало відоме поза межами держави своїми екстремальними туристичними маршрутами до ЧАЕС. Ці тури влаштовуються на індивідуальні замовлення та можуть включати у себе як відвідання саркофага, так і національні вечорниці.

Непогані туристичні можливості має *Сумська область*, однак вони використовуються не більш, ніж на третину. А туристів тут можуть зацікавити історично-культурні пам'ятки – такі, як давньоруське місто Путивль, колишня гетьманська столиця Глухів, родове село останнього кошового Запорізької Січі Петра Калнишевського. Недаремно згадані міста та Лебедин і Ромни входять до системи туристично-екскурсійних маршрутів “Намісто Славутича”. Ліси, які займають велику частину півночі регіону, та Михайлівська цілина з її прадавніми мальничими ландшафтами теж обіцяють непогані рекреаційні можливості. Проте, перетворити їх у прибуткову галузь нелегко. Основними проблемами є: відсутність інфраструктури (кемпінги, готелі) та інформаційного забезпечення (як-то фільми, буклети тощо) і навіть сувенірної продукції.

Заповідник “Козацькі могили” поблизу Берестечка і не менш знамениті Шацькі озера із незрівняною перлиною “Світязь” упродовж останнього десятиліття є справжніми туристичними “мекками” *Волинської області*. При цьому, якщо справді масові паломництва до місця відомої козацької битви з польським військом відбуваються епізодично (традиційне свято під Берестечком проходить щороку наприкінці червня за участю тисяч туристів із різних регіонів України), то узбережжя Світязя та навколишніх озер привертають увагу туристів, починаючи із кінця травня і до останніх теплих днів осені.

Для огляду туристам у *Донецькій області* може бути запропоновано монастир “Святі гори”, де шостий рік тривають інтенсивні реставраційні роботи. Це – пам'ятник архітектури XVI століття. За часів колишнього СРСР він був повністю переданий під санаторій,

а у храмі створили спочатку кінотеатр, а потім вже традиційно його віддали під склад. Сьогодні Слов'яногірськ – це курортно-оздоровча зона і вся інфраструктура міста в основному зосереджена у цій галузі. Його перетворення у потужний туристичний центр Сходу України сприяло б розв'язанню гострих соціальних проблем і усього регіону.

Далеко за межами держави відомі історичні та культурні пам'ятки **Черкащини**, які викликають зацікавленість в усьому світі. Це – Канів з музеєм-заповідником Тараса Шевченка, Умань зі славетним Софіївським парком і святинею брацлавських хасидів – могилою цадика Нахмана, села Шевченкове, Моринці на Звенигородщині, у якому народився та виріс Тарас Шевченко, Корсунь-Шевченківський, де у 1943 році палала одна з найзапекліших битв Другої світової війни. Однак, поліаспектні проблеми, наче палки у колесах, не дають “розвернутись”, навіть маючи такі скарби. Це перш за все щорічна біда із паломництвом брацлавських хасидів. Вони раз на рік, у другій або третій декаді вересня масово приїждять до Умані, аби за заповітом Нахмана відсвяткувати свій Новий рік (Рош-Гашан) біля його поховання. До сьогодні на державному рівні не розв'язана гостра проблема розташування тисяч віруючих. Сотні тисяч доларів, які могли б поповнити бюджет регіону, осідають у кишенях комерційних фірм чи приватних осіб. На цьому фоні єдиним острівцем благополуччя виглядає дендропарк “Софіївка” – держзаповідник, на утримання якого централізовано виділяються кошти із Держбюджету України.

Тільки розпочинає розвивати свій туристичний потенціал **Чернівецька область**. А він є доволі значним: це і передгір'я та низькогір'я Карпат, гірські села зі своїми автентичними принадами, тисячолітня Хотинська фортеця, комплекс печер на кордоні із Молдовою включно зі 100-кілометровою печерою “Попелюшка”, яка є третьою за розмірами у світі гіпсовою печерою. А серед науковців побутує гіпотеза і про те, що є доступні печери, які проходять під річкою Дністер. Проте, коштів на детальні дослідження цього немає.

Північ України – **Чернігів**. Його називають ще міні-Києвом за кількістю історичних і по суті – культових пам'яток, однак належний туристичний сервіс тут є відсутнім. Досі не налагоджено місця зупинки і відпочинку навіть для тих туристів, які приїждять на вихідні дні подивитися церкви та історичну частину міста. Готелі Чернігова класифікуються не вище, ніж

двозіркові, та й усі вони мають і гострі проблеми з водопостачанням та опаленням.

Поки що практично нічого істотного не зроблено і для відновлення пізнавальних туристичних поїздок до унікального заповідника Асканія-Нова на **Херсонщині**, хоч він функціонує і на його території розташовано науково-дослідний інститут тваринництва степових районів. Нагадаємо, що Асканія-Нова – це єдиний у Європі куточок степу з унікальною рослинністю, який ніколи не розорювали. Тут створено зоопарк, де зібрано тварин та птахів майже із усього світу. Велику частину займає і парк, у якому відтворюються різні кліматичні зони землі, історія якого починається ще із далекого 1874 року.

Центр країни: різноманітні природні, історичні та етнографічні та інші ресурси **Полтавищини**: обласного центру, Кременчука, Миргорода, Диканьки, Сорочинців або ж Опішного теж ще чекають на своїх поціновувачів. І місцева влада все ж має врешті-решт зрозуміти, що розвивати край можна, не лише добуваючи газ та нафту, а і дбаючи про природу та історію, приваблюючи туристів, як це і робиться зазвичай в усьому світі. І, звісно ж, також Крим [2; 5], який протиправно анексований вороже налаштованою до України Росією.

Висновки. Отже, підсумовуючи, приходимо до досить простого та водночас і по суті вирішального висновку. Можна з впевненістю стверджувати, що у сфері туризму і рекреації найбільш проблемним в Україні та її регіонах є неефективне, нераціональне використання відповідних ресурсів та, більше того – сьогоднішній рівень розвитку туристичної індустрії не відповідає наявному потенціалу. Якщо розглядати альтернативи, які існують перед українським туризмом, то є тільки два шляхи, тобто два сценарії подальшого перебігу подій. Саме зараз відбувається той вирішальний момент, від якого і залежить його майбутнє, коли з'ясовується, чи стане туризм однією з головних статей доходів бюджету, як це і відбувається в більшості цивілізованих держав світу, чи залишиться на тому ж рівні, на якому він існує і дотепер. Все це визначається тими орієнтирами, що будуть закладені у політику розвитку туризму, або іншими словами, головним чином саме тим, на кого буде спрямований наш ринок туристичних послуг. Тож, постає альтернатива: чи зробити акцент на іноземного споживача, а чи реанімувати внутрішній туристичний процес. При цьому, якщо орієнтуватись насам-

перед на іноземного споживача, то це вимагатиме серйозного перегляду усієї суті самого поняття туристичної послуги як такої. Не треба втішати себе ілюзіями, що за сучасного рівня комфорту на кількох туристичних об'єктах у цілій державі можна істотно змінити ситуацію. Адже, іноземний турист їде в Україну передовсім за враженнями і готовий платити за них державі, а не ізольованому від неї туристичному об'єкту. За оцінками фахівців, за останні 4 роки наші можливості з прийому іноземних туристів використані на 10 %, від чого ми втратили понад 80% валютних надходжень [2]. Відтак, саме тому і форсованими темпами довести рівень туристичного комфорту до відповідних міжнародних стандартів чи поступово налагоджувати сервіс і реанімувати внутрішній туристичний процес. Зрозуміло, що така постановка питання є доволі умовною, але на рівні концептуального обґрунтування програм на щонайближчу перспективу, перевагу варто віддати саме другому варіанту. Звичайно, це не значить, що треба ігнорувати вигоди від міжнародного туризму. Йдеться насамперед про те, щоб підняти за рахунок власних споживачів, а вже тоді, із відповідно напрацьованою базою, прагнути максимізувати ці досягнення і на світовому рівні.

Не менш важливим є і питання подальшого розвитку “нетрадиційного” туризму, позаяк розміри сільського, мисливського та інших спеціалізованих його видів становлять лише 90%. Важливо зазначити і те, що при впровадженні Закону України “Про туризм” [6] його ключовою метою визначалось створення правової бази для становлення туризму як високорентабельної галузі економіки, важливого засобу культурного розвитку громадян, забезпечення зайнятості населення, збільшення валютних надходжень, захист законних прав та інтересів туристів і відповідних суб'єктів туристичної діяльності, визначення їхніх обов'язків і відповідальності. Як бачимо, пройшло вже майже 23 роки, а ситуація у туристичній сфері реально так і не змінилась. Тому можна дійти до логічного висновку, що створена система органів, видані закони та розпорядження і укази є черговою жертвою бюрократизму у державі. А це і є головною проблемою суспільства. Не слід вважати, що видача законів змінить ситуацію на краще. Доки не прийде усвідомлення у потребі туризму як провідної галузі економіки, змін на краще може і не відбутись [2].

Зараз на стадії впровадження знаходиться Стратегія розвитку туризму та курортів на

період до 2026 року [7]. Вона спрямовується на розв'язання таких існуючих в Україні проблем, як відсутність пропаганди рекреаційних можливостей нашої держави на національному рівні та ефективної моделі інвестиційної політики у цій сфері та високі ціни на готельні послуги за їхньої низької якості, надмірний податковий тиск на туристичні підприємства і складні у порівнянні із всесвітньо визнаною міжнародною практикою візові та митні процедури тощо. Загальний в'їзний туристичний потік має збільшитись до 2026 року щонайменше у 2.5 рази, число внутрішніх туристів – у 5 разів, а реалізація власних послуг суб'єктів туристичної діяльності – не менш, аніж у 10 разів. І ще одне принципово важливе питання. Усі плани, програми та проекти розбудови туристичної індустрії повинні бути максимально зорієнтовані не тільки на створення усіх умов для туристів, а і на забезпечення високого комфорту проживання корінних мешканців регіону. Іншими словами, розвиток туристичної галузі необхідно розглядати як чинник стабілізації місцевих ринків праці та передовсім – істотного розширення і зайнятості населення [2].

Таким чином, детально проаналізувавши наявну ситуацію у туристичній галузі України, можна виокремити декілька очевидних, мабуть кожному, речей. Найважливіше – щоб досягти успіху, потрібно докласти чимало зусиль до належного розв'язання наявних проблеми. Це мають бути не лише викладені на папері думки українських законодавців із приводу того, якою б вони хотіли бачити галузь туризму у майбутньому, а саме конкретні вчинки із їхнього боку. І починати треба не тільки із економічних та законодавчих нюансів. Одночасно можна говорити і про деяке покращення загальної ситуації, адже все ж спостерігається певна зацікавленість до неї іноземних інвесторів. У число найкращих у світі входить найбільший гірськолижний курорт “Буковель”; розпочато реконструкцію низки київських готелів; на Прикарпатті продовжує діяльність із розвитку туристичної сфери міжнародна організація TACIS; британський фонд “Ноу-хау” взяв на себе витрати на відновлення туристичних об'єктів Львова тощо. Тож, туристична галузь, хоча і повільно, нарощує свої позиції. Але, не допустимо зупинитись на досягнутому. Від того, яким шляхом піде розвиток галузі залежить її майбутнє, перспективи вітчизняної економіки України та її регіонів, а, отже, життя її громадян.

Література

1. Всесвітня туристична організація [Електронний ресурс]. – Режим доступу: uk.wikipedia.org.
2. Туризм в Україні: проблеми та перспективи розвитку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: tourlib.net.
3. Стратегія Івано-Франківської області на період 2020 року. Затверджена рішенням Івано-Франківської обласної ради від 17. 10. 2014 року № 1401-32 / 2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: if.gov.ua.
4. Комплексна регіональна цільова програма розвитку туризму в області на 2016 – 2020 роки. Затверджена рішенням Івано-Франківської обласної ради від 16. 10. 2015 року № 1820-39 / 2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: if.gov.ua.
5. Зварич О. І. Розвиток туристично-рекреаційної сфери – важлива складова подальшої розбудови економіки Прикарпаття / Зварич О. І. // Моделювання регіональної економіки. Зб. наук. праць. – Івано-Франківськ: Видав. Віктор Дяків, 2016. – № 1 (27) – С. 129-134.
6. Закон України від 15. 09. 1995 року № 324 / 95-ВР “Про туризм” (зі змін. і доп.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon5.rada.gov.ua.
7. Стратегія розвитку туризму та курортів на період до 2026 року. Схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 16. 03. 2017 року № 1688-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon3.rada.gov.ua.

1. Vsesvitnia turystychna orhanizatsija [World Tourism Organization]. – uk.wikipedia.org/wiki/Всесвітня_туристична_організація. – Retrieved from https://uk.wikipedia.org/wiki/Всесвітня_туристична_організація [in Ukr.].
2. Turyzm v Ukrajinі: problemy ta perspektyvy rozvytku [Tourism in Ukraine: problems and prospects of development]. – tourlib.net/statti_ukr/tourism_ukr. – Retrieved from http://tourlib.net/statti_ukr/tourism_ukr [in Ukr.].
3. Stratehija Ivano-Frankivskoji oblasti na period 2020 roku. Zatverdzhena rishenniam Ivano-Frankivskoji oblasnoji rady vid 17. 10. 2014 roku № 1401-32 / 2014 [Strategy of the Ivano-Frankivsk region for the period of 2020. Approved by the decision of Ivano-Frankivsk Regional Council dated 17. 10. 2014 № 1401-32 / 2014]. – if.gov.ua/page/19310. – Retrieved from <http://if.gov.ua/page/19310> [in Ukr.].
4. Kompleksna rehionalna tsilova prohrama rozvytku turyzmu v oblasti na 2016 – 2020 roky. Zatverdzhena rishenniam Ivano-Frankivskoji oblasnoji rady vid 16. 10. 2015 roku № 1820-39 / 2015 [Integrated regional target program of tourism development in the region for 2016 – 2020. Approved by the decision of Ivano-Frankivsk Regional Council dated 16. 10. 2015 № 1820-39 / 2015]. – if.gov.ua/files/uploads/Програма%20розвитку%20туризму%202016-2020.pdf. – Retrieved from <http://if.gov.ua/files/uploads/Програма%20розвитку%20туризму%202016-2020.pdf> [in Ukr.].
5. Zvarych O. (2016) Rozvytok turystychno-rekreatsiinoji sfery – vazhlyva skladova podalshoji rozbudovy ekonomiky Prykarpattia / Zvarych O. I. [The development of the tourist and recreational sphere is an important part of the further development of the economy of Prykarpattia]. Modeliuvannia rehionalnoji ekonomiky. Collection of scientific works. – Ivano-Frankivsk: Vydav. Viktor Diakiv – P. 129-134 [in Ukr.].
6. Zakon Ukrajinі vid 15. 09. 1995 roku № 324 / 95-VR “Pro turizm” (zi zmin. i dop.) [Law of Ukraine No. 324/95-VR “On Tourism” dated 15. 09. 1995 (amend. and sup.)]. – zakon.rada.gov.ua/laws/show/324/95-%D0%B2%D1%80. – Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/324/95-%D0%B2%D1%80> [in Ukr.].
7. Stratehija rozvytku turyzmu ta kurortiv na period do 2026 roku. Skhvalena rozporiadzhenniam Kabinetu Ministriv Ukrajinі vid 16. 03. 2017 roku № 1688-p [Strategy for the development of tourism and resorts for the period up to 2026. Approved by the order of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 16/03/2017, No. 1688-p]. – zakon3.rada.gov.ua. – Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua> [in Ukr.].

УДК 336.5:369

Солоджук Т. В., Гафійчук Т. В., Гафійчук Т. І.

ВИПЛАТИ ЗА ЗАГАЛЬНООБОВ’ЯЗКОВИМ ДЕРЖАВНИМ СОЦІАЛЬНИМ СТРАХУВАННЯМ В УКРАЇНІ

У статті описано та систематизовано виплати із Фондів загальнообов’язкового державного соціального страхування, виділено основні механізми їх фінансування, розглянуто існуючі проблеми при здійсненні виплат.

Ключові слова: загальнообов’язкове державне соціальне страхування, страхові виплати, соціальний захист населення

Solodzhuk T. V., Hafiichuk T. V., Hafiichuk T. I.

OBLIGATORY STATE SOCIAL INSURANCE TRANSFERS IN UKRAINE

The article describes and systematizes the Funds of Obligatory State Social Insurance transfers, identifies the main mechanisms of their financing, examines the problems in their implementation.

Key words: obligatory state social insurance, social insurance payments, social protection of the population

Вступ. У світі немає жодної країни з високорозвиненою економікою, яка б усунулася від регулювання ключових соціальних і економічних процесів. Що стосується України, то соціальний захист громадян завжди був пріоритетним завданням її соціальної політики.

Україна є соціальною державою, а тому регулювання соціального захисту її громадян здійснюється через соціальну політику шляхом використання різних його елементів, які відрізняються між собою способами акумулювання фінансових ресурсів, інструментами, які використовуються для формування фінансових ресурсів, умовами та порядком їх витрачання.

Система соціального захисту в Україні має три основні елементи, які її формують: соціальне страхування, соціальне забезпечення та соціальна допомога.

Механізми реалізації цієї системи та заходів, у межах її елементів досліджені у працях Ільчука Л. І., Телічко Н. А., Тимчишеної Н. Д., Тищенко О. В., Трофимової А. В., Шавариної М. П., Шаманської Н. В. Проте твердження науковців потребують конкретизації та систематизації із врахуванням нормативно-правового забезпечення соціального страхування

Постановка завдання. Описати і систематизувати виплати із Фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування, виділити основні механізми їх фінансування.

Результати. У наукових джерелах соціальне страхування пов'язується, в першу чергу, з особливими механізмами здійснення матеріального забезпечення страхових соціальних допомог і реалізації соціальних послуг у зв'язку з настанням соціальних ризиків [1, с. 199]. Ця система акумуляції фінансових ресурсів у фондах загальнообов'язкового державного соціального страхування шляхом сплати роботодавцями єдиного соціального внеску розмірі 22% від фонду оплати праці застрахованих осіб, є менш витратною порівняно із фінансуванням соціального захисту за рахунок бюджетних коштів.

Громадяни України, які працюють за межами території України і не застраховані в системі соціального страхування країни, в якій вони перебувають, члени особистого селянського господарства, якщо вони не належать до осіб, які підлягають страхуванню, мають право на одержання матеріального забезпечення та соціальних послуг за умови сплати страхових внесків, які акумулюються Державною фіскальною службою.

Основними законами, що регулюють здійснення різних видів загальнообов'язкового державного соціального страхування є закони України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування», «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття», Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», що регулюють порядок формування доходів та здійснення витрат із трьох фондів соціального страхування.

Ми систематизували види загальнообов'язкового державного соціального страхування в Україні, виділили матеріальні виплати та соціальні послуги у рамках кожного з них. Це показано на рис. 1.

Законом України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» регулюється три види соціального страхування: від тимчасової втрати працездатності, від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання та медичне страхування [2].

Соціальним страхуванням у зв'язку із тимчасовою втратою працездатності передбачено такі види матеріального забезпечення: допомога по тимчасовій непрацездатності, у тому числі на догляд за хворою дитиною; по вагітності та пологах; на поховання; оплата лікування в реабілітаційних відділеннях санаторно-курортного закладу після перенесених захворювань і травм.

Виплата кожного з цих видів допомог має на меті компенсацію втраченого при настанні непрацездатності заробітку, тому їх розмір здебільшого не перевищує заробітної плати застрахованої особи та залежить від страхового стажу, якщо особа пропрацювала за останнім місцем роботи більше 6 місяців протягом попереднього року.

При здійсненні соціального страхування від нещасного випадку на виробництві в Україні дотримуються германської моделі, в якій страховиком може виступати лише організація, що має публічно-правовий статус, тобто страхування працівників, які працюють в умовах ризику для здоров'я та підвищеного травматизму, є обов'язковим і повинне здійснюватися у державній системі. Це пов'язано із тим, що основною метою приватних страхових компаній є одержання максимального прибутку, а значить на ринку вони обирають найбільш вигідні варіанти вкладення коштів. При цьому прийнятний для них рівень ризику може бути вищим від ринкового, а розмір страхових

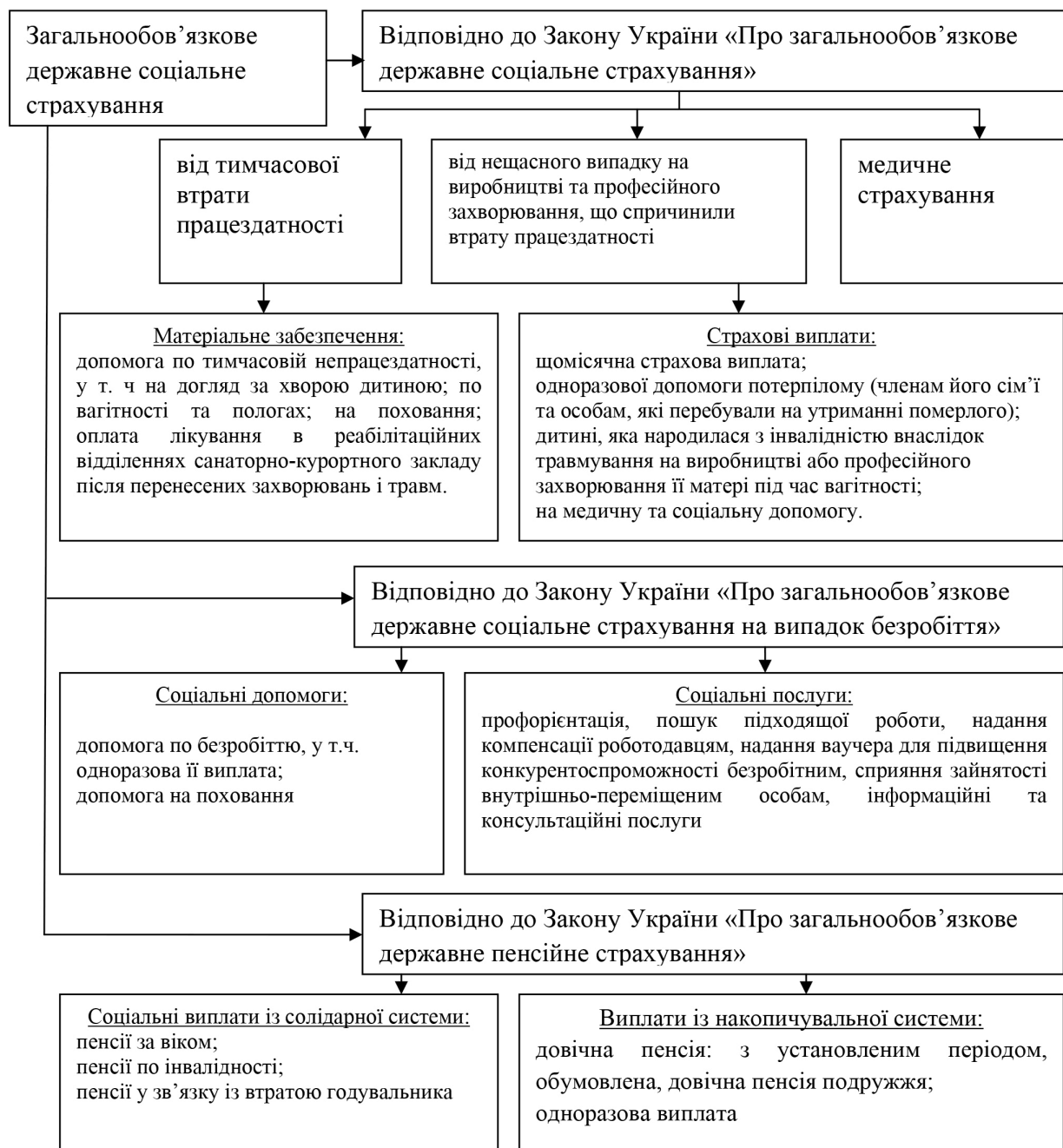

Рис. 1. Види загальнообов'язкового державного соціального страхування в Україні

премій – грошових сум, які сплачуються страховій компанії за ризик, може бути необгрунтовано високим і недоступним для багатьох роботодавців – страхувальників. Хоча система приватного корпоративного страхування є поширеною у країнах Європи, де організація соціальної політики здійснюється відповідно до континентально-європейської моделі (Німеччина, Австрія, Італія, Франція, Голландія). [3].

За страхуванням від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання також передбачено здійснення страхових виплат:

– щомісячної страхової виплати, яка має на меті компенсацію частини втраченого заробітку потерпілого призначается при встановленні йому МСЕК стійкої втрати працездатності. Залежить від ступеня втрати працездатності та середньої заробітної плати. Також може призначатися особам, які перебували на утриманні годувальника, проте її розмір не повинен перевищувати 10 прожиткових мінімумів, встановлених на момент призначення такої виплати;

– одноразової допомоги потерпілому, виходячи з 17 розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб, встановленого законом на

день настання права потерпілого на страхову виплату; його сім'ї у разі смерті потерпілого – у розмірі 100 розмірів прожиткового мінімуму; членам його сім'ї та особам, які перебували на утриманні померлого, а також дитині, яка народилася не пізніше, ніж десять місяців після його смерті – у розмірі 20 розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб;

– дитині, яка народилася з інвалідністю внаслідок травмування на виробництві або професійного захворювання її матері під час вагітності Фонд щомісячно виплачує кошти як особі з інвалідністю з дитинства, а після досягнення нею 18 років – у розмірі середньомісячної заробітної плати на території області (міста) проживання цих осіб, але не менше середньомісячного заробітку в країні на день виплати;

– на медичну та соціальну допомогу, у тому числі витрати на спеціальне харчування, лікування, купівлю ліків, спеціальний медичний, постійний сторонній догляд, побутове обслуговування, протезування, медичну реабілітацію, санаторно-курортне лікування, придбання спеціальних засобів пересування, якщо потребу в них визначено висновками МСЕК чи індивідуальною програмою реабілітації особи з інвалідністю.

З початку 2018 року відбувається активне впровадження реформи первинної ланки медико-санітарної допомоги. Спершу фінансування здійснювалося за рахунок субвенцій з держбюджету через місцеві бюджети, а з липня 2018 року через Національну службу здоров'я України теж за рахунок бюджетних коштів. Як відомо, кошти Фондів соціального страхування не входять до складу Державного бюджету України, тому ця реформа фінансується за рахунок нестрахових механізмів.

Україна є однією з небагатьох країн світу, де не впроваджено загальнообов'язкове державне медичне страхування, хоча наявність такого виду страхування передбачено Основами законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування та Законом України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування». Така ситуація негативно впливає на функціонування системи медичного обслуговування в Україні.

Згідно із Законом України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття» здійснюється виплата матеріального забезпечення, надання соціальних послуг при настанні події, через яку осо-

би, застраховані у системі соціального страхування втратили роботу як основне джерело доходу та здійснення профілактичних заходів, спрямованих на запобігання виникненню таких обставин.

Відповідно до Постанови Кабінету міністрів України від 5 березня 2014 року «Деякі питання державного управління зайнятості населення» [4] створено нову державну службу зайнятості, діяльність якої спрямовується та координується Міністерством соціальної політики. На неї покладено функції виконавчої дирекції Фонду щодо реалізації державної політики зайнятості населення, здійснення матеріального забезпечення і надання соціальних послуг безробітним, джерелом покриття витрат, на які є Фонд [5].

За рахунок коштів Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування фінансуються допомога по безробіттю, у тому числі одноразова її виплата, та допомога на поховання безробітного.

Розмір допомоги по безробіттю залежить від страхового стажу і заробітної плати особи до настання страхового випадку і не може бути меншим 544 грн. для осіб, які протягом попереднього року працювали менше шести місяців, та 1440 грн. для осіб, які за попередній рік працювали понад шість місяців [6]. Що ж до одноразової виплати, то вона визначається як сума допомоги по безробіттю у розрахунку на рік.

Соціальні послуги у рамках соціального страхування на випадок безробіття передбачають профорієнтаційні заходи, сприяння зайнятості внутрішньо-переміщеним особам, інформаційні та консультаційні послуги, надання ваучера для підвищення конкурентоспроможності безробітним.

Недостатньо конкурентоспроможними на ринку праці вважаються такі категорії громадян: одинокий батько, мати або особа, яка їх замінює і має на утриманні дитину віком до 6 років чи дитину-інваліда віком до 14 років, утримує інваліда з дитинства або інваліда I групи; діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування, яким не менше 15 років та які за згодою одного з батьків або особи, яка їх замінює, можуть, як виняток, прийматися на роботу; особи, звільнені після відбуття покарання або примусового лікування; молодь, яка закінчила або припинила навчання у навчальних закладах будь-якого рівня, звільнилася із строкової військової або альтернативної (не-

військової) служби і яка вперше приймається на роботу, але не довше 6 місяців після закінчення навчання чи припинення служби; особи, яким до настання права на пенсію за віком залишилося менше десяти років; особи з інвалідністю, які молодші пенсійного віку; учасники бойових дій, відповідно до Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту».

Для їх працевлаштування (крім інвалідів, які не досягли пенсійного віку) підприємствам, установам та організаціям з чисельністю штатних працівників понад 20 осіб встановлюється квота у розмірі 5% середньооблікової чисельності штатних працівників за попередній календарний рік.

Профілактичні заходи передбачають: покриття за рахунок коштів Фонду витрат роботодавця на оплату праці працівників, яких з метою запобігання вивільненню тимчасово переведено за їх згодою на іншу роботу (до 6 місяців протягом року) при збереженні за ними основного місця роботи; покриття витрат роботодавця на професійну перепідготовку або підвищення кваліфікації працівника, перед яким є загроза звільнення через реорганізацію або перепрофілювання підприємства, тимчасове припинення виробництва, при збереженні за ним основного місця роботи; інші заходи, визначені правлінням Фонду.

В Україні задекларовано трирівневу пенсійну систему: солідарне пенсійне страхування, накопичувальне і недержавне пенсійне страхування.

Відповідно до закону «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» із солідарної системи пенсійного забезпеченого рівня пенсійного страхування – накопичувального, який дозволить громадянам країни за прикладом європейських країн накопичувати кошти на індивідуальних пенсійних рахунках для одержання пенсійних виплат у пенсійному віці, визначеному договором про участь в накопичувальній системі і пенсійного страхування. Цей вік може відрізнитися від законодавчо встановленого на десять років.

З накопичувальної системи пенсійного забезпечення можна буде отримати: обумовлену довічну пенсію, довічну пенсію з встановленим періодом, довічну пенсію подружжя або одноразову виплату будь-якого з цих видів пенсій.

Проте, введення накопичувального рівня пенсійного страхування для держави коштує

дуже дорого, а її ефективність залишається не доведеною. До того ж у світі ряд країн відмовилися від накопичувальних систем, перевівши кошти з індивідуальних рахунків громадян у солідарні системи через високий рівень витрат на обслуговування накопичувального рівня.

Висновки. Отже, у рамках загальнообов'язкового державного соціального страхування держава здійснює соціальну підтримку своїх громадян від цілого ряду законодавчо визначених страхових ризиків. Механізм страхування є вигідним для держави, оскільки основна частина фінансових ресурсів надходить із заробітної плати застрахованих осіб. Проте, деякі елементи системи соціального страхування ще не працюють або працюють з низькою ефективністю, що знижує результативність усієї системи в цілому та ставить перед суспільством нові виклики щодо підвищення рівня життя населення, формування впевненості громадян у майбутньому, забезпечення стабільності економіки, наближення розмірів основних та додаткових соціальних гарантій мінімальних світових стандартів.

Література

1. Тищенко О. В. Загальнообов'язкове державне соціальне страхування в Україні: теоретично-правові проблеми. / Науковий вісник ужгородського національного університету. Серія Право, 2014. – Випуск 24. – Т. 2. – С. 198 – 200.
 2. Закон України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» у пот. ред. від 25.07.2018 р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1105-14>
 3. Лычук Л. І. Світовий досвід моделей соціальної політики та їх можливість використання в Україні. URL: <http://ipzn.org.ua/svitovyy-dosvid-modelej-sotsialnoyi-polityky-ta-yih-mozhlyvist-vykorystannya-v-ukrayini/>
 4. Постанова Кабінету міністрів України «Деякі питання державного управління зайнятості населення» від 5 березня 2014 р. № 9. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/90-2014-%D0%BF>
 5. Наказ Міністерства соціальної політики «Про затвердження Положення про державну службу зайнятості» 15.12.2016 № 1543 URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1723-16#n14>
 6. Постанова правління Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття постановою від 15.12.2017 р. №149 «Про мінімальний розмір допомоги по безробіттю». URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1577-17>
1. Tishchenko O.V. Obligatory state social insurance in Ukraine: theoretical and legal problems. / Scientific herald of Uzhgorod National University. Series Law 2014. – Issue 24. T. 2. – Pp. 198-200.
 2. Law of Ukraine «On Compulsory State Social Insurance» in the sweat. Ed. dated 07/25/2018. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1105-14>

3. *Ilchuk L.I.* Global Experience of Social Policy Models and Their Usability in Ukraine. URL: <http://ipzn.org.ua/svitoviy-dosvid-modelej-sotsialnoyi-polityky-ta-yih-mozhlyvist-vykorystannya-v-ukrayini/>

4. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine «On some issues of public employment management» of March 5, 2014 No. 9. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/90-2014-%D0%BF>

5. Order of the Ministry of Social Policy «On Approval of the Regulation on the State Employment Service» 15.12.2016 № 1543. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1723-16#n14>

6. Resolution of the Board of the Compulsory State Social Insurance Fund of Ukraine in case of unemployment by the Resolution of 14.12.2017 № 149 «On the Minimum Amount of Unemployment Benefits». URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1577-17>

Галуцак І. Є.

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ОБЛІКУ ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ ПІДПРИЄМСТВА

Система бухгалтерського обліку витрат, доходів та фінансових ресурсів підприємства в сучасних умовах не може повноцінно існувати без належної нормативно-правової бази, а сутність фінансових результатів неможливо адекватно оцінити та дослідити без аналізу відповідного нормативно-правового забезпечення. Таке забезпечення формувалося впродовж двох останніх десятиліть і воно перебуває в процесі постійних змін, які супроводжуються економічними, політичними, інтеграційними, соціальними та іншими чинниками. Прийняті законодавчі акти, що діють на території України, спрямовані, у першу чергу, на забезпечення регламентації бухгалтерського обліку, а також на регулювання правових та економічних відносин підприємства з державою, з іншими підприємствами й організаціями, з трудовим колективом тощо.

Прийняті законодавчі акти, що діють на території України, спрямовані, у першу чергу, на забезпечення регламентації бухгалтерського обліку, а також на регулювання правових та економічних відносин підприємства з державою, з іншими підприємствами й організаціями, з трудовим колективом тощо. Тому одним із найважливіших завдань є дослідження нормативно-правової бази з обліку фінансових ресурсів підприємства.

Питанням нормативно-правового регулювання бухгалтерського обліку в Україні та обліку фінансових ресурсів присвячена значна кількість праць вітчизняних науковців, таких як Ф. Ф. Бутинець, Л. В. Дікань, Є. В. Калюга, Р. О. Костирко, В. Ф. Максимова, В. М. Мурашко, Л. В. Нападовська, А. В. Озеран, В. О. Овсійчук, С. М. Петренко, М. А. Проданчук, В. П. Суйц, Б. Ф. Усач, Т. В. Фоміна, В. О. Шевчук, Н. М. Шульга.

Сучасне вітчизняне законодавство, що регулює бухгалтерський облік фінансових ресурсів, представляє собою багаторівневу систему, що знаходиться на стадії активного формування. Залежно від призначення і статусу, нормативні документи доцільно представити у вигляді певної багаторівневої системи. А саме: перший рівень – законодавчий, визначає сутність бухгалтерського обліку, завдання, основні поняття, шляхи регулювання, організації та ведення бухгалтерського обліку й подання фінансової звітності; другий рівень – нормативний, встановлює базові правила формування повної та достовірної інформації про фінансові результати та подання інформації у фінансовій звітності; третій рівень – методичний, документи цього рівня носять рекомендаційний характер, у них викладено методичні вказівки, роз'яснення з питань обліку фінансових результатів; четвертий рівень – організаційний, документи у вигляді внутрішніх форм та інструкцій визначають правила раціональної організації обліку із застосуванням прогресивних форм і методів ведення обліку, відображують специфіку діяльності підприємства.

Основним нормативним документом, який регулює систему бухгалтерського обліку в Україні, є Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні», ухвалений Верховною Радою України від 16.07.1999 р. № 996-XIV, зі змінами та доповненнями [4]. Також, слід відзначити, що, відповідно до змін, внесених 12.05.2011 р. до даного Закону, встановлено перелік підприємств, які складають фінансову та консолідовану звітність за міжнародними стандартами. Варто зазначити, що на сьогодні Програма реформування системи бухгалтерського обліку із застосуванням міжнародних стандартів,

затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 28 жовтня 1998 р. 207 № 1706, повністю виконана, у результаті чого в нашій державі почала функціонувати така законодавча база, яка відповідає як міжнародним, так і українським нормам ведення бухгалтерського обліку [5].

Міжнародні стандарти фінансової звітності (МСФЗ) є ефективним інструментом підвищення зрозумілості та прозорості інформації, формують відповідні підвалини визнання доходів і витрат, здійснення оцінки активів і зобов'язань, що дозволяє достовірно усвідомлювати та запобігати існуючим ризикам підприємства, а також зіставляти ефективність господарювання з метою релевантної оцінки майбутнього потенціалу та розробки відповідних управлінських рішень. У Законі України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» зазначено, що П(С)БО безпосередньо ґрунтуються на МСБО, а точніше, «не суперечать міжнародним стандартам» [5]. Це свідчить про те, що майже кожному П(С)БО відповідає певне МСБО та МСФЗ. Зокрема, П(С)БО 15 «Дохід» відповідає МСБО 18 «Дохід» та включає елементи МСБО 20 «Облік державних грантів і розкриття інформації про державну допомогу». Проте, П(С)БО 16 «Витрати» не має аналогів у МСБО та безпосередньо відповідає потребам національної практики. Щодо обліку фінансових результатів, то нормативною основою для складання найважливішої форми фінансової звітності – Звіту про фінансові результати є НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності»

З прийняттям Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності», затвердженого наказом Міністерства фінансів України № 73 від 07.02.2013 р. [2], відмінено дію П(С)БО 1–5, що регламентували порядок складання Балансу, Звіту про фінансові результати, Звіту про рух грошових коштів та Звіту про власний капітал. Критична оцінка структури й змісту фінансової звітності, відповідно до НП(С)БО 1, свідчить про зміну методики її складання через укрупнення та перегрупування окремих статей звітності, включення до її складу додаткових розділів тощо.

Зокрема, у П(С)БО наводяться умови визнання, оцінка та класифікація доходів і витрат. Така інформація надає можливість користувачам фінансової звітності порівнювати, оцінювати та прогнозувати доходи і витрати

підприємства, досліджувати його прибутковість, платоспроможність, а також здійснювати аналіз фінансових результатів в динаміці та виявляти причини відхилень [1].

Під час здійснення оподаткування прибутку, визначення розміру податку на прибуток та відображення його в обліку необхідно користуватися нормами Податкового кодексу України від 02.12.2010 №2755-VI (зі змінами та доповненнями, внесеними Законом України від 22.12.2011 № 4279-17) та Положенням (стандартом) бухгалтерського обліку 17 «Податок на прибуток», в яких надається вся необхідна інформація щодо визначення доходів і витрат із податку на прибуток та порядок відображення її в бухгалтерському й податковому обліку. Проте, принципові суперечності виявлено в класифікації та складі витрат діяльності, відповідно до вимог П(С)БО, МСФЗ та Податкового кодексу України. Перш за все, слід зазначити, що в Податковому кодексі не дано визначень видів діяльності, немає поділу діяльності на звичайну та надзвичайну. Натомість є пункт 14.1.84, згідно з яким: інші терміни для цілей розділу 3 використовуються у значеннях, визначених Законом України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» та національними й міжнародними положеннями (стандартами) фінансової звітності, положеннями (стандартами) бухгалтерського обліку. Поряд із цим, у п.1 ст.138 Податковим кодексом проігноровано норми національних П(С)БО в 209 частині поділу витрат на операційні (основні операційні та інші операційні) та інші витрати звичайної діяльності (фінансові, інвестиційні, інші). Згідно з вище зазначеним пунктом Податкового кодексу, слід розуміти що адміністративні витрати, витрати на збут, інші операційні витрати не є операційними витратами, що операційними витратами діяльності є тільки собівартість реалізованих товарів, виконаних робіт, наданих послуг. Таким чином п.138.1 Податкового кодексу потребує уточнення і до витрат, що враховуються при обчисленні об'єкта оподаткування віднести: витрати основної операційної діяльності, витрати іншої операційної діяльності, інші витрати [3].

Література

1. Національне Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» : затв. наказом Міністерства фінансів України від 07 лютого 2013 р. № / Міністерство фінансів України. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13> (дата звернення: 21.09.2018).

2. Податковий Кодекс України : затв. Верховною Радою 04.12.2010 № 2755-VI, зі змінами та доповненнями / Верховна Рада України. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (дата звернення: 21.09.2018).

3. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 15 «Дохід» : затв. Наказом Міністерства фінансів України від 29 листопада 1999 р. № 290. / Верховна Рада України. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z0860-99> (дата звернення: 21.09.2018).

4. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні : закон України : затв. Верховною Радою

16.07.1999 р. № 996-XIV, зі змінами та доповненнями / Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/996-14> (дата звернення: 21.09.2018).

5. Програма реформування системи бухгалтерського обліку із застосуванням міжнародних стандартів : затв. постановою Кабінету Міністрів України від 28 жовтня 1998 р. № 1706.

6. Мельник О. Особливості функціонування фінансових ресурсів у системі управління підприємством / О. Мельник // Галицький економічний вісник, 2012. – № 3 (36). – С. 108-16.

УДК 33:631.1

Левандівський О. Т., Морицян О. М., Морицян В. Ф.

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ В ОПОДАТКУВАННІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

У статті досліджено підходи до вивчення оподаткування сільськогосподарських підприємств в сучасних умовах господарювання. У генезі цієї проблеми показано основні підходи. Наголошується, що сучасне ведення сільського господарства тісно пов'язане з податковою політикою.

Обґрунтовуються окремі напрямки податкової політики. При цьому вважається, що оподаткування сільськогосподарських підприємств є важливим інструментом стало-

го розвитку держави та забезпечення її продовольчої безпеки. Однак, в сучасних умовах питання організації оподаткування потребує нового підходу, вдосконалення розглянутих програм шляхом проведення активних заходів на рівні сільськогосподарських підприємств.

Ключові слова: податкова політика, оподаткування, сільськогосподарські підприємства, аграрний сектор.

METHODOLOGICAL APPROACHES IN TAXATION OF AGRICULTURAL ENTERPRISES

The article analyzes the approaches to studying the taxation of agricultural enterprises in modern economic conditions. The genesis of this problem shows the main approaches. It is stressed that modern agricultural management is closely linked to tax policy.

Settle in separate areas of tax policy. It is considered that the taxation of agricultural enterp-

ris is an important tool for sustainable development of the state and ensuring its food security. However, in modern conditions the organization of taxation requires a new approach to improve given programs by conducting active measures on the level of agricultural enterprises.

Key words: tax policy, taxation, agricultural enterprises, agrarian sector.

Вступ. Одним з найбільш важливих елементів в системі економічних методів державного регулювання є податкова політика. Вплив податкової політики на стан виробництва надзвичайно важливий. При цьому принципове значення для розвитку сільськогосподарських підприємств має як обґрунтоване визначення меж податкового важеля, так і врахування специфіки їх виробництва.

Ця проблема завжди була досить актуальною. Ще відомий російський економіст кінця XIX – почала XX ст. В. Твердохлебов стверджував, що податки повинні в першу чергу служити цілям розвитку виробництва: «Розвиток продуктивних сил, – писав він, – ось вищий принцип оподаткування, який повинен лягти в основу будь-якої системи...»[1]. Надалі це положення було розвинене А. Соколовим,

який писав: «податки повинні сприяти або, принаймні, не протидіяти абсолютному і відносному зростанню чистого національного продукту»[2].

При перевищенні рівня оподаткування більше 30-35% в умовах ринку пропадає підприємницький інтерес і згортається ділова активність, або спостерігається масове ухилення від сплати податків. У результаті падає відносна, а потім і абсолютна сума надходжень від податків.

Постановка завдання. На даному етапі наукової роботи поставлено основне завдання – пізнання податкової політики в сучасних умовах господарювання. Суть цієї визначальної мети розкривається через виділення специфіки оподаткування сільськогосподарських підприємств.

Результати. Очевидно, що податкова політика формується відносно всієї економіки країни залежно від тих завдань, які ставить держава у сфері державних доходів і витрат на різних етапах розвитку суспільства. В той же час, вона, відносно конкретних секторів економіки має бути орієнтована на створення сприятливих умов і стимулювання їх розвитку.

Реформування податкової політики України, розпочате після 1992 року, в значній мірі було підпорядковане вирішенню чисто фінансових завдань, при реалізації яких в сільськогосподарських підприємств часто вилучався не лише весь чистий дохід, але і обігові кошти, чим підривалася матеріальна база розвитку і відтворення податкових платежів.

В результаті податковий тягар виявився непосильним для сільськогосподарських підприємств, а постійні зміни податкового законодавства зробили їх діяльність важкопрогнозованою.

В той же час слід визнати, що існуюча податкова політика передбачала низку пільг для сільськогосподарських підприємств щодо сплати податків та інших платежів до бюджету в порівнянні з іншими суб'єктами господарювання.

У результаті, не дивлячись на деклароване зниження податкового тягаря на сільськогосподарські підприємства, існуюча система оподаткування не забезпечувала для них належного рівня податкового навантаження, адекватного рівню ліквідності їх продукції. Вона була орієнтована на вилучення значної частини доходу, позбавляла товаровиробників внутрішніх джерел розвитку і знижувала мотивацію

до продуктивної праці. Це не дозволяло використовувати відповідні податкові механізми як важіль проведення раціональної аграрної політики, направленої на вдосконалення структури виробництва і системи господарювання, підвищення ефективності виробничої діяльності сільськогосподарських підприємств.

На даному етапі господарювання є думка – понизити сумарний рівень податкових відрахувань сільськогосподарських підприємств. В умовах кризи бажано не стільки розширити обсяг платежів у бюджет, скільки збільшити доходи підприємств і населення, що дозволить зберегти попит на основні види продукції і створити умови для розвитку аграрного сектора економіки, а це у свою чергу призведе до збільшення дохідної частини бюджету.

Враховуючи досвід країн з розвинутою ринковою економікою, величина податкового навантаження повинна складати не більше 6% сукупних витрат сільськогосподарських підприємств (у країнах ЄС від 2,5 до 6,0%, а в США близько 3-4%), що забезпечить режим найбільшого сприяння розвитку аграрного сектора економіки. В той же час висловлювані окремими вченими і економістами пропозиції щодо оголошення мораторію на податкові відрахування сільськогосподарськими товаровиробниками, представляються недостатньо обґрунтованими. Така ситуація може легально створити внутрішню офшорну зону на основі виробничої спеціалізації і можливе перенесення значної частини тіньового сектора безпосередньо в сільськогосподарське виробництво.

Також необхідно переглянути систему податкових пільг. Необхідний пільговий режим має бути направлений на стимулювання формування сільськогосподарськими підприємствами власних інвестиційних ресурсів. Він може бути досягнутий, зокрема, при наданні права відкриття інвестиційних накопичувальних рахунків, які відкриваються в уповноваженому державою банку. Кошти, що поступають на ці рахунки, повинні бути виведені з під оподаткування, але мають бути використані виключно на інвестиційні цілі, що заздалегідь декларуються підприємством (закупівля устаткування і техніки, будівництво виробничих об'єктів і ін.). Проте, якщо інвестиційний проект не реалізований у відповідності з декларованими умовами, то власник інвестиційного рахунку виплачує всю суму відстрочених податкових платежів, а також штрафні санкції у розмірі доходу від розміщення цих коштів на

депозиті за ставкою рефінансування НБУ.

Слід також передбачити можливість відстрочення податкових платежів на період завершення інвестиційного проекту, а також, надання податкового кредиту на період нормативної планової окупності інвестиційного проекту. Для активізації інтеграційних процесів між сільськогосподарськими товаровиробниками, з одного боку, і підприємствами переробної промисловості, з іншого боку, доцільно дозволити останнім інвестувати до 25% прибутку що підлягає оподаткуванню в пріоритетні напрями (грунтові і водоохоронні заходи, модернізацію виробничих і господарських об'єктів) виробничий розвиток (згідно переліку, погодженому сільськогосподарськими товаровиробниками і органами управління сільського господарства), виключивши ці кошти з бази оподаткування при розрахунку податку на прибуток.

Проте всі ці заходи носять лише тактичний характер, а необхідна радикальна зміна підходів до оподаткування, заснована на виробничій моделі економіки. При цьому економічна система розглядається як комплекс взаємопов'язаних елементів виробничої діяльності з метою отримання необхідних споживчих товарів для особистого і виробничого споживання. Відповідно валовий внутрішній продукт розглядається як результат спільного функціонування обігових коштів, основних фондів, використання землі, людської праці (рис. 1).

У загальному вигляді дана модель може бути описана наступною функцією:

$$Q=f(\Phi_o, \Phi_{ob}, Z, V)$$

Виходячи з цього, об'єктами оподаткування є ресурси, що використані і спожиті у виробничому процесі – основні фонди, обігові кошти, фонд оплати праці і природні ресурси. Одночасно з об'єктів оподаткування виключаються результати праці, виручка і прибуток.

Оподаткування основних фондів при цьому істотно відрізняється від податку на майно, який не може бути визнаний коректним, оскільки не враховує, зокрема, структуру і термін служби фондів і ін. Тому як узагальнюючий показник, що характеризує основні фонди як об'єкт оподаткування, пропонується розглядати амортизацію на їх повне відновлення. До цієї ж групи повинен увійти податок на капітал.

Оподаткування товарно-матеріальних цінностей і запасів є одним із засадничих елементів

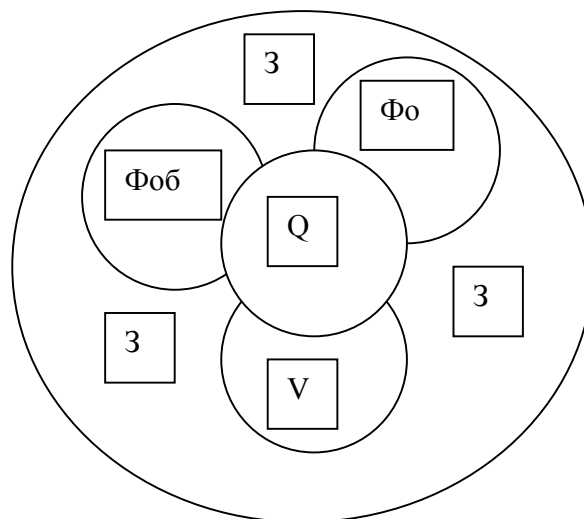

Рис. 1. Модель економічної системи розвитку де,

- Q – валовий внутрішній продукт;
- Φо – основні фонди;
- Φоб – обігові кошти;
- З – земля, надра і інші природні ресурси;
- V – вартість людської праці.

тів формування системи стимулювання виробничої активності. Сьогодні всяке збільшення собівартості продукції в цілому вигідно платнику податку, оскільки забезпечує зниження прибутку оподаткування, а проведення бартерних операцій робить поняття вартості продукції умовним. При введенні оподаткування товарно-матеріальних цінностей і запасів, всяке збільшення витрат на виробництво і зростанні відпускних цін виробника супроводжуватиметься відповідним збільшенням обсягів податкових відрахувань. Відповідно платник податків, прагнучи скоротити базу оподаткування, економічно зацікавлений у скороченні витрат ресурсів і втрачає стимул-реакцію у приховуванні частини прибутку через збільшення витрат. Третім основним об'єктом оподаткування є фонд заробітної плати, що забезпечує оподаткування використовуваних трудових ресурсів.

Визначивши об'єкти оподаткування, необхідно встановити коректний підхід для встановлення ставок податків. При цьому слідє базуватись не на декларованому принципі «зниження податкового навантаження будь-якою ціною», а на необхідності отримання сумарних податкових надходжень в обсязі, передбаченим консолідованим бюджетом. Інакше при формальному скороченні податкового навантаження виникне суттєвий дефіцит бюджету. Тому при розрахунку податкових ставок

пропонується використовувати як базу планові податкові доходи консолідованого бюджету, а також оцінити вклад кожного з видів ресурсів в його формування. На цій базі визначатимуться диференційовані податкові надходження за кожним з підвидів ресурсів¹.

Як показує проведений аналіз при переході до ресурсного оподаткування, податкове навантаження на даному етапі в основному лягає на сферу послуг, торгівлі, фінансів і дозвілля (до теперішнього часу вони успішно уникають оподаткування за рахунок подвійної бухгалтерії) і підприємства виробничої сфери, що не ефективно використовують основні фонди у виробничому процесі. Перехід до ресурсного оподаткування дозволить поліпшити збір податків і створить передумови зниження податкового тягаря товаровиробникам на 30-40% без зменшення доходів бюджету і стимулюватиме перерозподіл власності на користь ефективнішим власникам.

Найбільш актуальне використання принципів ресурсного оподаткування сільськогосподарських підприємств дозволить підвищити виробничу активність за рахунок раціонального поєднання фіскальної і стимулюючої функцій податків, забезпечить простоту обліку і контролю за повнотою і своєчасністю сплати податків, приведе податкове навантаження у відповідність з агроекономічним потенціалом товаровиробника, створить передумови для формування прибуткової бази органам місцевого самоврядування, на рівні, що забезпечить стійкий розвиток сільських територій.

Висновки. Таким чином, в цілях підвищення ефективності податкової політики відносно сільськогосподарських підприємств необхідно:

– встановити одноманітне законодавче поняття сільськогосподарського товаровиробника, яке повинне використовуватися як при прийнятті рішення про надання податкових пільг, так і при переході на сплату єдиного земельного податку. Також до сільськогосподарських товаровиробників мають бути віднесені всі підприємства, у загальному обсязі реалізації котрих вироблена ними сільськогосподарська продукція і продукти переробки власної

¹ Так, основні фонди можуть бути розділені на 6 основних груп: будівлі, споруди; робочі силові машини, контрольно-вимірювальні прилади; засоби обчислювальної техніки, транспорт та інші основні фонди і проводиться перехід до місячних норм амортизації і відповідно податкових відрахувань, що забезпечить ритмічність поступлень до бюджету.

сільськогосподарської сировини складають не менше 70%. Для підприємств, що мають у своєму складі сільськогосподарські підрозділи, система пільг повинна розповсюджуватись на частину основних фондів і ресурсів, що використовуються при виробництві продукції сільського господарства;

– понизити сумарний рівень оподаткування сільськогосподарських товаровиробників до рівня 5% валової виручки від реалізації продукції (за виключенням, пов'язаних із зовнішньоекономічною діяльністю), що забезпечить режим найбільшого сприяння аграрному сектору економіки;

– ввести єдиний земельний податок, що стимулюватиме виробничу активність і зменшить податковий тягар на сільськогосподарських товаровиробників, підвищить податкові надходження, створить передумови для самофінансування сільських територій, використовуючи як податкову базу загальну площу сільськогосподарських угідь з врахуванням їх якості, спеціалізації і умов функціонування підприємства. При цьому доцільно дозволити вести розрахунки як в грошовій, так і в натуральній формі, що дозволить полегшити ситуацію із збутом продукції для сільськогосподарських товаровиробників і формувати продовольчі фонди.

Вказані заходи сприятимуть підвищенню ефективності сільськогосподарської діяльності і стимулюватиме інвестиційну активність в агропромисловому виробництві.

Література:

1. Твердохлебов В. Финансовые очерки / В. Твердохлебов. М., 1916. С.49.
2. Соколов А. Теория налогов / А. Соколов. М., 1928. С. 65.
3. Esa Johansson. Tax planning by multinational firms: Firm-level evidence from a crosscountry database [Електронний ресурс] / Esa Johansson // OECD Economics Department Working Papers No. 1355. – 2017. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.oecdilibrary.org/docserver/download/9ea89b4d-en.pdf?expires=1516561764&id=id&acname=guest&checksum=87A1E0F0D5689DE863EAB1DC69735E8B>.
4. Аналітичний звіт: національний та регіональний виміри. Щорічна оцінка ділового клімату в Україні: 2016 рік [Електронний ресурс] // Програма USAID «Лідерство в економічному врядуванні» (USAID ЛЕВ). – 2017. – Режим доступу до ресурсу: [http://www.ier.com.ua/files/Projects/2015/LEV/ABCA2016\(full_report\).pdf](http://www.ier.com.ua/files/Projects/2015/LEV/ABCA2016(full_report).pdf).
5. Дубровський В. Порівняльний аналіз фіскального ефекту від застосування інструментів ухилення/уникнення оподаткування в Україні [Електронний ресурс] / В. Дубровський, В. Черкашин // Інститут соціально-економічної трансформації. – 2017. – Режим доступу

до ресурсу: <http://iset-ua.org/ua/doslidzhennya/item/111-porivnialnyi-analiz-fiskalnoho-efektu-skhem>.

1. *Tverdokhlebov V.* Financial essays / V. Tverdokhlebov. Moscow, 1916. p. 49.

2. *Sokolov A.* Theory of Taxes / A. Sokolov. Moscow, 1928. p.65.

3. *Esa Johansson* Tax planning by multinational firms: A firm-level evidence from a cross-country database [Electronic resource] / *Esa Johansson* // OECD Economics Department Working Papers No. 1355. – 2017. – Resource access mode: <http://www.oecdilibrary.org/docserver/download/9ea89b4d-en.pdf?expires=1516561764 & id = id & accname = guest &>

checksum = 87A1E0F0D5689DE863EAB1DC69735E8B.

4. Analytical Report: National and Regional Dimensions. Annual Business Climate Assessment in Ukraine: 2016 [Electronic Resource] // USAID Leadership in Economic Governance Program (USAID LEV). – 2017. – Resource access mode: [http://www.ier.com.ua/files/Projects/2015/LEV/ABCA2016\(full_report\).pdf](http://www.ier.com.ua/files/Projects/2015/LEV/ABCA2016(full_report).pdf).

5. *Dubrovsky V.* Comparative analysis of the fiscal effect from the use of instruments of tax avoidance / avoidance in Ukraine [Electronic resource] / V. Dubrovsky, V. Cherkashin / Institute of Social and Economic Transformation. – 2017. – Resource access mode: <http://iset-ua.org/ua/doslidzhennya/item/111-porivnialnyi-analiz-fiskalnoho-efektu-skhem>.

УДК 332:63

Матковський П. Є.

ПОНЯТТЯ ТА СКЛАДОВІ ЕЛЕМЕНТИ АГРАРНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ

Велика чисельність досліджень в аграрному секторі економіки породила необхідність більш чіткого визначення категоріального апарату, в тому числі тлумачення сутності аграрного сектора. Проаналізовано нормативно-правову базу регулювання аграрного сектора економіки та виявлено відсутність чіткого пояснення даного терміну. Обґрунтовуються також відмінності між понят-

тями “аграрний сектор”, “агропромисловий комплекс”, “аграрна сфера”, “сільське господарство”.

Ключові слова: аграрний сектор економіки, сільськогосподарські підприємства, нормативно-правове регулювання, аграрна сфера, агропромисловий комплекс

Matkovskiy P. Y.

CONCEPT AND COMPOSITION ELEMENTS OF THE AGRICULTURAL SECTOR OF ECONOMY

A large number of research in the agrarian sector of the economy has created the need for a clearer definition of categorical apparatus, including an interpretation of the essence of the agrarian sector. The normative-legal base of regulation of the agrarian sector of the economy is analyzed, and there is a lack of a clear explanation of this term. The differences between the con-

cept of “agrarian sector” and “agro-industrial complex”, “agrarian sphere”, “agriculture” are also substantiated.

Key words: agrarian sector of economy, agricultural enterprises, normative-legal regulation, agrarian sphere, agro-industrial complex.

Вступ. Сьогодні багато досліджень теоретичного та прикладного характеру здійснюються в аграрному секторі економіки.

Ряд науковців порівнюють між собою, часто отождолюють аграрний сектор економіки, агропромисловий комплекс, аграрну сферу, сільське господарство, визначаючи спільні та відмінні риси: Архипенко І., Гончарук Н., Сарай І, Ульяновко Ю., Курило В. та ін.

Ми вважаємо, що сектор економіки, частка якого сягає понад 10 % ВВП країни повинен мати більш чітке й усталене визначення на законодавчому рівні.

Постановка завдання. Оскільки часто вживаються в науковій літературі терміни близькі за значенням (аграрний сектор економіки, агропромисловий комплекс, аграрна сфера, сільське господарство), вважаємо за доцільне – конкретизувати термін аграрний сектор економіки з приналежними до нього складовими і визначити відмінності від інших понять.

Термін “аграрний сектор економіки” можна досліджувати з різних боків:

– з появи такої назви історично (хронологічного);

– з аналізу походження кожного слова зокрема (етимологічного).

Результати. Практично ніде в нормативно-правових та законодавчих актах не зустрічається термін “аграрний сектор економіки”, тим паче – його обґрунтування, визначення, складові елементи.

Серед рідкісних згадок – розпорядження Кабінету міністрів України від 17.10.2013 № 806-р. із назвою “Про схвалення стратегії розвитку аграрного сектора економіки на період до 2020 р.”, однак, в данному документі не йдеться про чіткий перелік складових вищезгаданого терміну [1].

В Законі України “Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 р.” йдеться про те, що до аграрного сектору належить “сільське та рибне господарство, харчова промисловість і перероблення сільськогосподарських продуктів” при цьому до данного сектору не включається аграрна наука і освіта, соціальна сфера села, їх матеріально технічне та фінансове забезпечення [2].

Становлення терміну аграрний сектор економіки здійснювалося в рамках АПК та відбулося в кілька етапів.

Наприкінці 80-х – початку 90-х років двадцятого століття народне господарство країни умовно було поділено на “комплекси”: будівельний, агропромисловий, паливно-енергетичний, промисловий, транспортний, оборонний, соціальний. В. І. Курило зазначає, що такий підхід залишився у спадок незалежній Україні, мав місце на початку її становлення й трапляється досить часто і нині [3, с. 87]. Серед наукових джерел того часу було чимало визначень АПК.

Спочатку панувала думка про те, що агропромисловий комплекс включає: власне сільське господарство; галузі промисловості, які переробляють сільськогосподарську сировину для отримання продовольства, шкіри, текстилю, тютюну; підприємства оптової і роздрібно-продовольчої торгівлі, громадське харчування [4; 5]. У вітчизняній економічній літературі найбільше часто структура агропромислового комплексу розглядається як сукупність чотирьох сфер [6-9], хоча деякі автори виділяють в агропромисловому комплексі лише три сфери [10].

У загальнодоступному Інтернет виданні вікіпедії зустрічаємо: “В АПК входять три великі сфери галузей.

Перша сфера АПК – тракторне і сільськогосподарське машинобудування; машинобуду-

вання для харчової промисловості; агрохімія (виробництво мінеральних добрив і мікробіологічна промисловість); комбікормова промисловість; система матеріально-технічного обслуговування сільського господарства; меліоративне і сільське будівництво.

Друга сфера – рослинництво, тваринництво, рибальство.

Третя сфера АПК – харчова промисловість; холодильне, складське, спеціалізоване транспортне господарство; торговельні й інші підприємства й організації, що займаються доведенням кінцевого продукту до споживача, включаючи оптові ринки, роздрібну торгівлю і суспільне харчування. До кожної сфери варто також віднести відповідні галузі науки і підготовку кадрів” [11].

Можна бачити також і надзвичайно спрощене тлумачення, при якому сільське господарство отожднюється з агропромисловим комплексом [12, с. 315]; деякі автори визначають агропромисловий комплекс України як сектор економіки [13, с. 7].

Усталеним є те, що сільське господарство включає дві галузі: рослинництво і тваринництво.

На законодавчому рівні в Україні відсутнє визначення АПК. Разом із тим у 1997-2000 роках міністерство, яке забезпечувало проведення в життя державної політики у сфері сільського господарства, садівництва, виноградарства, харчової, переробної та виноробної промисловості, називалося Міністерство агропромислового комплексу України (Мінагропром України).

Сьогодні міністерство має назву Міністерство аграрної політики та продовольства України (Мінагрополітики) [14].

Щодо структури впливу діючого Мінагрополітики то вона є наступною:

Діяльність міністерства спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України. Мінагрополітики України є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади з питань формування та забезпечення реалізації державної аграрної політики, політики у сфері сільського господарства та з питань продовольчої безпеки держави, державної політики в галузях рибного господарства та рибної промисловості, охорони, використання та відтворення водних живих ресурсів, регулювання рибальства та безпеки мореплавства суден флоту рибного господарства, ветеринарної медицини, безпечності харчових продуктів,

у сферах карантину та захисту рослин, охорони прав на сорти рослин, земельних відносин та топографо-геодезичної і картографічної діяльності, лісового та мисливського господарства, нагляду (контролю) в агропромисловому комплексі [15].

Оскільки Міністерство аграрної політики та продовольства України, з вище перелічених повноважень, до промисловості не має відношення, тобто не включає першу сферу АПК – тракторне і сільськогосподарське машинобудування; машинобудування для харчової промисловості; агрохімію (виробництво мінеральних добрив і мікробіологічну промисловість); комбікормову промисловість; систему матеріально-технічного обслуговування сільського господарства; меліоративне і сільське будівництво, то до нього більш близьким є визначення аграрного сектору економіки аніж АПК.

Систематизуючи аналіз різних авторів, можна стверджувати, що за словами М.Н. Малиша: “Аграрний сектор економіки являє собою сукупність галузей народного господарства, пов’язаних з розвитком сільського господарства, обслуговуванням його виробництва і доведенням сільськогосподарської продукції до споживача” [16, с. 12]. Н. Т. Гончарук визначає аграрний сектор економіки як сукупність взаємопов’язаних галузей сільського господарства і функціонально пов’язаних обслуговуючих формувань, які задовольняють потребу в продуктах харчування і сировини для переробної промисловості” [17, с. 21-22]. На нашу думку, тут важливо конкретизувати перелік напрямів функціонально-пов’язаних обслуговуючих формувань, які задовольняють потребу в продуктах харчування і сировини для переробної промисловості. Для прикладу, це можна конкретизувати так, як у визначенні терміну АПК – склад третьої сфери. Якщо такої конкретизації немає, то з визначення Н. Гончарук та М. Н. Малиша випливає, що виготовлення засобів виробництва теж функціонально-пов’язане з сільським господарством та обслуговуванням його виробництва, однак такі підприємства, як бачимо, за визначеннями більшості інших авторів, не належать до аграрного сектора економіки. Тому дуже доречною у визначеннях постає конкретизація. На думку І. Г. Сурай “Аграрний сектор економіки охоплює всі підприємства України незалежно від форми власності і організаційно-правової форми, що виробляють

сільськогосподарську продукцію й продукти її первинної переробки, та пов’язані з ними обслуговуючі підприємства, а також організації (установи), що здійснюють розробку та реалізацію державної аграрної політики” [18]. Тут вважаємо за доцільне не включати суб’єктів, які здійснюють реалізацію державної аграрної політики, наприклад установи та організації аграрної науки і освіти, соціальної сфери села, про що йдеться в Законі України “Про основні засади аграрної політики до 2015 р.”

З огляду на вищесказане, до аграрного сектора економіки слід включити другу та третю сферу АПК, із наступною системою складових:

– сільське господарство, де, в рамках базисних галузей рослинництва і тваринництва, виробляються різноманітні види сільськогосподарської сировини для переробки (зернові, технічні культури, багато видів тваринницької продукції), кінцева продовольча продукція для споживання у свіжому вигляді (картопля, овочі, плоди, ягоди, виноград, яйця, молоко тощо), а також кормовиробництво для вирощування тваринницької продукції;

– переробна промисловість, у системі харчової, легкої, борошномельно- круп’яної і комбікормової галузей, підприємства якої виробляють харчові продукти, включаючи напої та тютюн, вироби зі шкіри, текстилю та волокна тощо;

– аграрний ринок, у системі відповідної оптової та роздрібної торгівлі, громадського харчування, з урахуванням адекватної зовнішньоекономічної діяльності та міжрегіональної торгівлі, призначенням яких є реалізація сільськогосподарської продукції споживачам, включаючи домашні господарства, різноманітних видів кінцевої продукції; – інформаційно-технологічна інфраструктура як система підгалузей і підприємств, що здійснює закупівлі сировини і продовольства, фінансові послуги, послуг з маркетингу, транспортування, логістики, зберігання продукції тощо.

Надалі спробуємо дослідити сутність дещо іншим підходом, ґрунтуючись на походженні слів “аграрний” і “сектор”.

Слово “аграрний” латинського походження і в перекладі українською мовою дослівно означає “земельний”. У вітчизняній економічній літературі аграрні відносини розглядаються не як земельні відносини, а ширше – як економічні відносини [19, с. 4]. Проте таке твердження вчених-економістів, на наш по-

гляд, не зовсім точно відображає увесь спектр перекладу з латини слів, які мають корінь “агро”. Сучасне розуміння юристами аграрних правовідносин як правовідносин у сільському господарстві (чи в АПК) має під собою тверду лінгвістичну основу: трапляється такий переклад із латини: “agricola” – селянин, землероб; “agrosultura” – землеробство, рільництво, сільське господарство [20, с. 244].

Слід зазначити, що впродовж усього періоду незалежності України відбувалося становлення аграрного сектору економіки, до складу якого належать саме друга та третя галузі АПК і формулюється визначення поняття аграрного сектору економіки України. На нашу думку, на сучасному етапі економічного розвитку України з огляду на ті кардинальні зміни, які відбулися в державі, доцільно вживати поняття “аграрний сектор економіки” саме в цьому розумінні.

Таким чином, під узагальненими термінами “аграрна сфера” й “аграрний сектор” слід розуміти сільськогосподарську галузь економіки та інші галузі, які забезпечують виробництво будь-яких засобів виробництва сільськогосподарської продукції, її переробку, зберігання і реалізацію. Проте тут виникає логічне питання про співвідношення понять “сфера” та “сектор”.

Для відповіді на нього звернемося до тлумачних джерел.

Сектор (пізнюлат. sector, від лат. seco – розрізаю, розділяю): 1) чітко виражена складова частина, 2) частина народного господарства, яка має певні економічні й соціальні ознаки [20, с. 201]. Перше із наведених тлумачень наводить і сучасна українська енциклопедія [21, с. 62].

Сфера (від грец. – куля): 1) межі дії, поширення будь-чого (напр. сфера впливу), 2) суспільне оточення, середовище, обстановка [21, с. 1306]. Щодо терміна “сфера” читаємо: ще одним видом аграрних відносин є відносини соціального розвитку села. До соціальної сфери села належать об’єкти: сфери житлово-комунального господарства, включаючи благоустрій сільських територій; побутового обслуговування; охорони здоров’я; фізичної культури; народної освіти; культури й мистецтва [22, с. 52].

Висновки. Аграрний сектор економіки України як вужче поняття можна визначити як сектор економіки держави, який охоплює всі суб’єкти господарської діяльності незалежно

від форми власності та організаційно-правової форми, які виробляють сільськогосподарську продукцію і продукти її первинної переробки, та пов’язані з ними обслуговуючі підприємства, а також організації, що здійснюють розробку й реалізацію державної аграрної політики.

Аграрну сферу можна визначити як аграрний сектор економіки держави у взаємозв’язку із соціальною інфраструктурою сільської місцевості.

Література

1. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 жовтня 2013 р. № 806-р. Про схвалення Стратегії розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/806-2013-%D1%80> (дата звернення 20.08.2018 р.)
2. Закон України “Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року” (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2006, № 1, ст. 17). URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2982-15> (дата звернення 20.08.2018 р.)
3. Курило В. І. Про зміст та співвідношення деяких аграрних дефініцій / В. І. Курило. – Економіка АПК. – 2014. – № 2. – С. 87-92.
4. Азикова С. Г. Формирование и развитие регионального продовольственного рынка / С. Г. Азикова, А.А. Баранов. – Нальчик : КБГСХА. – 2005. – 112 с.
5. Азикова С. Г. Закономерности функционирования и развития корпоративных экономических структур / С. Г. Азикова, В. П. Савранский. – Нальчик : КБГСХА. – 2002. – 61 с.
6. Березівський П. С. Організація виробництва в аграрних формуваннях : навч. посіб. / П. С. Березівський, Н. І. Михалюк ; [за ред. П. С. Березівського]. – Львів : Українські технології, 2001. – 514 с.
7. Дорогунцов С. І. Розміщення продуктивних сил України : навч.-метод. посіб. для самост. вивч. дисц. / С. І. Дорогунцов, Ю. І. Пітюренко, Я. Б. Олійник та ін. – К. : КНЕУ, 2000. – 364 с.
8. Дусановський С. Л. Економічні основи розвитку АПК в ринкових умовах / С. Л. Дусановський, С. М. Білан. – Тернопіль : Збруч, 2003. – 182 с.
9. Хорунжий М.Й. Організація агропромислового комплексу : підручник / М. Й. Хорунжий. – К. : КНЕУ, 2001. – 382 с.
10. Мочерний С.В. Основи економічних знань : підруч. / С.В. Мочерний. – Вид. 2-е, уточ. – К. : Академія. – 2002. – 312 с.
11. Агропромисловий комплекс. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Агропромисловий_комплекс (дата звернення 26.08.2018 р.)
12. Адміністративне право України [підруч. для юрид. вузів і фак. / Ю. П. Битяк, В. В. Богущкий, В. М. Гарашук та ін.]; за ред. Ю.П. Битяка. – Х.: Право, 2001. – 528 с.
13. Володін С.А. Інноваційний розвиток аграрної науки: моногр. / С.А. Володін. – К.: МАУП, 2006. – 400 с.
14. Міністерство аграрної політики та продовольства України URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Міністерство_аграрної_політики_та_продовольства_України (дата звернення 29.08.2018 р.)

15. Структура Міністерства аграрної політики України. URL: [#Структура аграрної політики та продовольства України](https://uk.wikipedia.org/wiki/Міністерство_аграрної_політики_та_продовольства_України) #Структура (дата звернення 28.08.2018 р.).

16. Аграрная экономика : учебник / под ред. М. Н. Малыша ; 2-е изд., перераб. и доп. – Спб. : Лань, 2002. – 688 с.

17. Гончарук Н.Т. Кадри аграрного сектора економіки України: формування і розвиток / Гончарук Н. Т., Сergygin С. М. – Д.: ДРІДУ УАДУ, 2003. – 166 с.

18. Сурай І. Поняття державного управління аграрним сектором економіки України // Зб. наук. пр. НАДУ / За заг. ред. В. І. Лугового. – К.: Вид-во НАДУ, 2003. – Вип. 2. – С. 259-270.

19. Майовець Є. І. Теорія аграрних відносин: навч. посіб. / Є. І. Майовець. – К.: Центр навчальної літератури, 2005. – 276 с.

20. Гриценко С. П. Латинська мова й основи римського права: навч. посіб. / С. П. Ериценко. – К.: Центр навчальної літератури, 2005. – 336 с.

21. Современная украинская энциклопедия. Т. 13. – Харьков: Книжный клуб “Клуб семейного досуга”, 2005. – 1294 с.

22. Аграрне право України: підруч. / [В. М. Єрмоленко, О. В. Еафурова, М. В. Еребенюк та ін.]; за заг. ред. В. М. Єрмоленка. – К: Інтерком Інтер, 2010. – 608 с.

1. Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated October 17, 2013. 806-p. Approval of the Strategy for the Development of the Agrarian Sector of the Economy for the period up to 2020. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/806-2013-%D1%80>. Accessed 08. Aug. 2018

2. The Law of Ukraine “On the Basic Principles of the State Agrarian Policy for the Period until 2015” (Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine (BPD), 2006, No. 1, p. 17). URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2982-15>. Accessed 09. Aug. 2018

3. Kuril V. I. On the content and correlation of some agrarian definitions / Economy of agroindustrial complex. – 2014. – No. 2. – P. 87-92.

4. Azikova S. G. Formation and development of the regional food market / S. G. Azikov, A. A. Baranov – Nalchik: KBGSHA. – 2005. – 112 p.

5. Azikova S. G. The regularities of the functioning and development of corporate economic structures / S. G. Azikova, V. P. Savransky. – Nalchik: KBGSHA. – 2002. – 61 p.

6. Berezivsky P. S. Organization of production in agrarian formations: teaching. manual / P. S. Berezivsky, N. I. Mihalyuk; [ed. P. S. Berezivsky]. – Lviv: Ukrainian Technologies, 2001. – 514 pp.

7. Doroguntsov SI Placement of productive forces of Ukraine: teaching method. manual for self learn dists / SI Doroguntsov, Y. I. Piturenko, Y. B. Oliynyk. – K.: KNEU, 2000. – 364 p.

8. Dusanovsky S. L. Economic fundamentals of agro-industrial complex development in market conditions / S. L. Dusanovsky, Y. M. Bilan – Ternopil: Zbruch, 2003. – 182 p.

9. Khorunzhy M. Y. Organization of agro-industrial complex: a textbook / M. I. Khorunzhy. K.: KNEU, 2001. – 382 p.

10. Mocheryn S. V. Fundamentals of Economic Knowledge: Underlying. / S.V. Mocharyn Kind. 2nd, fix. – K.: Academy. – 2002 – 312 p.

11. Agro-industrial complex. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Agriculture>. Accessed 08. Aug. 2018

12. Administrative Law of Ukraine [under the. for the lawyer. universities and fac. / Y. P. Bityak, V. V. Bogutsky, V.M. Garashchuk and others.]; Y. P. Bitches – X.: Right, 2001. – 528 p.

13. Volodin S. A. Innovative development of agrarian science: monogr. / S. A. Volodymyr – K.: MAUP, 2006. – 400 p.

14. Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Ministry_of_Agrarian_Policy_and_Food_of_Ukraine. Accessed 07. Aug. 2018

15. Structure of the Ministry of Agrarian Policy of Ukraine. URL: [#Structure">https://uk.wikipedia.org/wiki/Ministry_of_Agrarian_Policy_and_Food_of_Ukraine # Structure](https://uk.wikipedia.org/wiki/Ministry_of_Agrarian_Policy_and_Food_of_Ukraine). Accessed 08. Aug. 2018

16. Agrarian Economics: Textbook / ed. N. N. Malysh; 2 ed. – St. Petersburg : Lan, 2002. – 688 p.

17. Goncharuk N.T. Cadres of the Agrarian Sector of Ukraine’s Economy: Formation and Development / Goncharuk N.T., Seryogin SM – D.: DRID UAD, 2003. – 166 p.

18. Surai I. The Concept of Public Administration in the Agrarian Sector of the Ukrainian Economy // Sb. sciences pr. NAPA / за заг. Ed. VI Meadow – K.: View at NAPA, 2003. – Vip. 2. – p. 259-270.

19. Mayovets E. I. The theory of agrarian relations: the teacher. manual / Y. Y. Mayevitch – K.: Center for Educational Literature, 2005. – 276 p.

20. Gritsenko S. P. Latin and the basics of Roman law: teach. manual / SP Ericenko – K.: Center for Educational Literature, 2005. – 336 p.

21. Modern Ukrainian Encyclopedia. T. 13. – Kharkov: Book Club “Club of Family Leisure”, 2005 – 1294 p.

22. Agrarian Law of Ukraine: under the leadership. / [V. M. Yermolenko, O. V. Eafurova, MV Erebenyuk et al.]; per community Ed. VM Yermolenko – Intercom Inter, 2010. – 608 p.

УДК 338.48

Краснокутська Ю. В.

ВНУТРІШНІЙ ТУРИЗМ ЯК СТРАТЕГІЧНИЙ НАПРЯМОК РОЗВИТКУ РИНКУ ТУРИСТИЧНИХ ПОСЛУГ ТА РІШЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ПРОБЛЕМ

Досліджено проблеми розвитку туризму в Україні, проаналізовано вплив внутрішнього туризму на економічну та соціальну сферу. Наведено основні заходи з розвитку внутріш-

нього туризму

Ключові слова: внутрішній туризм, туристичні послуги, мультиплікативний ефект, соціально-економічні проблеми

Krasnokutska I. V.

DOMESTIC TOURISM AS A STRATEGIC DIRECTION OF DEVELOPMENT OF THE MARKET OF TOURIST SERVICES AND SOLVING SOCIAL AND ECONOMIC PROBLEMS

The problems of tourism development in Ukraine have been investigated, the impact of domestic tourism on the economic and social sphere has been analyzed. The main actions for the devel-

opment of domestic tourism have been proposed.

Key words: domestic tourism, tourism services, multiplicative effect, social and economic problems.

Вступ. Внутрішній туризм займає особливе місце в житті любого суспільства. Сучасне виробництво внутрішніх туристських продуктів неможливо уявити уособленим, ізольованим, функціонуючим поза регіональною економікою. В реальному господарському житті воно базується на міжгалузевій виробничій кооперації, що пов'язує туризм та суміжні з ним галузі економіки, які, з одного боку, постачають туризму необхідні засоби виробництва, технічні умови виробництва та формують матеріально-технічну базу туризму, з іншої – доводять готові туристські продукти до споживача.

На основі такої взаємодії різних галузей й виникає комплекс внутрішнього туризму, який являє собою функціональну багатогалузеву підсистему, що виражає взаємозв'язок та взаємодію внутрішнього туризму та пов'язаних з ним галузей економіки з виробництва туристських продуктів, товарів та послуг та їх реалізацію.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження внутрішнього туризму як стратегічного напрямку розвитку сфери туристичних послуг та рішення соціально-економічних проблем.

Результати. Розвиток туризму пов'язаний міжгалузевими зв'язками з іншими секторами економіки, що породжує істотні мультиплікативні ефекти в економічній, екологічній

та соціально-культурній сфері. Ці ефекти можуть бути як позитивними, так і негативними. У зв'язку з цим, управління в сфері туризму повинно бути орієнтовано на мінімізацію негативних наслідків розвитку туризму та найбільш повне використання їх позитивного потенціалу.

До числа негативних ефектів відносяться: антропогенні впливи на природу – забруднення навколишнього середовища, вивіз капіталу за кордон тощо.

До позитивних аспектів туризму можна віднести наступні моменти:

– Дає імпульс для розвитку суміжних галузей, таких як сільське господарство, харчова промисловість, будівництво, виробництво сувенірів;

– Ініціює розвиток підприємництва. Туристський бізнес приваблює підприємців рядом аспектів: невеликими стартовими інвестиціями, невисоким бар'єром входження в галузь, відносно високим рівнем рентабельності при невисокому рівні витрат, стійким зростанням попиту на туристські послуги тощо.

– Вирішує багато соціальних проблем, в тому числі зайнятості та підвищення рівня добробуту людини. Розвиток туризму призводить до зростання чисельності робочих місць значно швидше, ніж в інших галузях. В багатьох країнах саме за рахунок туризму ви-

рішується проблема зайнятості, підтримується високий рівень життя населення. Туризм сприяє також підвищенню рівня освіти, культури, удосконалення страхової медицини, використання нових засобів поширення інформації.

– Знаходиться в руслі процесів глобалізації, оскільки призводить до гармонізації відносин між різними країнами та народами.

Туризм в цілому в теперішній час відіграє недостатньо важливу роль в економіці країни. Рівень розвитку внутрішнього туризму не відповідає потенційним можливостям України, що має архітектурні, художні, історичні цінності, багатіше природно-рекреаційні ресурси. Між тим тільки 10% туристських фірм працюють на ринку внутрішнього туризму.

Якщо виїзний туризм в Україні розвивається достатньо динамічно, то у сфері в'їзного та внутрішнього туризму існує ряд серйозних проблем. Це, в першу чергу, постійно зростаюча диспропорція між туристським імпортом та експортом, тобто відбувається вивіз капіталу за кордон, при дуже високому потенціалі розвитку внутрішнього туризму. Крім того, надзвичайно малий реальний внесок туристських фірм в соціально-економічний розвиток району.

Ситуація, що склалася, обумовлена комплексом причин, до яких можна віднести наступні:

1. Історичні. Сфера туризму в Україні протягом тривалого часу займала другорядне місце в економіці країни, тому в сучасних умовах не може стати розвинутою галуззю економіки – склався фактор інерційності. В радянський період територія України була закритою для туристів. В період перестройки перед урядом та перед громадянами стояли скоріше задачі виживання, ніж довгострокового розвитку.

2. Ідейно-догматичні. В дореформений період панував догмат примату виробничого сектору економіки над невиробничим. Така ідейна установка необґрунтовано тормозила розвиток сфери послуг. Ряд дослідників прямо вказують на цей догмат як на одну з причин відставання туризму. В радянські часи методологія оцінки результатів діяльності базувалася на марксистсько-ленінській концепції виробництва, яка не дозволяла належним чином оцінити «невиробничі» галузі економіки, до яких відносили туристську діяльність. Така недооцінка ролі туризму в народному господарстві призвела до відставання розвитку сфери послуг від рівня розвитку матеріального виробництва.

3. Фінансові. Інвестиції в галузь не відповідають потребам в створенні та утриманні об'єктів туристської інфраструктури. А при накопичених в Україні соціально-економічних проблемах достатньо складно очікувати в майбутньому масштабних державних інвестицій.

4. Управлінські. Відсутність державного підходу до питань розвитку туристської галузі, чіткої вертикалі влади, невиконання законодавства в сфері туризму, а також відсутність механізму його реалізації. Крім того, при існуючих проблемах внутрішнього туризму, реальна туристська політика наразі не здійснюється.

5. Ринкові. Низький рівень якості туристських послуг, погане співвідношення «ціна – якість послуг». Український вітчизняний туризм не може в повній мірі скласти конкуренцію виїзному.

6. Матеріально-технічні. Низька матеріально-технічна база туризму, зокрема готельна інфраструктура – робить непривабливими внутрішні тури для більшості українців, які мають досвід закордонного туризму.

Негативний внесок в ситуацію, що склалася, відіграла перестройка. В дореформений період туристські бази, дитячі оздоровчі табори, пансіонати, санаторії, спортивні об'єкти створювалися при підприємствах, обслуговувалися та експлуатувалися ними та утримувалися на їх балансі. В часи перестройки економічно ослаблені підприємства-власники туристських об'єктів в масовому порядку відмовлялися від непрофільних активів. Так закривалися дитячі оздоровчі табори, профілакторії, бази відпочинку, готелі.

За рідким виключенням деякі об'єкти вдалося зберегти лише завдяки їх переводу в муніципальну власність. В 90-і роки попит на об'єкти туристської галузі був надзвичайно низьким, населення не було спроможне оплатити 100% вартості туристських послуг. Влада була вимушена закривати об'єкти або субсидувати їх експлуатацію з бюджету. У зв'язку з відсутністю фінансових можливостей модернізація інфраструктури була неможлива.

7. Кадрові. Недостатність висококваліфікованих кадрів на всіх етапах надання туристських послуг. «Ненав'язливість» вітчизняного сервісу увійшла у приказку. Немалу роль в цьому питанні грають й культурно-історичні традиції сфери послуг дореформеного минулого, в якому «клієнт був завжди неправий». Іншими словами, український туризм доволі часто характеризується обмеженими ресурса-

ми гостинності. Між тим розвиток культурних ресурсів гостинності є важливішим фактором в туризмі, що створює умови для якісного обслуговування туристів.

8. Інформаційні. Відсутність повної та достовірної інформації негативно впливає на розвиток туризму, знижує ефективність процесів планування та управління галуззю. Українці не завжди інформовані про реальні можливості внутрішнього туризму, іноді не знають навіть про місця туристського інтересу, що можуть знаходитися в «шаговій» доступності. Наразі споживач не має інформації про можливості отримання тих чи інших туристських послуг, особливо в невеликих містах.

9. Теоретико-методологічні. Відсутність серйозної теоретико-методологічної бази для рішення прикладних задач аналізу та планування туристської галузі: немає цільових методик, немає інструментарію для відповідних розрахунків. Відсутність методик оцінки розвитку туризму пояснюється відсутністю статистичної інформації.

Усі вищевказані причини обумовили ситуацію з внутрішнім туризмом, що склалася. Це характеризується наявністю глибоких протиріч в його організаційній структурі, в спрямованості розвитку, в стані якісних та кількісних характеристик, в тому числі – відсутній комплексний погляд на країну як на туристську дестинацію, спостерігається бідність асортименту послуг, недостатньо розвинута туристська інфраструктура.

Вплив внутрішнього туризму на економіку як правило розглядають, виокремлюючи основні економічні функції туризму.

Виробнича функція туристського підприємства, що працює на внутрішньому ринку, пов'язана з такими виробничими факторами, як праця, земля та капітал. При комбінуванні виробничих факторів в процесі виробництва нового продукту створюється додаткова вартість, тобто відбувається накопичення цінностей. Підприємства, що працюють в сфері внутрішнього туризму, створюють нові продукти, що мають вигляд нематеріальних товарів (послуг) та сприяють накопиченню цінностей, виконуючи виробничу функцію.

Туристська галузь сильно персоніфікована, тому другою важливою функцією туризму вважається функція забезпечення зайнятості населення. Кількісне зростання кадрів в туристській сфері може призупинитися тільки в результаті впровадження технічних розро-

бок. Технічні засоби полегшують діяльність, але не можуть замінити особисте спілкування з гостем. Туризм прямим або непрямим чином сприяє зайнятості населення. Прямий ефект надання зайнятості в туризмі передбачає те, що населення отримує робочі місця безпосередньо в туристських підприємствах. Туризм створює ефект зайнятості й в інших галузях економіки, забезпечуючи непрямий ефект в зайнятості населення. Статистичні оцінки зайнятості населення в туризмі періодично публікуються та аналізуються, тоді як непрямий ефект сприяння зайнятості дослідити важко через значні методичні та організаційні труднощі, що виникають при зборі матеріалів.

З функцією туризму з забезпечення зайнятості тісним чином пов'язана функція створення доходу. Економічна діяльність в секторі туризму вносить вклад в створення національного доходу. В даному випадку мова йде про прямий ефект створення доходу в туризмі.

Додатково слід враховувати й те, що кожна грошова одиниця, що заробляє туристське підприємство на першому обороті коштів та отримує у вигляді доходу, знов уходить з рахунку підприємства. Таким чином, виникають нові доходи, але вже третіх осіб. Якщо ці особи виступають в ролі постачальників будь-яких товарів для туристського підприємства, то в цьому випадку можна стверджувати про непрямий ефект створення доходу в туризмі або про мультиплікативний ефект.

Створення доходу в туризмі сприяє збільшенню національного доходу. В економіці цей ефект приймається значним в тому випадку, коли доход, отриманий в одній галузі, сприяє виникненню нового доходу у іншого суб'єкта господарської діяльності. Ефект збільшення національного доходу в туризмі має насамперед регіональне значення. Значне зростання доходу відбувається тоді, коли первинна виручка туристської галузі переходить в регіональну торгівлю, промисловість або сільське господарство.

В регіональному аспекті важливу роль відіграє функція згладжування, яка проявляється в тому, що туризм сприяє економічному розвитку слабких в структурному відношенні регіонів. Внутрішніх туристів, як правило, приваблюють регіони зі слабо розвинутою промисловістю, місця, що мають унікальний ландшафт та навколишнє середовище у стані стійкої рівноваги. Найчастіше це регіони з переважним розвитком сільського господарства

та взагалі не освоєні. Для місцевих жителів таких регіонів туризм являє собою важливе джерело додаткового доходу: він сприяє вирівнюванню їх доходів, оскільки ці доходи найчастіше більш низькі, ніж в місцях з розвинутим промисловим виробництвом.

Остання економічна функція внутрішнього туризму – нівелювання платіжного балансу. В народному господарстві існує поняття платіжного балансу з усіма його складовими. Складовими частиною балансу послуг внутрішнього туризму є баланс подорожей в регіоні та виїзд за його межі. В цьому балансі витрати місцевих туристів, що виїхали за межі регіону, протиставляються доходам, отриманим від споживання товарів та послуг туристами, що прибули з інших місць. Туризм позитивно впливає на платіжний баланс кожної території. Традиційно баланс подорожей в Харківській області є дефіцитним, тобто витрати приїжджих в Харківській області нижче витрат харків'ян та мешканців області, що відпочивають в інших регіонах.

З розгляду економічних функцій туризму слідує, що розвинутий туризм завдяки великому притоку приїжджих забезпечує регіону насамперед грошовий дохід, що поступає ззовні, та додатковий товарообіг. Також не визиває спорів ствердження про наявність двох передумов розвитку туристської сфери: культурно-історичної спадщини та природно-рекреаційного потенціалу. Однак ще можна виділити істотну та економічно дуже значну передумову – достатньо високий потенціал клієнтів в безпосередній близькості до туристських об'єктів, що в принципі передбачає виникнення великих потоків відвідувачів.

Більш детально пророблено таку економічну передумову розвитку внутрішнього туризму, як надання туристам відповідних можливостей для задоволення їх потреб. За допомогою туристського «магніту» за термінологією Х. Бера, який відомий за межами регіону та знаходиться в самому центрі рекламної стратегії, туристи залучаються в конкретне місце. Однак вони залишають в місці перебування грошові кошти, призначенні для відпочинку, тільки при наявності розвинутої пропозиції в сфері туристських послуг.

Аналізуючи потенціал товарообігу в рамках «туристської пропозиції» з позицій відвідувача, деякі автори диференціюють витрати клієнта на 5 груп: харчування, оплата вхідних квитків до музеїв та установ культури, суве-

ніри та покупки, транспорт, проживання. При цьому не береться до уваги декілька додаткових витрат: на придбання нематеріальних послуг (наприклад, лікувально-оздоровчих) та ін. Але остаточний перелік груп витрат туристів, що залежить від конкретних умов їх перебування, не тільки важливий, оскільки є сильна залежність від внутрішніх та зовнішніх факторів туристського бізнесу, що важко врахувати.

При економічній оцінці внутрішнього туризму набагато важливіший аналіз структури витрат та готовності туристів платити. Такий аналіз дозволяє виявити диспропорції в обслуговуванні клієнтів та вчасно розробити коригуючі заходи. Роботи такого плану повинні проводитися на стику соціології та економіки, тому до теперішнього часу їх дуже мало.

Вплив туризму на соціальну сферу розглядається у відповідності з наступними напрямками:

1. Розвиток внутрішнього туризму сприяє створенню робочих місць. Існують певні закономірності: кадри нижчої ланки (повари, покоївки) в основному залучаються з місцевого населення; робітники більш високої кваліфікації приїжджають в туристські комплекси з міст. Значна частина зайнятих у внутрішньому туризмі – жінки. В певній мірі це пов'язано з тим, що внутрішній туризм має яскраво виражену сезонність, а чоловік як опора в сім'ї повинен мати стабільну роботу. Крім того, якість робочих місць у внутрішньому туризмі відрізняється значною питомою вагою зайнятих неповний робочий день.

Нова форма внутрішнього туризму для українського ринку – сільській (зелений) туризм. Місцеве населення з задоволенням приймає туристів в приватні оселі, як стають своєрідними міні-готелями.

2. Освітні функції внутрішнього туризму. Місцеве населення повинне підвищувати свій освітній рівень, щоб відповідати певній кваліфікації. Жителі населених пунктів, розташованих поряд з крупними туристськими комплексами та санаторіями, можуть цілеспрямовано навчатися туристським спеціальностям.

3. Розвиток культури місцевого населення. При відвіданні місцевих культурно-історичних пам'яток значна увага приділяється знайомству з культурою та побутом місцевого населення. В районах етнічного туризму в останні роки активно відроджуються традиції та культура місцевого населення. Створюються центри національної культури, підпри-

емства харчування, відроджуються традиції різних національностей, створюються творчі колективи, розвиваються національні види ремесел та спорту. Велике значення в розвитку культури мають свята, в ході яких різноманітні колективи можуть продемонструвати рівень своєї майстерності, а туристи знайомляться з життям регіону.

4. Розглянуті прямі (вплив соціуму на туризм) та зворотні (вплив туризму на соціум) зв'язки, значно впливають на туристські мотивації населення. Однак, не розглядаючи соціально-психологічні особливості цього процесу, слід відмітити його слабку обґрунтованість з точки зору економічного аналізу.

Більшість авторів пов'язують зміну попиту на внутрішній туризм з такими соціальними факторами, як структура сімей, умови життя та праці, рівень освіти, а також наявність вільного часу. Між тим в основі перелічених соціальних компонентів громадського життя полягає економічна складова, оскільки потреба людини у відпочинку, що відноситься до вторинних потреб, існувала завжди, а спосіб її реалізації визначається не в останню чергу наявністю вільних грошових коштів.

З часом очікується зміна відношення українців до подорожей: тривала щорічна відпустка все частіше буде проводитися вдалі, в той час як в найближчих туристських регіонах скоріше будуть проводитися короткотермінові відпустки. Наприклад, Берр вважає, що мешканці великих міст все частіше будуть віддавати перевагу одноденним відвідуванням близько розташованим туристським центрам без ночівлі, або двох-трьохденному відпочинку в кінці тижня. Дуже вірогідно, що будуть посилюватися тенденції до переваги індивідуального туризму груповому. Скоротяться колективні подорожі, виникне потреба в більшій індивідуальній пропозиції туристських послуг, що виходять за рамки простого перебування в домах відпочинку та на базах, зростуть вимоги до якості засобів розміщення та харчування.

Таким чином, найбільш реалістичні та економічно обґрунтовані заходи з розвитку соціального туризму можна звести до наступного:

1. Створення законодавчо-правової бази, що забезпечує можливість розвитку соціального туризму.

2. Розробка концепції соціального туризму.

3. Активізація діяльності зі створення туристських фірм та організацій, що спеціалізуються на соціальному туризмі.

4. Розробка методики формування різних видів соціального туризму з урахуванням закордонного досвіду.

5. Стимулювання послуг в галузі соціального туризму фірм, організацій, підприємств різних форм власності.

6. Використання досвіду закордонних країн з впровадження системи відпускних чеків.

7. Використання можливостей соціальної реклами для формування менталітету активного туриста.

Розглянутий вплив соціального устрою суспільства на внутрішній туризм та вплив туризму на соціальну сферу дозволяє оцінити загально соціально-економічну ситуацію, на фоні якої відбувається розвиток внутрішнього туризму. Однак аналіз економічної ефективності внутрішнього туризму слід розглядати під іншим кутом, спираючись на фундаментальні економічні теорії та системний підхід.

В літературі, присвяченій економічній ефективності туризму, розглядаються питання отримання вигоди від: організації туризму в масштабах держави, туристського обслуговування населення регіону; виробничо-обслуговуючого процесу туристської фірми. Визначаючи економічну ефективність туризму в позиції загальної теорії економічної ефективності, можна стверджувати, що вона є складовим елементом загальної ефективності суспільної праці та виражається певними критеріями та показниками.

Під критеріями економічної ефективності туризму розуміють основні вимоги до оцінки правильності рішення поставленої задачі. А оскільки суспільне виробництво функціонує в інтересах всього суспільства, його ефективність слід оцінювати виходячи зі ступеню досягнення цілей суспільства.

У відповідності до теорії оптимального функціонування економіки ефективність окремої галузі повинна оцінюватися з позицій загального ефекту, оскільки окремі критерії ефективності повинні відповідати глобальному критерію, «витікати» з нього. Загальний критерій ефективності громадського виробництва полягає в досягненні в інтересах суспільства найбільших результатів при найменших витратах коштів та робочої сили.

Деякі автори пропонують розглядати проблеми ефективності внутрішнього туризму за допомогою системного підходу. Системний підхід передбачає встановлення різних критеріїв та показників для різних рівнів управління

та певну ієрархію цілей та відповідних критеріїв ефективності.

Організаційна структура управління туризмом складається з ряду ланок:

1) Системи як диверсифікованого міжгалузевого комплексу соціально-побутової інфраструктури;

2) Галузі як самостійної господарської ланки в масштабах регіону;

3) Туристського господарюючого суб'єкту (туристської фірми).

Тому проблему визначення народногосподарського критерію ефективності туризму слід розглядати в трьох аспектах: на рівні суспільства (народного господарства в цілому), галузі, окремої туристської фірми.

Для того, щоб сформулювати весь комплекс системи критеріїв ефективності туризму, необхідно показати, як загальна мета діяльності системи на рівні суспільства розпадається на окремі цілі діяльності окремих підсистем. Для цього використовується прийом, відомий як «дерево цілей та критеріїв», де кожній цілі відповідає певний критерій, що виражає ту міру, за допомогою якої можна судити про успішність досягнення цілі.

Ефективність розвитку внутрішнього туризму на регіональному рівні багато у чому залежить від інвестиційної політики, що здійснюється в загальнодержавному масштабі. Швидка окупність вкладень в сферу внутрішнього туризму теоретично повинна зробити цю сферу дуже привабливою для інвесторів.

Розглядаючи проблеми інвестування внутрішнього туризму, необхідно мати на увазі, що ряд заходів може бути реалізованих в короткі терміни, поетапно та без залучення значного капіталу. Така діяльність починається зі створення можливостей, наприклад для харчування на відкритому повітрі влітку, включає оптимізацію режиму роботи музеїв, а в підсумку може вилитися в сумісну рекламу домів та баз відпочинку з туристськими фірмами.

Висновки. Таким чином, сучасний стан інвестування в сферу внутрішнього туризму не дозволяє очікувати істотного розвитку його матеріально-технічної бази. Вихід з нинішнього

положення, при якому український внутрішній туризм розвивається низькими темпами, деякі автори вважають в необхідності формування попиту на туристські послуги та в оптимізації виробничих процесів. Така трактовка в цілому відповідає теорії маркетингу та менеджменту. Якщо мати на увазі сукупний ринковий попит на туристські послуги на внутрішньому ринку, то слід спрямовувати зусилля на досягнення декількох умов, наприклад, на підвищення рівня маркетингових зусиль в галузі, досягнення необхідного стану навколишнього середовища тощо. В свою чергу, оптимізація виробничих процесів здатна підвищити конкурентоспроможність окремих видів та форм внутрішнього туризму. Однак в сучасних умовах в Україні теоретичні постулати не співвідносяться з повсякденними реаліями, такими як низька платоспроможність населення, відсутність системного державного фінансування природоохоронних заходів тощо. Щодо оптимізації виробничих процесів, то вона можлива при впровадженні нових технологій, прискореному розвитку інфраструктури місць перебування туристів, тобто кількісній та якісній зміні багатьох соціально-економічних складових сучасного суспільства.

Література

1. Герасименко В. Г. Ринки туристичних послуг: стан і тенденції розвитку: монографія / В. Г. Герасименко. – Одеса : Астропринт, 2013. – 303 с.
2. Козловець М. А. Внутрішній туризм як чинник політичної та соціокультурної інтеграції українського суспільства. Актуальні проблеми, сучасний стан та перспективи розвитку індустрії туризму в Україні та Польщі: Матеріали шостої міжнародної науково-практичної конференції / За ред. Саух І.В. – Житомир: Вид-во ЖФ КІБІТ, 2012.
3. Ткаченко Т. І. Сталий розвиток туризму : теорія, методологія, реалії бізнесу : монографія / Т. І. Ткаченко. – 2-ге вид., випр. та доп. – К., 2009. – 463 с.
4. Халімовська І. В. Внутрішній туризм як чинник соціокультурної інтеграції українського суспільства / І. В. Халімовська // Гілея: науковий вісник. – 2015. – Вип. 92. – С. 200-203.
5. Шулъга М. Освоєння особистістю соціокультурного простору життя через туризм // Соціальний ареал життя особистості. – К.: інститут соціології НАН України, 2005. – С. 196–208.

УДК 658.1:061

Мацола М. М., Мацола С. М.

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО УПРАВЛІННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ ПІДПРИЄМСТВА

В статті досліджено підходи, до управління зовнішньоекономічною діяльністю підприємства в умовах Євроінтеграції та покращення зовнішньоекономічної діяльності між Україною і країнами Європейського Союзу.

Ключові слова: зовнішньоекономічна діяльність, розвиток підприємства, конкурентоспроможність підприємства, пріоритети управління, управління зовнішньоекономічною діяльністю.

Matsola M. M., Matsola S. M.

MODERN APPROACHES TO MANAGING THE FOREIGN-ECONOMIC ACTIVITY OF THE ENTERPRISE

The article investigates approaches to the management of foreign economic activity of the enterprise in the conditions of Eurointegration and improvement of foreign economic activity between Ukraine and the countries of the European Union.

Key words: foreign economic activity, enterprise development, enterprise competitiveness, management priorities, management of foreign economic activity.

Вступ. Розвиток підприємств за умов зміщення вектору їх зовнішньоекономічної діяльності та з урахуванням посилення економічних зв'язків з країнами ЄС залежить від ефективного управління ними. Вдосконалюються підходи до управління та пошуку ефективних рішень щодо подальшого розвитку як підприємства в цілому, так, і окремих його ланок. Практичною проблемою розвитку вітчизняних підприємств в умовах ринкової економіки є те, що значна їх частина втрачає конкурентоспроможність порівняно з підприємствами країн ЄС. Необхідність пошуку та впровадження в практику ефективних підходів управління зовнішньоекономічною діяльністю на підприємствах являє собою довгостроковий процес та потребує постійної уваги з боку керівництва, що визначає актуальність досліджень у даному напрямі, також привертає увагу багатьох учених-економістів.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз підходів до управління зовнішньоекономічною діяльністю підприємства, що в сучасних умовах набуває особливого значення задля розвитку конкурентного бізнес-середовища в Україні. Підвищення ефективності зовнішньоекономічної діяльності підприємств потребує вирішення ключових завдань, таких як: забез-

печення їх фінансової стійкості, конкурентоспроможності на внутрішньому і зовнішньому ринках, розвитку підприємств в короткостроковій та довгостроковій перспективах, виходу на нові ринки збуту продукції.

Результати. Розвиток підприємств залежить від макросередовища, яке може мати вплив на окремі підприємства і навіть на цілі галузі. Фактори впливу макросередовища, практично не підконтрольні підприємству. Макросередовище визначає загальні умови підприємницької діяльності, впливає на мікросередовище і, відповідно, на розвиток підприємств. Вплив макросередовища може бути і опосередкованим але його необхідно враховувати в процесі прийняття управлінських рішень.

Під системою управління підприємством розуміють сукупність напрямів управління або функцій управління, які включають окремі складові: методологію, процес, структуру та техніку управління. Елементи управління підприємством містять: цілі, завдання, закони і принципи, методи, функції, технологію і практику управління; комунікації, схему процесу. Розробку і реалізацію рішень, інформаційне забезпечення; функціональні структури, схеми організаційних рішень, організаційні

структури, професіоналізм персоналу; системи документообігу, мережі зв'язку. На рисунку 1 наведена структура елементів системи управління [4].

Основним завданням підприємств в сучасних умовах, яке сприятиме їх розвитку, є необхідність посилення соціальних відносин та орієнтації системи управління відповідно до адаптації підприємства до нестабільного середовища:

- упорядкованість та відкритість системи відносин;
- якість системи управління;
- вміння адаптуватися до факторів ринкової нестабільності.

Виділяються три основні цілі і відповідні їм моделі поведінки підприємства при здійсненні зовнішньоекономічної діяльності:

- вихід на світовий ринок в пошуках більш дешевої сировини і капіталу;
- наближення виробництва до ринків збуту;
- підвищення ефективності діяльності підприємства при створенні зарубіжного підрозділу.

У першому випадку вдається досягти поставок за оптимальною ціною і більш високої в порівнянні з внутрішнім ринком якості,

долається недоступність певних матеріалів у своїй країні, забезпечується доступ до більш ефективного обслуговування і сучасних технологій. Наближення до кінцевих ринків збуту стратегічно необхідно для підвищення конкурентоспроможності продукту, адаптації до особливостей місцевого ринку, більш детального вивчення переваг споживачів, скорочення транспортних витрат, витрат по митному оформленню, обходу нетарифних обмежень та ін. Зростання ефективності може бути досягнуто шляхом отримання доступу до нових технологій, вдосконалення діяльності, підбору кваліфікованого персоналу [2].

Розвиток процесів глобалізації спростило можливості діяльності компанії за межами країни. Однак це не означає, що світовий ринок став єдиним або що підприємство може діяльність в світовому масштабі, лише за рахунок кількох зовнішньоторговельних зв'язків. Найчастіше початок зовнішньоекономічної діяльності пов'язаний з конкретними пропозиціями, на які безпосередньо реагує підприємство. Перш за все, враховуються ємність цільового ринку і можлива динаміка її зміни по конкретному сегменту діяльності підприємства. Саме цей показник вказує на прива-

Рис. 1. Структура елементів системи управління

бливість довгострокової роботи в даній країні. Однак привабливі із комерційної точки зору країни повинні бути також оцінені за ступенем простоти ведення справи, близькості розташування до обраних країн, характеру ринку, походження компанії або країнами, в яких є досвід успішної роботи по даному напрямку.

Вибрані варіанти країн для здійснення зовнішньоекономічної діяльності повинні відповідати можливостям і політиці компанії, тобто не повинен різко змінюватись характер операцій на такі, з якими не знайомий персонал компанії, оскільки це ускладнює роботу через ведення діяльності в незнайомому середовищі. Крім цього, при реалізації проекту не слід ігнорувати базові цінності компанії, а здійснення діяльності повинно будуватися в рамках сформульованої місії підприємства [2].

Вслід за вибором стратегічно важливих країн необхідно прийняти рішення про форму присутності на даних ринках і можливості перенесення частини діяльності підприємства на дані ринки.

До основних форм присутності належать: експорт, франчайзинг, підрозділи з продажу та маркетингу, виробнича структура за кордоном, ведення супутньої основної діяльності і ін. Вибір форми присутності залежить від ступеня унікальності товару і конкуренції на цільовому ринку. При цьому чим більше неповторні характеристики товару, чим менше існує товарів-замінників, тим менший ступінь присутності потрібно для його руху. У подібному випадку споживачі виявляються більш зацікавленими в товарі і швидше самі будуть його шукати.

Вибір форми присутності визначається також з урахуванням інфраструктури в країні, що впливає на необхідність створення власних каналів просування, від вартості виробництва, оскільки капіталомістке виробництво складніше переносити за кордон. Варто відмітити, що в реальній практиці вибір форми здійснюється з урахуванням фактора часу, так як зазвичай починається робота з низького ступеня присутності, а потім, у міру освоєння ринку, вона поетапно підвищується.

В період інтенсивного розвитку зовнішньоекономічної діяльності, підприємство стає елементом зовнішньоекономічної системи. Об'єктами зовнішньоторговельної діяльності можуть бути товари, роботи, послуги, інформація та результати інтелектуальних діяльності, а здійснюється вона в двох основних формах – у вигляді експорту та імпорту.

Для підприємства і топ-менеджменту базо-

вими є цілі розвитку в довгостроковій перспективі, оскільки розвиток є умовою збереження життєдіяльності підприємства. Планування зовнішньоекономічної діяльності підприємства здійснюється в рамках складеного окремого розділу зведеного внутрішньofірмового плану зовнішньоекономічної діяльності. Він включає показники з експорту та імпорту товарів послуг, по країнах і регіонах в грошовому і фізичному вираженні на певний період (зазвичай рік) [4].

Плани зовнішньоекономічної діяльності ґрунтуються на маркетингових планах підприємства, які визначають стратегічні напрями розширення зовнішньоекономічної діяльності, найбільш перспективні зовнішні ринки, методи роботи на них і умови міжнародної конкуренції. Планування зовнішньоекономічної діяльності передбачає наявність у підприємства хорошою корпоративної інформаційної системи, що дає змогу оперативно реагувати на швидку зміну ринкових умов на зовнішньому ринку. Основними об'єктами вивчення міжнародних ринків є:

1. Ринкова макросередовище на зовнішніх ринках, основними компонентами якої є: демографічне, культурне, економічне, природне, технологічне та політичне середовище.

2. Вимоги зарубіжного ринку до товару, тобто покупців до споживчих властивостей продукту і відповідного набору послуг, що супроводжують продаж і споживання товару. Рівень конкурентоспроможності продукції, що випускається.

3. Фактори привабливості зарубіжного ринку: економічні та технологічні; чинники ринкового потенціалу; конкурентні чинники.

4. Ємність зовнішнього ринку, характер і еластичність попиту.

5. Рівень світових цін і тенденції їх зміни.

6. Фірмова структура ринку і склад зарубіжних партнерів: споживачів, посередників, постачальників та конкурентів.

7. Ступінь і характер ринкової конкуренції, методи маркетингової роботи конкурентів, їх товарна, цінова, збутова політика, реклама і політика стимулювання продажів, кадрову політику.

8. Форми роботи, прийняті в торговельній практиці по даному товару на даному ринку і його сегментах [2].

В умовах великої кількості країн, на ринках яких діє підприємство складнішим стає процес управління та планування зовнішньоекономічної діяльності, тому досить часто вини-

кає потреба у розробці окремого бізнес-плану. Бізнес-план зовнішньоекономічного проекту підприємства включає наступні напрямки:

- 1) аналіз і характеристика зарубіжного ринку для проникнення або посилення ринкових позицій підприємства;
- 2) аналіз конкурентів, їх сильних і слабких сторін;
- 3) аналіз конкурентних позицій свого підприємства;
- 4) аналіз зовнішнього середовища бізнесу на даному ринку;
- 5) умови розвитку ЗЕД за даним напрямком бізнесу;
- 6) характеристика товару, призначеного до постачання за кордон;
- 7) характеристика підприємства, що виробляє даний товар;
- 8) місце розташування; становище на даному ринку;
- 9) виробництво, збут маркетинг;
- 10) засоби просування та стимулювання збуту; цінова політика;
- 11) характеристика конкретної фірми-партнера, для якої розробляється план;
- 12) оцінка ризиків даного проекту;
- 13) фінансовий план реалізації проекту.

Висновки. Зовнішньоекономічну діяльність необхідно розглядати не тільки як різновид економічної кооперації, а й як потужний стимул розвитку внутрішнього виробництва. Розвиток зовнішньоекономічної діяльності передбачає використання різних форм присутності на зовнішньому ринку і зміну структури експорту та імпорту. Зовнішньоекономічна діяльність спрямована на встановлення міждержавного економічного співробітництва, створення правових і торгово-політичних механізмів, що стимулюють розвиток і підвищення ефективності зовнішньоекономічних зв'язків. Зовнішньоекономічні операції на рівні підприємств здійснюються на основі укладених угод та використанні зовнішньоторговельних контрактів і договорів.

Комплексного розвитку підприємства можна досягнути лише у тому випадку, коли воно розглядається з погляду сукупності багаторівневих підсистем, що перебувають у неперервному взаємозв'язку одна з одною. Системний підхід щодо розвитку підприємства характеризується тим, що підприємство отримує ресурси із зовнішнього середовища, перетворює їх на продукт, а потім продукт переходить у зовнішнє середовище. Знання і вміння здійснювати процеси управління дозволяє визначати

всю систему зв'язків у зовнішньоекономічній діяльності, що стимулює розвиток підприємства.

Підприємства діють в умовах конкуренції, мінливого зовнішнього середовища і відсутності повної інформації про неї. Тому існує необхідність в повноцінному інформаційному моніторингу зовнішнього середовища ринків продукції і послуг. Важливо і ефективно використання цієї інформації, що пов'язано з детальним аналізом та обґрунтуванням прийнятих рішень, прогнозуванням і плануванням діяльності. Виходячи з такого розуміння системи зовнішньоекономічної діяльності, всі основні підприємницькі функції підприємства розглядаються єдиними підсистемами і повинні відповідати всім вимогам, а процес управління стає однією з найважливіших підприємницьких функцій.

1. Шульгіна Л. М. Сучасні концепції стратегічного управління інноваційним розвитком підприємства / Л. М. Шульгіна, В. В. Юхименко // Маркетинг і менеджмент інновацій. – 2011. – № 3. – Т. 2. – С. 79–84.

2. Підвищення конкурентоспроможності національної економіки в умовах євроінтеграції: [монографія] / [Л. Раєвнева О. В., Моделювання поведінки експортноорієнтованого підприємства: [монографія] / О.В. Раєвнева, А.С. Карпенко. – Харків: ІНЖЕК, 2014. – 378 с. В. Кривенко та ін.; за заг. ред. Л. В. Кривенко]. – Суми: Мрія, 2015. – 219 с.

3. Економічна складова Угоди про Асоціацію між Україною та ЄС: наслідки для бізнесу, населення та державного управління. – [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://www.ier.com.ua>.

4. Григор'єва М. І. Удосконалення системи управління ризиками зовнішньоекономічної діяльності підприємств в Україні / М. І. Григор'єва, В. В. Кобрицький // Інвестиції: практика та досвід. – 2015. – № 1. – С. 25–29.

5. Bridgeland D. M., Zahavi R., Business modelling: a practical guide to realizing business value. – Morgan Kaufmann, 2009 – 387 p. [E-resource]. – Access mode: <http://www.dsb.dk/>

6. Lekaj E. (2017), The process of Risk management for E-business / Erion Lekaj Donika Kercini, from <http://iipcc.org/wp-content/uploads/2017/07/81-85.pdf>

7. Solinas G. (2017), Three essays on the organizational dimensions of the strategic management of patents / Solinas, Giulia. City, University of London, from <http://ethos.bl.uk/OrderDetails.do?did=6&uin=uk.bl.ethos.709647>

8. Theodore Levitt, The Globalization of Markets [Electronic Resource] / T. Levitt // Harvard Business Review. – Mode of access: <http://www.lapres.net/levit.pdf>

1. Shulgina L. M. Modern Concepts of Strategic Management of Innovative Development of the Enterprise / LM Shulgina, V. V. Yukimenko // Marketing and innovation management. – 2011. – No. 3. – Т. 2. – P. 79–84.

2. Increasing the competitiveness of the national economy in the conditions of European integration: [monograph] / [L. O. Raevneva, Modeling the behavior of the export-oriented enterprise: [monograph] / O.V. Raevneva, AS Karpenko

– Kharkiv: INZHEK, 2014. – 378 s. V. Krivenko et al.; per community Ed. L.V. Krivenko]. – Sumy: Dream, 2015. – 219 p.

3. The economic component of the Association Agreement between Ukraine and the EU: implications for business, population and public administration. – [Electronic resource] Access mode: <http://www.ier.com.ua>.

4. Grigoriev MI Improving the risk management system of foreign economic activity of enterprises in Ukraine / MI Grigoriev, V. V. Kobrzhitsky // Investments: practice and experience. – 2015. – No. 1. – P. 25-29.

5. Bridgeland D. M., Zahavi R., Business modelling: a

practical guide to realizing business value. – Morgan Kaufmann, 2009 – 387 p. [E-resource]. – Access mode: <http://www.dsb.dk/>

6. Lekaj E. (2017), The process of Risk management for E-business / Erion Lekaj Donika Kercini, from <http://iipcccl.org/wp-content/uploads/2017/07/81-85.pdf>

7. Solinas G. (2017), Three essays on the organizational dimensions of the strategic management of patents / Solinas, Giulia. City, University of London, from <http://ethos.bl.uk/OrderDetails.do?did=6&uin=uk.bl.ethos.709647>

8. Theodore Levitt, The Globalization of Markets [Electronic Resource] / T. Levitt // Harvard Business Review. – Mode of access: <http://www.lapres.net/levit.pd>

УДК 330.1

Савка М. В., Костюк Б. А., Кухній Л. С.

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВА ЯК СКЛАДОВОЇ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ СИСТЕМИ

У статті розглянуто системні характеристики функціонування вітчизняних підприємств в умовах соціально-економічної системи. Обґрунтовано умови, аспекти і проблеми функціонування підприємств в Україні, визначено підсистеми і функції підприємства. Запропоновано модель механізму функціонування

підприємства на основі системної методології.

Ключові слова: функціонування підприємства, соціально-економічна система, системний підхід, механізм.

Savka M. V., Kostiuk B. A., Kukhniy L. S.

FEATURES OF FUNCTIONING OF THE ENTERPRISE AS A COMPLEX SOCIO-ECONOMIC SYSTEM

The paper presents the system characteristics of the functioning of domestic enterprises in the conditions of the socio-economic system. The conditions, aspects and problems of the functioning of enterprises in Ukraine are substantiated, the subsystems and functions of the enterprise are de-

finied. The model of the mechanism of functioning of the enterprise on the basis of system methodology is proposed.

Key words: functioning of the enterprise, socio-economic system, system approach, mechanism.

Вступ. В сучасних умовах становлення ринкової економіки України одним із пріоритетних напрямів є розробка ефективних механізмів функціонування підприємств, які відіграють важливу роль в забезпеченні потреб суспільства. Вітчизняні підприємства, прагнучи досягти успіху у складному, мінливому і непередбачуваному конкурентному середовищі, ведуть активний пошук новітніх способів ефективного функціонування, які дозволили б підвищити їх результативність, конкурентоспроможність та динамічний розвиток. Окремі питання, що пов'язані з механізмом функціонування підприємств прослідковуються у дослідженнях теоретичної спадщини вітчизняних вчених Вернадського І. В., Бунге М. Х., Подолинського С., Франка І. Я., Балудянського

М. А., Піхно Д. І., Воблого К. Г., Зібера М. І., Орженцького Р. М., Слуцького Є. Є., Туган-Барановського М. А. та інших, які досліджували поділ, вартість і мотивацію праці, що до тепер служить базою механізму функціонування підприємства. Свого часу окремі аспекти механізму функціонування підприємства були предметом досліджень і закордонних економістів Ж. Б. Сея, Ф. Фур'є, К. Сен-Сімона та Р. Оуена, які досліджували процес функціонування господарств, вартість і мотивацію праці, елементи процесу управління людьми, на результатах яких ґрунтується сучасний механізм функціонування. Серед сучасних вчених, які вивчали це питання були Мартяков О. В., Кузнецова Е. А., Лепейко Т. І., Гончарук А. Г. [1, 2].

Постановка завдання. Метою даного дослідження є визначення особливостей функціонування вітчизняних підприємств в умовах сучасної соціально-економічної системи за рахунок виокремлення принципів та властивостей, аспектів, умов і проблем їх функціонування та формування на цій основі відповідного механізму.

Результати. В останні роки економіка України переживає незначний спад, але її покращення та підвищення конкурентоспроможності можливе за умови ефективного функціонування суб'єктів господарювання – промислових підприємств. Промислове підприємство є основною ланкою національної економіки і основним її товаровиробником, яке виступає як юридична особа, основним видом діяльності якого є виробництво продукції, виконання робіт, послуг промислового характеру в порядку передбаченому законодавством України для задоволення суспільних, особистих потреб і отримання прибутку.

Підприємства як соціально-економічні системи представляють цілісну складну сукупність взаємозалежних та взаємодіючих економічних і соціальних елементів, які беруть участь в господарській діяльності і створюють якісно нову цілісність.

Дослідження функціонування промислового підприємства як складової соціально-економічної системи доцільно здійснювати на основі системної методології [3]. Згідно неї вони володіють системними ознаками, параметрами, рисами, властивостями, які обумовлюють можливість управління ними.

Основні ознаки та загальні риси підприємства як соціально-економічної системи визначаються як наявність чотирьох аспектів структурної впорядкованості елементів системи, що розкривають системний підхід до пізнання підприємства: 1) встановлено межі системи, тобто скільки та які складові елементи вона включає; 2) відомі змінні параметри елементів системи, одиниць, що утворюють систему; 3) встановлені допустимі відхилення співвідношень між кількісними значеннями змінних за рахунок обмежень кожної з них; 4) встановлені способи дії кожної одиниці і схема їх взаємодії [4, с. 123].

Для будь-якого підприємства складовими елементами виступають його підсистеми, люди, ресурси, відносини, процеси, економічні та соціальні явища, а їх кількість і види залежить від сфери і масштабу діяльності підприємства. Змінними параметрами цих елементів

виступає система показників і критеріїв, які характеризують кожен з них, а обмеженнями являються можливості підприємства. Спосіб дії і взаємодії елементів характеризується галузевим і функціональним призначенням підприємства.

Дослідження літературних джерел [3, 5] щодо вивчення існуючих системних властивостей підприємства дало можливість узагальнити їх і зробити висновок, що ними є:

– цілісність – підприємство сприймається як єдине ціле, що складається з окремих елементів, об'єднаних між собою взаємними зв'язками;

– функціональність – елементи підприємства об'єднуються в цілісну, системну єдність завдяки виконанню ними єдиної функції, цілі, мети;

– когерентність – між елементами підприємства всередині існує тісний взаємозв'язок, причому він міцніший, ніж зв'язки елементів із зовнішнім середовищем, що забезпечують підприємству самозбереження і виживання;

– емерджентність (неадитивність) – ціле підприємство має властивості, не притаманні його підсистемам, а функціонування підприємства представляється як сукупне функціонування взаємозв'язаних елементів підприємства, що створює якісно нові функціональні властивості підприємства. Емерджентність є результатом виникнення між елементами підприємства так званих синергічних зв'язків, які забезпечують загальний ефект функціонування підприємства, більший, ніж сума ефектів його елементів, діючих незалежно;

– цілеспрямованість означає наявність на підприємстві мети, структури цілей і завдань для її досягнення;

– ієрархічність – це складність структури підприємства, яку можна охарактеризувати такими показниками як кількість рівнів ієрархії управління, різноманіття компонентів та зв'язків, складність поведінки та неадитивність властивостей, складністю опису та управління підприємством, кількість параметрів та необхідний обсяг інформації для управління. Ієрархічність також полягає у тому, що підприємство можна розглядати як елемент системи вищого порядку (надсистеми), а її елементи – як системи;

– рівень самостійності та відкритості підприємства визначається такими показниками як кількість зв'язків підприємства із зовнішнім середовищем у середньому на один його елемент; інтенсивність обміну інформацією

чи ресурсами між ним та зовнішнім середовищем; ступінь впливу інших суб'єктів середовища;

– ідентифікованість – кожна складова частина підприємства (елемент) може бути відокремлена від інших складових, тобто ідентифікована;

– різноманітність (множинність) – кожний елемент підприємства володіє власною поведінкою і станом, відмінним від поведінки і стану інших елементів і підприємства в цілому;

– адаптованість, тобто здатність підприємства пристосовуватися до змінного зовнішнього середовища, яке впливає на нього;

– здатність і прагнення формувати цілі всередині підприємства;

– надійність підприємства визначається як безперервність функціонування при виході із ладу одного із компонентів; фінансовою стійкістю та платоспроможністю; перспективністю запровадженої економічної, технічної, соціальної політики;

– розмірність – кількість компонентів, елементів, підсистем підприємства та зв'язків між ними;

– керованість, що виражається допустимістю тимчасової зміни процесу функціонування в бажаному напрямку під впливом управлінських дій.

Природа підприємства згідно системного підходу розкривається із розуміння його як взаємовідношення частин і цілого, тобто поведінка частин підприємства визначається поведінкою цілого підприємства, а поведінка цілого залежить від поведінки частини.

Під функціонуванням підприємства можна розуміти: здійснення комплексу процесів перетворення його входів (ресурсів) у виходи (продукцію, прибуток); збереження його існування, підтримка його структури та впорядкованості; спосіб, засіб або дію для досягнення його мети. Процес функціонування підприємства є складним і полягає у створенні функціонального ефекту, який означає здатність підприємства робити те, що в принципі неможливо зробити окремо будь-якому його елементу. Функціонування підприємства ґрунтується на таких системних принципах:

– структурної і функціональної цілісності,
– відносної автономності елементів і функцій,

– активності.

В процесі функціонування підприємства як складової соціально-економічної системи можна виділити декілька аспектів:

– взаємодія з середовищем, тобто на підприємство впливає середовище, або воно впливає на середовище, щоб досягти кращого стану. У цьому випадку виникає проблемна ситуація, коли підприємству потрібно пристосуватися або змінити середовище.

– відпрацювання підприємством моделі взаємодії з середовищем. Це представляє собою саме тип взаємодії;

– реорганізацію (адаптацію) внутрішньої структури підприємства завдяки його внутрішнім функціям. Внутрішні функції змінюють стан підприємства і роблять його спроможним реагувати на зовнішні чинники;

– узгодженням функціонування елементів підприємства як цілісного організму. Відбувається перерозподіл функцій по елементах та узгодження дій між ними.

Зважаючи на динамічність і нестабільність сучасної економіки, в діяльності вітчизняного підприємства виникають численні проблеми, які утруднюють процес господарювання і вимагають додаткових зусиль. Їх можна виділити у декілька груп:

– проблеми пов'язані з реактивністю, які зводяться до здатності підприємства визначити поведінку зовнішнього середовища, поведінку своїх елементів та реагувати на них як цілісна структура;

– проблеми пов'язані із збереженням границь, які зводяться до здатності підприємства впливати на середовище, змінювати свої параметри і одночасно утримувати їх при впливі зовнішнього середовища, тобто здатність змінюватись дає можливість краще адаптуватись;

– проблеми пов'язані із збереженням рівноваги пов'язані із здатністю підприємства забезпечити уникнення незапланованих витрат або втрат, інакше воно буде виведене із рівноваги внаслідок чого буде змушене віддати зовнішньому середовищу додаткові ресурси і втратить баланс з середовищем, і потрапить у стан спаду і втрати функціонування;

– проблеми пов'язані із режимом функціонування, які характеризуються рівнем напруженості у процесі функціонування;

– проблеми пов'язані з оптимальністю функціонування полягають у здатності підприємства вибирати і реалізовувати найкращий варіант виконання своїх функцій.

Крім цього варто акцентувати увагу на тому, що функціонування підприємства визначається властивостями його елементів і зв'язками між ними, тобто наявною структурою та визначеними функціями його елементів. Між елементами підприємства виникають

функціональні і структурні взаємодії. Перші з них полягають у тому, що результати діяльності одних елементів підприємства впливають на входи (тобто цілі, завдання, ресурси) інших елементів. Другі виникають між кількома підсистемами підприємства і здійснюються через елементи, котрі входять одночасно у взаємодіючі підсистеми, але це означає, що в процесі функціонування однієї підсистеми, змінюються стан і функції її елементів, у тому числі, які входять у спільну область перетинання підсистем, що призводить до зміни функціонування інших підсистем підприємства.

Розглядаючи підприємство як господарюючу соціально – економічну систему, звернемо увагу на її складові підсистеми, які в науковій літературі [6, 7] подають в наступній редакції:

– виробнича, матеріально-технічна підсистема, до якої входить технічна, технологічна та персональна складові;

– організаційна підсистема, яка включає всю ієрархію органів управління, за допомогою яких здійснюється загальне регулювання діяльності підприємства;

– економічна підсистема, яка являє собою систему виробничих відносин, виробничих та господарських зв'язків між виконавцями задач з досягнення цілей підприємства;

– соціальна підсистема, яка включає методи та засоби, а також стимули, за допомогою яких мотивується виробнича діяльність персоналу різних структурних одиниць;

– інформаційна підсистема, яка являє собою інформаційні зв'язки між підсистемами, елементами і зовнішнім середовищем у вигляді документації.

Кожна з цих підсистем взаємодіючи, разом утворює цілісний механізм функціонування підприємства. Дефініція «механізм функціонування підприємства як складова СЕС» є складною і неоднозначною, тому необхідно чітко ідентифікувати складові цього поняття.

В тлумачній літературі "функціонувати" означає виконувати свої функції; бути в дії, діяти, працювати [8, с. 1552]. Можемо вважати, що функціонування підприємства означає виконання ним своєї соціально-економічної місії, своїх функцій, своєї діяльності, що обумовлюється різними умовами та механізмами.

Очевидно, що підприємство виконує місію виробництва, споживання продукції і нагромадження національного капіталу і цим впливає на макроекономічну та соціальну ситуацію в державі.

Для свого ефективного функціонування підприємство виконує низку функцій, що в свою чергу забезпечує досягнення ним цілей. Спектр функцій підприємства ототожнюється з його видами діяльності, тому їх розділяємо наступним чином: виробничо-технологічна функція; інноваційна функція; економічна функція; соціальна функція; організаційна функція; зовнішньо – економічна функція. При взаємодії цих функцій доволі часто виникає нова властивість (властивості), яка не виявляється в кожному окремому елементі підприємства, що називається емерджентністю.

Якщо звернути увагу на поняття "механізм", то йому належить важливе місце в економічній науці. Воно введено до наукового обігу у другій половині 60-х років XX століття. Але огляд наукової літератури свідчить, що вченими недостатньо уваги приділяється визначенню його змісту і цей термін тлумачиться в різному контексті від «системи, станів і процесів, що визначають якусь дію» до «комплексу заходів, скерованих на дослідження певних цілей».

Механізм функціонування підприємства представляє собою активну взаємодію між процесами, що розподілені за функціями підприємства, які скеровуються системою менеджменту на досягнення мети підприємства в умовах сучасної соціально-економічної системи.

Функціонування підприємства як складової соціально-економічної системи здійснюється в певних умовах, які існують в зовнішньому і внутрішньому середовищі підприємства. Зовнішнє середовище функціонування підприємства характеризується як деяка сукупність суб'єктів, процесів, сил і ситуаційних факторів, що виникають за межами підприємства, склад якого визначається видом діяльності підприємства, територією розміщення, ринками, галузями, партнерами, контактними аудиторіями та іншими складовими. Заслуговує уваги той факт, що сучасний механізм функціонування підприємства як ланки соціально-економічної системи діє в умовах ринкового механізму. Необхідні умови, що знаходяться в зовнішньому середовищі відображаються природними, суспільними, інформаційними, економічними, виробничими та іншими факторами, що впливають на становлення, функціонування і розвиток підприємства в сучасних ринкових умовах. Склад цих умов залежить від особливостей використовуваних ресурсів та отримуваних результатів господарської діяльності підприємства. Внутрішнє середовище функціонування підприємства характеризується на-

явними системами виробництва і управління. Умовами цього середовища виступають система цілей, технології виробництва і управління, організаційна структура та кваліфікований персонал.

Конкретизація вище вказаних умов функціонування підприємства матиме наступне трактування:

- економічна самостійність, тобто можливість на свій розсуд використовувати належне йому майно, визначати програму дій, обирати постачальників і споживачів, розпоряджатися доходами, що залишаються після сплати податків.

- самоокупність, рентабельність, самофінансування;

- матеріальна зацікавленість та відповідальність за результати діяльності;

- дотримання законів та рішень законодавчої та виконавчої влади.

Для ефективної взаємодії внутрішнього і зовнішнього середовищ підприємства необхідний менеджмент, який відповідає за функціонування підприємства як системи в умовах ринкових відносин [9, с. 14].

Приведене вище бачення механізму функціонування підприємства як складової соціально-економічної системи є багатогранне і ґрунтується на поєднанні складових і компонент, які діють взаємообумовлено, про що згадувалося вище і можливість сформулювати інтегровану модель механізму функціонування підприємства, яка відображає складові елементи та умови, які інтегруючись визначають і впливають на нього.

В цілому така інтегрована модель механізму функціонування підприємства дає можливість:

- встановити відповідність механізму функціонування підприємства системним положенням, дотримання яких забезпечить його ефективність;

- комплексно спостерігати взаємодію усіх ключових елементів, які формують і впливають на цей механізм;

- здійснювати постійний контроль та нагляд за дією цих елементів;

- визначати проблемні місця і пріоритетні напрями вдосконалення цього механізму.

Висновки. Проведений аналіз особливостей функціонування підприємства як складової соціально-економічної системи вказує на пріоритетність системного підходу у його визначенні, згідно якого це активна взаємодія

між процесами, що розподілені за функціями підприємства, які скеровуються системою менеджменту на досягнення мети підприємства в умовах сучасної соціально-економічної системи.

Механізм функціонування підприємства обумовлюється зовнішнім і внутрішнім середовищами, перше з яких представляється як суб'єкти і фактори впливу та умови функціонування підприємства, яке є частиною соціально-економічної системи найнижчого мікрорівня, а друге – як взаємодія підсистем підприємства, що виконують його функції і зорієнтовуються системою менеджменту на досягнення його мети, враховуючи аспекти функціонування та вирішуючи проблеми функціонування, які виникають в процесі господарювання. Узагальнення положень системного підходу дозволило встановити, що ефективність механізму функціонування підприємства як визначається його системними властивостями і принципами.

Література

1. Економічні проблеми XXI століття: міжнародний та український виміри: монографія / за ред. С. І. Юрія, Є. В. Савельєва. – К.: Знання, 2007. – 595 с.

2. Механизмы управления развитием социально-экономических систем: монографія / за ред. О. В. Мартяковой. – Донецк: ДВНЗ «ДонНТУ», 2010. – 688 с.

3. Ладанюк А. П. Основи системного аналізу / А. П. Ладанюк – Вінниця: “Нова книга”, 2004 – 347 с.

4. Плоткін Я. Д. Виробничий менеджмент: навч. посібник: збірник вправ / Плоткін Я. Д., Пашенко І. Н. – Львів: Держ. Університет „Львівська політехніка”, 1999. – 258 с.

5. Економічні системи: монографія. Т. 2 / за ред. Г. І. Башнянина. – Львів: Видавництво комерційної академії, 2011. – 496 с.

6. Гріфін Р. Основи менеджменту: підручник / Р. Гріфін, В. Яцура; під ред. В. Яцура, Д. Олесевич. – Львів: Ба К, 2001. – 624 с.

7. Осовська Г. В. Основи менеджменту: підруч. / Г. В. Осовська, О. А. Осовський – К.: «Кондор», 2006. – 664 с.

8. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / [уклад. В. Т. Бусел]. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.

9. Хміль Ф. І. Менеджмент: підручник / Ф. І. Хміль – К.: Вища шк., 1995. – 351 с.

1. Ekonomichni problemy XXI stolittia: mizhnarodnyi ta ukraïnskyi vymiry: monografiia/ za red. S. I. Iurii, E. V. Savelieva? – K.: Znannia, 2007. – 595 s.

2. Mehanizmy upravlieniia razvitiem sotsialno-ekonomicheskikh sistem: monografiia/ za red. O. V. Martiakovoi. – Donetsk: DVNZ «DonNTU», 2010. – 688 s.

3. Ladaniuk A. P. Osnovy systemnogo analizu / A. P. Ladaniuk – Vinnytsia: “Nova knyga”, 2004 – 347s.

4. Plotkin Ia. D. Vyrobnychy menedzhment: navch. Posibnyk: zbirnyk vprav/Plotkin Ia.D., Paschenko I.N. –

Lviv: Derzh. Universytet „Lvivska politechnika”, 1999. – 258 s.

5. Ekonomichni sistemy: monografiia T. 2 / za red. G. I. Bashnianyna – Lviv: Vydavnytstvo komerciinoi akademii, 2011. – 496 s.

6. Griffin R. Osnovy menedzhmentu: pidruchnyk / R. Griffin, V. Iacura; pid red. V. Iacura, D. Olesnevych. – Lviv: Ba K, 2001. – 624 s.

7. Osovska G. V. Osnovy menedzhmentu: pidruchnyk / G. V. Osovska, O. A. Osovskiy – K.: «Kondor», 2006. – 664 s.

8. Velykyi tlumachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy (z dod. I dop.)/[uklad. V.T. Busel]. – K.; Irpin: VTF «Perun», 2005. – 1728 s.

9. Hmil F. I. Menedzhment: pidruchnyk / F. I. Hmil – K.: Vyscha shk., 1995. – 351 s.

УДК 658.722

Черневий Ю. І., Латик Т. В., Коновальчук Л. П.

ЕФЕКТИВНА ОРГАНІЗАЦІЯ ПУБЛІЧНИХ ЗАКУПІВЕЛЬ: ПЛЮСИ ТА НЕДОЛІКИ СИСТЕМИ PROZORRO

Обґрунтовано заходи ефективної організації публічних закупівель України. Висвітлено запроваджені успішні зміни у даній сфері. Розглянуто цілі та напрями реформування системи для створення добросовісної конкуренції, відкритості та прозорості торгів, боротьби з корупцією, а для замовників можливість ку-

пувати товари за нижчими цінами. Зазначено переваги та недоліки проведення процедури.

Ключові слова: публічні закупівлі, замовник, учасник, центральна закупівельна організація, тендерний комітет, авторизований електронний майданчик, процедури закупівлі.

Cherneyu Y., Latyk T., Konovalchuk L.

EFFICIENT ORGANIZATION OF PUBLIC PROCUREMENT: PLUSES AND PROBLEMS OF THE PROZORRO SYSTEM

The measures of effective organization of public procurements of Ukraine are substantiated. The successful changes introduced in this area are highlighted. There are considered the aims and directions of reforming the system for creating fair competition, openness and transparency of bidding, fighting corruption, and the possibility

for customers to buy goods at lower prices. The advantages and disadvantages of conducting procedures are noted.

Key words: public procurement, customer, participant, central procuring organization, tender committee, authorized electronic platform, procurement procedures.

Вступ. З метою забезпечення прозорого та ефективного здійснення закупівель, запобігання корупції, створення добросовісного конкурентного середовища у сфері публічних закупівель у 2016 році вступив у дію Закон України «Про публічні закупівлі» від 25.12.2015 року № 922-VIII.

Даний Закон установлює правові та економічні засади для забезпечення потреб держави та територіальної громади. Він застосовується до замовників, якщо вартість предмета закупівлі товару чи послуги дорівнює або перевищує 200 тисяч гривень, а робіт – 1,5 мільйона гривень, до замовників, які здійснюють діяльність в окремих сферах господарювання, якщо вартість предмета закупівлі товарів чи послуг дорівнює або перевищує 1 мільйон гривень, а для робіт – 5 мільйонів гривень.

Під час здійснення закупівлі товарів (робіт, послуг), вартість яких є меншою за вартість, що встановлена в абзацах другому і третьому ч. 1 ст. 2 Закону № 922, замовники повинні дотримуватися принципів здійснення публічних закупівель, установлених цим Законом, та можуть використовувати електронну систему закупівель з метою відбору постачальника товару (товарів), надавача послуги (послуг) та виконавця робіт для укладення договору. У разі здійснення закупівель товарів, робіт і послуг без використання електронної системи закупівель, за умови, що вартість предмета закупівлі дорівнює або перевищує 50 тисяч гривень, замовники обов'язково оприлюднюють звіт про укладені договори в системі електронних закупівель відповідно до статті 10 цього Закону [1].

Постановка завдання. Метою статті є вивчення порядку здійснення публічних закупівель, для забезпечення цільового та прозорого використання коштів бюджету, розгляд основних проблем у механізмі проведення закупівель.

Результати. Скоро три роки, як для всіх замовників України діє Закон «Про публічні закупівлі». Напевно, кожен із них спробував проводити закупівлі за допомогою авторизованого електронного майданчика в системі ProZorro відповідно до вказаного законодавчого акту.

У процесі роботи виникали як перемоги, так і негативні відгуки про нові правила здійснення закупівель, а також велика кількість помилок. Але, як кажуть, не бійтеся помилятися – бійтеся повторювати помилки! Тому, подальше реформування публічних закупівель, повинно змінити цю ситуацію в кращу сторону та стане рухом уперед для нашої країни.

В результаті, 24 лютого 2016 року, Кабінет міністрів України своїм розпорядженням №175-р схвалив Стратегію реформування системи публічних закупівель («дорожню карту») та затвердив План заходів щодо реалізації даної Стратегії.

Так, першим важливим напрямом реформи є стабільність нормативної бази та приведення закупівельних процедур до міжнародних стандартів тому, що часті зміни у законодавстві приводять до неправильного тлумачення правил і принципів здійснення закупівель.

Важливим у реформуванні є контроль за витрачанням бюджетних коштів, прозорість дій замовників та виявлення і запобігання корупції. Для забезпечення рівня прозорості учасники закупівель повинні публікувати заплановані закупівлі, технічні і якісні вимоги до предмету закупівлі, своєчасно звітувати про результати проведених процедур та виконання укладених договорів. Створено систему боротьби з порушеннями, спрощено процедуру оскарження прийнятих рішень.

Зараз в Україні публічні закупівлі здійснюються на децентралізованому рівні. Ця модель є ефективною, тому що охоплює багато замовників різних рівнів, заохочує виробників до участі у закупівлях, а також враховує потреби місцевих громад та користувачів товарів (робіт, послуг). Попри те, Стратегія передбачає запровадження централізованої моделі, яка широко використовується у міжнародній практиці. Дана модель сприяє, в першу чергу, професіоналізації, використанню гнучких методів закупівлі та правовій визначеності. Зауважте,

що професіоналізація публічних закупівель дозволить перетворити функцію публічних закупівель у цілісну систему управління державними фінансами, надасть можливість забезпечити економію бюджету, підвищить якість організації процесу закупівлі [2].

Основа ефективних закупівель – це вміло та правильно організована закупівельна діяльність. На сьогодні організацією публічних закупівель займаються тендерні комітети, уповноважені особи та централізовані закупівельні організації (ЦЗО).

Згідно з Планом заходів щодо реалізації Стратегії передбачено до 2020 року повністю запровадити обов'язкове функціонування ЦЗО. Вони діють в інтересах замовників. До їх обов'язків входить оприлюднювати інформацію про закупівлю, здійснювати вибір процедури закупівлі, розглядати тендерні пропозиції учасників, визначати переможця та приймати рішення про укладення договору з переможцем. Крім того, дані організації надають роз'яснення щодо тендерної документації, розглядають та приймають рішення щодо скарг по проведених тендерах [3].

Такий підхід дозволить зменшити навантаження на тендерні комітети, нервову напруженість у колективі, яке виникає через переживання неправильно провести закупівлю. Адже не секрет, що часто для працівників замовника, членство у тендерному комітеті – це додаткове навантаження, яке не має ніякого відношення до займаних ними посад. Як показує практика, членами тендерного комітету можуть бути не тільки бухгалтери чи юристи, а й вчителі, лікарі, кадровики та інші працівники.

Ще однією проблемою у закупівлях є ризик виникнення корупції, тому чіткі правила та умови участі у процедурах, розподіл відповідальності між учасниками та контролюючими органами, стандартні документи не дають можливості посадовим особам приймати неправомірних рішень, чим знижують ризики виникнення корупції [4].

Уповноваженими органами, які реалізують державну політику у сфері публічних закупівель є Мінкономрозвитку, Рахункова палата, Держаудит-служба, а органом оскарження – Антимонопольний комітет.

Основною метою діяльності Антимонопольного комітету України є формування конкурентної політики і забезпечення захисту конкуренції як у підприємницькій діяльності так і у сфері державних закупівель. Завданням

комітету є контролювати дотримання законодавства про захист економічної конкуренції, сприяти розвитку добросовісної конкуренції, а також проводити моніторинг електронних процедур [5].

Крім того, через вільний доступ до інформації, яка стосується публічних закупівель, що оприлюднена відповідно до Закону, забезпечується і громадський контроль за проведенням процедур.

Наступним кроком до вдосконалення процесу придбання товарів став проект Закону про внесення змін до Закону України «Про публічні закупівлі» та деяких інших законодавчих актів України № 8265. Він передбачав ряд пропозицій із врегулювання неконкурентних закупівель, а саме:

- надати можливість учасникам виправляти допущені помилки протягом 24 годин з моменту їх виявлення;

- запровадження «спрощеної» процедури, яка схожа до процедури відкритих торгів, проте із скороченими термінами;

- створити можливість оскарження даних закупівель у судовому порядку;

- скласти електронні каталоги, де висвітлена інформація про характеристики товару та їх ціну;

- запровадити відповідальність за порушення при проведенні неконкурентних закупівель.

У публічних закупівлях важливим є можливість оскарження проведеної закупівлі. Через електронну систему можна подати скаргу у формі електронного документу. Скарги можуть стосуватися прийнятих рішень учасників, певних дій замовника, вимог у тендерній документації, а також щодо укладених договорів. Хоча є можливість оскарження процедури закупівлі, відсоток таких дій невеликий, тому що це не дешево, а згідно аналізу поданих скарг видно, що через формальні підстави, здебільшого у розгляді чи задоволенні скарги відмовляють. Оплачені кошти скаржнику не повертають. Законопроект № 8265, зазначає методи вдосконалення процесу оскарження, з метою забезпечення справедливості та рівності між учасниками [6].

Нажаль дані зміни, спрямовані на підвищення ефективності публічних закупівель і системи оскарження, парламент не підтримав.

Проте попри всі позитивні та прозорі наслідки електронних торгів існує й інша сторона медалі – непрозора.

Хоча політики дуже хвалять ProZorro, як ефективний метод економії грошових ресур-

сів, представники бізнесу знайшли причини, щоб розкритикувати дану систему.

Трапляються ситуації, коли замовники, щоб обманути систему, при опублікуванні оголошення не вказують чіткі умови і параметри закупівлі, наприклад, відсутня конкретна назва предмету закупівлі чи місце виконання робіт. Це збиває постачальників з пантелику, багато з них не прийме участі у торгах через невідповідність їх пропозицій критеріям замовника.

Ще одним способом уникнути електронних торгів є поділ великої закупівлі на дрібні частини, тобто не правильно визначається предмет закупівлі. В результаті товари закупаються уклавши прямий договір без проведення тендеру.

Є замовники, які в документації вказують такі умови, виконати, які може лише конкретний учасник. Такий вчинок можна трактувати, як дискримінаційні вимоги до учасників. За таких умови переможцем торгів стане «свій» постачальник, а інші через невідповідність якомусь параметру, отримують відмову.

Для того, щоб продавці не відслідкували нові оголошення з необхідного предмету закупівлі, щоб не знайшли їх через пошук, та не змогли взяти участь у торгах, покупці допускають помилки в назві і в оголошенні, розміщують його в іншій рубриці, в результаті знайти тендер зможе той, хто знає, що і де шукати [7].

Бувають випадки, коли задля перемоги, при поданні пропозицій, учасники використовують демпінгові ціни, тобто спеціально занижують їх. Після визначення переможця, підписання угоди, через деякий проміжок часу, укладають додаткову угоду про підвищення ціни, мотивуючи такий вчинок подорожчанням продукції через зростання закупівельних цін. Або взагалі відмовляються від участі в тендері, зриваючи торги [8].

Існує ще багато слабких місць в діючій системі закупівель. Такі схеми можна зламати, удосконаливши правила торгів у ProZorro і змінивши законодавство.

Висновки. Попри недоліки електронної системи та законодавчих актів можна сказати, що введення в дію Закону України «Про публічні закупівлі» і використання підприємствами Системи публічних електронних закупівель ProZorro принесли певні позитивні результати. Найбільш відчутними змінами для держави, державних органів та підприємницьких структур є економія державних коштів, процеси проведення закупівлі стали, хоч і не досконалі, проте прозоріші, появилася мож-

ливність громадського контролю. Спостерігається зменшення корупції, рівність замовників та учасників, покращилася конкуренція між господарюючими суб'єктами. Суттєвою перевагою даної системи є простота і зрозумілість оформлення документів для участі у тендері, спрощено алгоритм вибору процедури та розміщення оголошення. Завдяки зручному модулю аналітики, в електронній системі, після закінчення тендеру, можна побачити інформацію щодо поданих пропозицій, кваліфікаційні вимоги та документи, рішення тендерного комітету, звіти про укладення чи виконання договорів. Дехто вважає систему ProZorro лікарством від корупції, проте це інструмент, завдяки якому можна швидко розмістити інформацію і зручно проводити тендери.

Література

1. Про публічні закупівлі [Електронний ресурс] : Закон України від 25.12.2015 р. № 922-VIII // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/922-19>.
2. Про Стратегію реформування системи публічних закупівель («дорожню карту») [Електронний ресурс] : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 24.02.2016 р. № 175-р // Офіційний сайт Кабінету Міністрів України. – Режим доступу : <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/248902169>.
3. PROZORRO: рухаємося вперед у публічних закупівлях! [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://buhgalter.com.ua/articles/zakupivli-za-derzhkoshti/prozorro-ruhayemosya-vpered-u-publichnikh-zakupivlyah/>
4. Шатковський О. Гармонізація системи державних закупівель в Україні зі стандартами ЄС. Реформа публічних закупівель в Україні – продовження розвитку : Звіт за результатами IV міжнар. конф. (жовтень 2017 р.). С. 8-134.
5. Про Антимонопольний комітет України [Електронний ресурс] : Закон України від 26.11.1993 р. № 3659-XII // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/main/3659-12>.

УДК 631.171

ВПРОВАДЖЕННЯ НОВІТНІХ ТЕХНОЛОГІЙ У ВИРОБНИЧИЙ ПРОЦЕС СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

Обґрунтовано необхідність впровадження інноваційних технологій у практику діяльності вітчизняних сільськогосподарських підприємств та їх швидке освоєння. Виокремлено напрями автоматизації виробничої та управлінської діяльності сільськогосподарських підприємств. Розглянуто методи і пристрої сис-

6. Зміни в Законі про закупівлі: що пропонує законопроект № 8265? [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://uz.ligazakon.ua/ua/magazine_article/EA011640.

7. Непрозора ProZorro: як чиновники обманюють систему закупівель. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://buhgalter.com.ua/articles/zakupivli-za-derzhkoshti/neprozoza-prozorro-yak-chinovniki-obmanyuyut-sistemu-zakupivel/>

8. Як обманути систему держзакупівель на ProZorro. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://biz.censor.net.ua/resonance/3086528/yak_obmanuti_sistemu_derjzakupvel_na_prozorro

1. Pro publichni zakupivli : Zakon Ukrainy vid 25.12.2015 r. № 922-VIII. Ofitsiyni sait Verkhovnoi Rady Ukrainy. Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/922-19>.

2. Pro Stratehiyu reformuvannya systemy publichnykh zakupivel («dorozhnyu kartu») : Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 24.02.2016 r. № 175-r. Ofitsiyni sait Kabinetu Ministriv Ukrainy. Retrieved from <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/248902169>.

3. PROZORRO: moving forward in public procurement, available at: <https://buhgalter.com.ua/articles/zakupivli-za-derzhkoshti/prozorro-ruhayemosya-vpered-u-publichnikh-zakupivlyah/>

4. Shatkovskiy, O. (2017). Harmonizatsia systemy derzhavnykh zakupivel v Ukraini zi standartamy Yes [Harmonization of the public procurement system in Ukraine with EU standards]. Reforma publichnykh zakupivel v Ukraini – prodovzhennia rozvytku : Zvit za rezultatamy IV mizhnar. konf., 8-134.

5. Pro Antymonopolnyi komitet Ukrainy : Zakon Ukrainy vid 26.11.1993 r. № 3659-XII. Ofitsiyni sait Verkhovnoi Rady Ukrainy. Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/laws/main/3659-12>.

6. Changes in the Law on Procurement: Proposed by the Bill No. 8265, available at: http://uz.ligazakon.ua/ua/magazine_article/EA011640.

7. Opaque ProZorro: how officials fool the procurement system, available at: <https://buhgalter.com.ua/articles/zakupivli-za-derzhkoshti/neprozoza-prozorro-yak-chinovniki-obmanyuyut-sistemu-zakupivel/>

8. How to fool ProZorro's public procurement system, available at: https://biz.censor.net.ua/resonance/3086528/yak_obmanuti_sistemu_derjzakupvel_na_prozorro

Сас Л. С.

теми точного землеробства та ефективність їх застосування у аграрному виробництві.

Ключові слова: технологічні інновації, сільськогосподарські підприємства, виробничий процес, точне землеробство, управління агровиробництвом.

IMPLEMENTATION OF NEW TECHNOLOGIES IN THE PRODUCTION PROCESS OF AGRICULTURAL ENTERPRISES

The necessity of introducing innovative technologies into the activity of domestic agricultural enterprises and their rapid development has been substantiated. The directions of production automation and management activities of agricultural enterprises have been singled out. The methods of

precision agriculture systems and their efficiency in agricultural production have been considered.

Key words: *technological innovations, agricultural enterprises, production process, precision agriculture, agricultural production management.*

Вступ. Відповідно до Угоди про Асоціацію (ст. 25) [1], у період, що не перевищує 10 років з дати набрання нею чинності, український ринок має повністю інтегруватися з європейським ринком, тобто стати його частиною. Зазначеною Угодою також передбачено, що нульова ставка ввізного мита буде застосовуватися до майже 80 % української сільгосппродукції. Перелік тарифних квот ЄС нараховує 36 позицій, переважно щодо сільського господарства та харчової промисловості. Україна та ЄС зобов'язались скасувати та надалі не запроваджувати експортні субсидії або інші еквівалентні заходи на сільськогосподарські товари, призначені для продажу на території іншої сторони [2].

З одного боку – це розширення доступу до ринків інших країн, з іншого – серйозний виклик для вітчизняних сільськогосподарських підприємств, оскільки виникає потреба конкурувати на іншому технологічному рівні; продукція, яка випускається, має відповідати європейським стандартам. Усе це вимагає від сільськогосподарських товаровиробників впровадження інноваційних технологій у виробничий процес та їх швидке освоєння.

Розгляду окремих аспектів впровадження інноваційних технологій у сільськогосподарському виробництві присвячені праці М. Бровинської, О. В'юненко, Д. Мединського, І. Петренко, А. Соловйова, О. Шарапи, О. Щербини, Г. Юна та ін.

Однак, зважаючи на динамічність зовнішнього середовища, питання впровадження новітніх технологій у виробничий процес сільськогосподарських підприємств потребує подальших наукових розвідок.

Постановка завдання. Метою статті є розгляд інноваційних технологій сільськогосподарського виробництва, зокрема системи точного землеробства, та обґрунтування доцільності їх впровадження у практику діяльності вітчизняних суб'єктів господарювання.

Результати. Інноваційні технології у аграрній сфері почали застосовувались набагато пізніше, у порівнянні з їх запровадженням у промисловості. Активне залучення інновацій у практику виробничої діяльності вітчизняних сільськогосподарських підприємств почалося протягом останніх десяти років.

Автоматизацією охоплені усі аспекти виробничої та управлінської діяльності сільськогосподарських підприємств. На даний час стрімкими темпами розвиваються системи точного землеробства (або ефективного управління кожним квадратним метром землі) та управління агровиробництвом в цілому, адже точне землеробство передбачає також високотехнологічний менеджмент та активне ведення господарства. Так, А.І. Соловйов точним землеробством вважає “управління продуктивністю посівів з урахуванням варіабельності факторів, що впливають на рослини в межах полів” [3]. За допомогою пристроїв для точного землеробства менеджери отримують найдостовірнішу інформацію, що дає можливість приймати обґрунтовані управлінські рішення.

Система точного землеробства ґрунтується на розумінні неоднорідності та різноманітності полів за локальністю і зональністю ґрунту (врожайність, структура, вологість, агрохімічний склад), за рельєфом (висота місцевості) та кліматичними умовами, що потребує індивідуального підходу до обробітки кожної ділянки сільськогосподарських угідь [3, 4, 5]. З метою виявлення цих відмінностей та особливостей, застосовуються новітні технології. Тому, точне землеробство вважається також концепцією впровадження технологій у рільництво на основі ґрунтових картографічних одиниць, використання точних дистанційних даних – знімків супутника чи дрона, використання технологій для обробки цих даних [4].

Впровадження інноваційних технологій в агровиробництво спрямоване на:

- встановлення цільових показників;
- раціональний розподіл ресурсів;
- контроль процесу виробництва;
- аналіз та визначення кращих результатів;
- точність вимірів;
- швидкий збір та опрацювання інформації;
- відсутність прив'язки до робочого місця;
- накопичення, аналіз даних;
- оптимізацію витрат ресурсів;
- підвищення показників ефективності діяльності.

Впровадження точного землеробства дозволяє вдосконалити процес сільськогосподарського виробництва та управління ним у таких напрямках:

– агрономічному: створення найбільш сприятливих умов для процесу вирощування сільськогосподарських культур (на основі точної інформації у потребі, наприклад, добрив чи засобів захисту рослин);

– технічному: застосування у процесі виробництва та управління найбільш сучасних пристроїв та приладів, які дозволяють раціонально вносити добрива та інші матеріали в необхідній кількості та потрібному місці;

– екологічному: точне визначення потреби сільськогосподарських культур у добривах, зокрема азотних, що сприяє скороченню їх негативної дії на довкілля;

– економічному: зменшення витрат матеріальних ресурсів (посадкового матеріалу, насіння, добрив, гербіцидів, палива), трудових (праці), зростання продуктивності праці, врожайності сільськогосподарських культур та інших показників ефективності агробізнесу;

– організаційно-управлінському – оптимізація виробничого циклу; електронні історії польових робіт і урожаїв; покращення організації та умов праці; точність ведення обліку щодо внесення посівних матеріалів, добрив, врожаїв; чітка послідовність виконання бізнес-процесів; взаємодія з клієнтами; формування необхідної звітності.

Методи системи точного землеробства застосовуються як безпосередньо для процесу сільськогосподарського виробництва, так і для управління ним. Це, зокрема: дистанційне зондування землі, GPS-моніторинг транспортних засобів (супутниковий моніторинг, GPS-приймачі), геоінформаційні системи, безпілотні літальні апарати, бортові комп'ютерні системи, Web-технології, цифрова топооснова господарства, тематичні топоплани сільськогосподарських угідь, супутникові системи

глобального позиціонування, електронні датчики, мікропроцесорна техніка, системи глобального позиціонування GPS, спеціальні датчики, аерофотознімки і знімки з супутників, спеціальні програми для агроменеджменту на базі геоінформаційних систем [3; 4; 5; 6; 7; 8, с. 336-340].

Система точного землеробства дає можливість застосування цих пристроїв у комплексі, однак цей процес повинен бути взаємоузгодженим, тобто, технічні одиниці, що закуповуються у різних виробників, мають бути сумісними.

Управління агровиробництвом передбачає застосування систем, які забезпечують передачу, прийом, обробку, структурування, аналіз інформації, накопичення баз даних та управління бізнес-процесами, зокрема: Farm management, АРМ-агронома, ВРМ-системи, CRM-системи, аграрний офіс СТАТИСТИКА [6; 9, с. 52-55; 10, с. 35-37; 11, с. 176-182].

На основі різних експертних даних, в Україні технології точного землеробства охоплюють 15-30 % земель; за оцінками компанії InVenture тільки 10% агрокомплексів впроваджують нові технології [5, 12].

Загальна економія від впровадження точного землеробства складає 19%-42%. Зокрема, впровадження GPS системи забезпечує 4% – 10%; контроль за внесенням 5% – 12%; диференціальне внесення 10% – 20% [13].

За даними світової практики, окупність витрат на обладнання точного землеробства становить 2-4 роки і дає можливість скоротити витрати матеріальних та трудових ресурсів.

На середньому заході США точне землеробство асоціюється не з концепцією стійкого землеробства, а з мейнстримом в агробізнесі, який прагне максимізувати прибуток, проводячи витрати тільки на добриво тих ділянок поля, де вони дійсно необхідні [4].

Висновки. Таким чином, дослідження і розробки у напрямку ведення агробізнесу інноваційними методами в Україні проводяться, втілюються на практиці і можуть стати достатньо успішними. Все це сприяє економічному ефекту у вигляді економії та раціонального використання ресурсів, зокрема посадкового матеріалу, добрив, засобів захисту рослин, оптимізації фінансових, трудових ресурсів та часу.

Література:

1. Угода про Асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами,

з іншої сторони від 16.09.2014 № 984-011. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011 (дата звернення 21.10.2018 р.)

2. Терещенко О. Аналіз ключових положень Угоди про асоціацію між Україною та ЄС у торговельній сфері / О. Терещенко. URL: <http://jur-gazeta.com/publications/practice/zovnishnoekonomichna-diyalnist/analiz-klyuchovih-polozhen-ugodi-pro-asociaciyu-mizh-ukrayinoyu-ta-es-u-torgovelnii-sferi.html> (дата звернення 21.10.2018 р.)

3. Соловійов А. І. Ефективне управління агровиробництвом на базі технологій точного землеробства. URL: https://knau.kharkov.ua/visn_econom_2014_6_169.html (дата звернення 18.10.2018 р.)

4. Точне землеробство : матеріал з Вікіпедії — вільної енциклопедії. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki> (дата звернення 18.10.2018 р.)

5. Аграрний бізнес у цифрову епоху – українські реалії. URL: <https://nachasi.com/2018/10/02/it-zemlerobstvo/> (дата звернення 17.10.2018 р.)

6. Петренко І. Точне землеробство — мода чи культ? URL: <http://agro-business.com.ua/2017-09-29-05-56-43/item/2556-tochne-zemlerobstvo-moda-chy-kult.html> (дата звернення 17.10.2018 р.)

7. Бровинська М. ТОП-10 технологій точного землеробства, які вже прийшли в Україну. URL: <https://agronews.ua/node/80700> (дата звернення 17.10.2018 р.)

8. Юн Г. М. Застосування безпілотних літальних апаратів у сільському господарстві / Г. М. Юн, Д. В. Мединський // Наукові технології. – 2017. – Том 36. – № 4. – С. 335-341. URL: <http://jrn1.nau.edu.ua/index.php/SBT/article/view/12232> (дата звернення 22.10.2018 р.)

9. В'юненко О. Б. Проблеми створення територіальних систем автоматизованого моніторингу сільського господарства / О. Б. В'юненко // Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія : Економіка і менеджмент. – 2014. – Вип. 5. – С. 52-56. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vsna_ekon_2014_5_13 (дата звернення 22.10.2018 р.)

10. Щербина О. В. Застосування сучасного програмного забезпечення для біометричної обробки даних у сільському господарстві / О. В. Щербина // Перспективні напрями наукової думки. – 2018. – Том 6. – С. 35-37. URL: https://ukrlogos.in.ua/documents/18_04_2018_224.pdf (дата звернення 22.10.2018 р.)

11. Шарпа О. М. Управління відносинами з клієнтами через впровадження CRM-систем як складова ефективного ведення бізнесу / О. М. Шарпа // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – № 7. – С. 175-183. URL: http://base.dnsgb.com.ua/files/journal/Aktualni-problemy-ekonomiky/Akt-prob-ekonomiky-2009-7/Akt-prob-ekonomiky-2009-7_175-183.pdf (дата звернення 22.10.2018 р.)

12. Точні технології в Україні запроваджені на 15% сільгоспугідь. – URL: <https://propozitsiya.com.ua/tochni-tehnologiyi-v-ukrayini-zaprovadzeni-na-15-silgospugid> (дата звернення 22.10.2018 р.)

13. Економія від впровадження точного землеробства. – URL: <http://ua.preagri.com/index.htm> (дата звернення 22.10.2018 р.)

1. The Association Agreement between Ukraine, on the one hand, and the European Union, the European Atomic Energy Community and their Member States, on the other hand, as of 09/16/2014, No. 984-011. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011. Accessed 21. Oct. 2018.

2. Tereshchenko O. Analysis of the key provisions of the Association Agreement between Ukraine and the EU in the field of trade / O. Tereshchenko. URL: <http://jur-gazeta.com/publications/practice/zovnishnoekonomichna-diyalnist/analiz-klyuchovih-polozhen-ugodi-pro-asociaciyu-mizh-ukrayinoyu-ta-es-u-torgovelnii-sferi.html>. Accessed 21. Oct. 2018.

3. Solovyov AI Effective agricultural production management based on precision farming technologies. URL: https://knau.kharkov.ua/visn_econom_2014_6_169.html. Accessed 18. Oct. 2018.

4. Precision farming: Wikipedia material – a free encyclopedia. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki>. Accessed 18. Oct. 2018.

5. Agrarian Business in the Digital Age – Ukrainian Realities. URL: <https://nachasi.com/2018/10/02/it-zemlerobstvo/>. Accessed 17. Oct. 2018.

6. Petrenko I. Precision farming – a mod or a cult? URL: <http://agro-business.com.ua/2017-09-29-05-56-43/item/2556-tochne-zemlerobstvo-moda-chy-kult.html>. Accessed 17. Oct. 2018.

7. Brovinskaya M. Top-10 technologies of precision farming, which have already come to Ukraine. URL: <https://agronews.ua/node/80700>. Accessed 17. Oct. 2018.

8. Yun G. M. Application of unmanned aerial vehicles in agriculture / G. M. Yun, D.V. Medinsky // Humorous Technologies. – 2017. – Volume 36. – No. 4. – P. 335-341. URL: <http://jrn1.nau.edu.ua/index.php/SBT/article/view/12232>. Accessed 22. Oct. 2018.

9. Vyunencko O. B. Problems of creation of territorial systems of automated monitoring of agriculture / O. B. Vyunencko // Visnyk of Sumy National Agrarian University. Series: Economics and Management. – 2014. – No. 5. – P. 52-56. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vsna_ekon_2014_5_13. Accessed 22. Oct. 2018.

10. Shcherbyna O.V. Application of modern software for biometric data processing in agriculture / O.V. Shcherbyna // Perspective directions of scientific thought. – 2018. – No. 6. – P. 35-37. URL: https://ukrlogos.in.ua/documents/18_04_2018_224.pdf. Accessed 22. Oct. 2018.

11. Sharapa O.M. Customer relationship management through the introduction of CRM-systems as a component of effective business / O.M. Sharapova // Current problems of the economy. – 2009. – No. 7. – P. 175-183. URL: http://base.dnsgb.com.ua/files/journal/Aktualni-problemy-ekonomiky/Akt-prob-ekonomiky-2009-7/Akt-prob-ekonomiky-2009-7_175-183.pdf. Accessed 22. Oct. 2018.

12. Exact technologies in Ukraine are introduced on 15% of agricultural land. – URL: <https://propozitsiya.com.ua/tochni-tehnologiyi-v-ukrayini-zaprovadzeni-na-15-silgospugid>. Accessed 22. Oct. 2018.

13. Savings from the introduction of precision agriculture. – URL: <http://ua.preagri.com/index.htm>. Accessed 22. Oct. 2018.